

**BAEKESH QALIMBETOV, JIGAGUL USPANOVA,
XURLIXAN ABDIJABBAROVA**

OQIW KITABI

3 - KLASS USHIN SABAQLIQ

Toliqtirilgan ham qayta islangan basilimi

*Qaraqalpaqstan Respublikasi Xalq bilimlendiriw
ministrigi tarepinen tavsiyqlangan*

**NOKIS
«QARAQALPAQSTAN»
2019**

UDK: 372.41.(075)
BBK: 83.2 Qar
Q-67

B. Qálimbetov, J. Uspanova, X. Abdijabbarova
«Oqıw kitabı». 3-klass ushın sabaqlıq. — Nókis:
«Qaraqalpaqstan» 2019-jıl, 216 bet.

**Respublikalıq maqsetli kitap qarjıları esabınan
basıp shıǵarıldı.**

Pikir bildiriwshiler:

G. Abdikarimova — QR XBM Respublikalıq oqıw-metodikalıq orayı metodisti.

B. Qutlmuratov — Qaraqalpaqstan Respublikasına miyneti sińgen muǵallım.

D. Najimova — Nókis qalalıq 28-sanlı mekteptiń 1-kategoriyalı baslawısh klass muǵallimi, QRXB aǵlası.

B. Qayıpbekova — Nókis qalalıq 16-sanlı mekteptiń baslawısh klass muǵallimi.

M. Qurbanazarova — Nókis qalalıq 39-sanlı mekteptiń baslawısh klass muǵallimi.

D. Baymuratova — Nókis qalalıq 2-sanlı mekteptiń baslawısh klass muǵallimi.

A. Sharibaeva — Nókis qalalıq 10-sanlı mekteptiń baslawısh klass muǵallimi.

Shártli belgiler:

Sorawlar

Tapsırma

Soraw hám tapsırma

ISBN 978-9943-4624-8-9

© «Qaraqalpaqstan» baspası, 2019.

© B. Qálimbetov hám b., 2019.

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍŇ MÁMLEKETLIK GIMNI

A. Aripov sózi

M. Burxanov namasi

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
Yashnagay to obod ilmu-fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqirati:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqirati:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

«Gimn» sóziniń mánisin muǵallimniń járdeminde túsiniپ alıń.

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍNÍN MÁMLEKETLIK GIMNI

I. Yusupov sózi

N. Muhammeddinov naması

Jáyhun jaǵasında ósken bayterek,
Túbi bir, shaqası mıń bolar demek,
Sen sonday sayalı, quyashlı elseń,
Tınıshlıq hám ıǵbal sendegi tilek.

Naqıratı:

Diyqan baba nápesi bar jerinde,
Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
Qaraqalpaqstan degen atıńdı,
Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Aydın keleshekke shaqırar zaman,
Mártlik miynet, bilim jetkizer oǵan,
Xalqıń bar azamat, dos hám miyirban,
Erkin jaynap-jasnap, máńgi bol aman!

Naqıratı:

Diyqan baba nápesi bar jerinde,
Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
Qaraqalpaqstan degen atıńdı,
Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Gimndi óz betińizshe yadlap alıń.

1-SENTYABR — ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍN ĞÁREZSIZLIK KÚNI

1991-jil 31-avgust... Bul sáne tariyx betlerinde altın háripler menen jazıldı.

Sebebi, bul kúni Ózbekstan Respublikasınıń ġárezsizligi járiyalandı. 1991-jil 1-sentyabr Ózbekstan Respublikasınıń ġárezsizlik alğan kúni dep belgilendi.

Pútkil xalqımız bul kúndi saltanatlı túrde bayramlaydı.

ULLÍ HÁM MUQADESSEŃ, ĞÁREZSIZ WATAN!

Watan táriyipi

Giya bolıp kógerip,
Giya bolıp tolaman,
Topırağı teberik,
Qaraqalpaqtan bolaman.

Boy kóterdi bir shınar,
Xalqı abat bostannan.
Ata-baba ruwxı yar,
Tashkent Ózbekstanman.

Janım ishinde janım,
Jasağay bul el aman.
Ózbekstan Watanım
Qaraqalpaqtan bolaman.

Xalila Dáwletnazarov

1. Shayır qosıqta Watanğa qanday táriyip bergen?
2. Qosıqtı yadlap alıń.

Ózbekstan haqqında qosıq

Ata jurtı — Túrkiстанı bar,
Tilde dástan ul-qızları bar,
Ulıǵbektiń juldızları bar,
Ózbekstan — Watanım meniń.

Duwtardaǵı tillá tar qusap,
Kúnshıǵısta kúndey jarqırıp,
Nawayıdan nusqa — «Shar kitap»,
Ózbekstan — Watanım meniń.

Bir dáryanıń eki jaǵısı,
Bir arbanıń eki arısı,
Biri — tulpar, biri — qamshı,
Ózbekstan — Watanım meniń.

Táriyiplewge hasla til jetpes,
Dańqı dástan, xalqı miynetkesh,
Ullılıqtan basqa úyretpes,
Ózbekstan — Watanım meniń.

Tolibay Qabulov

1. Ózbekstan haqqında nelerdi bilesiz?
2. Tashkent qanday qala?
3. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Sálem, mektep!

Sálem, mektep — anamız,
Biz baxıtlı balańız.
Bilim izlep keldik biz,
Náwpire ber saǵamız.

Sálem, mektep — baǵımız,
Jarqıraǵan tańımız.
Kewli saqıy ustazlar,
Shákirtlikke alıńız.

Oqıwshımız endi biz,
Kóterińki kewlimiz.
Qulpıramız mektepte,
Gúldey bolıp máńgi biz.

Sálem, mektep — anamız,
Biz baxıtlı balańız!
Bilim degen sháshmeńdi,
Ańsap keldi sanamız!

Keńesbay Raxmanov

1. Qosıqtı kórkemlep oqıń hám yadlap alıń.
2. «Sálem, mektep — anamız!» degen qosıq qatarı tiykarında muǵallım menen birge sáwbetlesiw ótkeriń.

JAYNA, JASNA, ÁZIZ WATANÍM!

Qaraqalpaqtín

Azatlıqta qayta tuwılıp jasargan,
Qarıwlansa taw bolsa da qopargan,
Miyнет dese ulı-qızı qaharman,
Qarapayım xalqı qaraqalpaqtín.

Qızıl-jasıl güller shoğı kórgennen,
Qıyabanda álwan güller terbelgen,

Júregińdi qıtıqlaydı jel menen,
Xosh iyisli bađı qaraqalpaqtıń.

Erkinlikten nár alǵan soń hár demi,
Búgingidey aydın tađı erteńi,
Kókiрегінде kúndey kúlgen ordeni,
Xalqımızdıń baxıtı qaraqalpaqtıń.

Tolibay Qabulov

1. Qosıqtı kórkemlep oqıń.
2. Mazmunın óz sózińiz benen sóylep beriń.
3. Siz qay jerde jasaysız?
4. «Qarapayım xalqı qaraqalpaqtıń» degen qatardıń mánisin muđallimniń járdemi menen túsiniп alıń.

Watanım, seni jırlayman

Búlbil túnep bađlarıńa,
Juldız qonar tawlarıńa,
Júzim jaynap tańlarıńa,
Watanım, seni jırlayman.
Watanım, máńgi jırlayman!

Dáryalarıń shalqıp ađar,
Shóllerińdi tinter báhár,
Shuđla shashqan hárbir sáhár,
Watanım, seni jırlayman.
Watanım, máńgi jırlayman!

Shadliq toli qushaǵında,
Lázzetińe tusadıń ba?
Qanatımsań usharımda,
Watanım, seni jırlayman.
Watanım, máńgi jırlayman!

Alıstaǵı ármanlarım,
Búgin ıǵbal dáwrانlarım,
Tartqan baxıt kárwanların,
Watanım, seni jırlayman.
Watanım, máńgi jırlayman!

Keńesbay Raxmanov

1. Shayır óz Watanın qalay jırlaydı?
2. Qosıqtıń qálegen bir tobın yadlap alıń.

Watanım

Bawırman dos xalqıń bar,
Dáwirim gúllep barq urar,
Kewlim alǵa talpınar,
Qushaǵında Watanım.

Júregimde jalın bar,
Ana sútiń, palıń bar.
Tamǵan kindik qanım bar,
Topıraǵında Watanım.

Sóyleytuǵın til berdiń,
Solımaytuǵın gúl berdiń.

Meniń barlıq kúnlerim,
Sende óter Watanım.

Álemge dańqıń jayılgan,
Ayğa jumsa qayıłman.
Xızmetińe tayınman,
Hámme waqıt Watanım.

Xalmurat Saparov

1. Qosıqtı túsiniپ oqıń.
2. «Watan» sóziniń mánisin túsiniپ alıń.
3. Shayır óz Watanın qalay súwretleydi?

Sen degende...

Juldızlardıń eń jaqtısın,
Terip-terip alaǵoyǵan,
Adamlardıń eń jaqsısı,
Sol jaqtıǵa baraǵoyǵan.

Asqar tawday adamlıqtı,
Aǵın suwday hadallıqtı,
Ullılıqtı, danalıqtı,
Kókiregine quyaǵoyǵan.

Sen tuwarsañ aqıldı da,
Sulıwdı da, batırdı da...
«Xalıq» dep seniń atıńdı da,
Kim qoysa da, dana qoyǵan...

Bazda ózim danadayman,
Bazda isim shaladayman,
Seni kórsem óz atama,
Erkelegen baladayman.

Qosıq — teńiz, bolsam balıq,
Is buyırsa, sizdey xalıq,
Ayağımdı qolğa alıp,
Basım menen jumalayman.

Ibrayım Yusupov

1. Qosıqtı kórkemlep oqıń.
2. Mazmunın óz sózińiz benen sóylep beriń.
3. Muǵallimniń járdeminde «adamlıq, hadallıq, ullılıq, edenlik» sózleriniń mánisin bilip alıń.
4. Shayır óz xalqı aldındaǵı perzentlik xızmetin qalay súwretleydi?

Nókisim

Kózlerime taslanasań alıstan,
Tariyxıña áwel bastan tanıspan,
Hár kún sayın gózzallanıp tolıssań,
Saǵan qarap shadlanaman, Nókisim.

Onıń qıdırıwǵa maydanı tayın,
Qızketkeniń qalaq oynawǵa qayım,
Doslar menen ushırasqanda hárdayım,
Seni aytıp maqtanaman, Nókisim.

Ámiw boýındaǵı gózzal úlkemseń,
Kóz salaman tań azannan túrgelsem,
Ele úlkeyip, oqıw pitkerip kelsem,
Qurılısıña atlanaman, Nókisim.

Ábdirazaq Seyitjanov

1. Qosıqtı tásirli etip oqıp, mazmunın túsiniپ alıń.
2. Nókis qaysı respublikanıń paytaxtı?
3. Oqıwshı tilinen Nókis qalasın qalay maqtanısh etedi?
4. Nókis qalası haqqında óz sózińiz benen sóylep beriń.

GÚZ KELSE TÁBIYAT ALTÍN NUR SHASHAR

Gúz

O, úlkemniń gúzi! Altın gúz!
Kózdi tartqan gózzallıǵıń bar,
Sende jemis terer xalqımız,
Hár pasıldan abzallıǵıń bar.

Íziń qaǵıp eser samalıń,
Tal japıraǵın julqılap birden,
Sarı sınılı qızday jamalıń,
Sarı altınǵa tolǵanday irgeń.

Sarı gilem jamılar kókli,
Úlkemizdiń jazıq dalası,
Bir tolqıtıp keter júrekti,
Qaytıp ushqan quslar naması.

Tájetdiyın Seytjanov

1. Gúz máwsimine qaysı aylar kiredi?
2. Shayır gúz paslın qalay táriyiplegen?
3. Gúzde tábiyatta qanday ózgerisler bolatuǵının aytıp beriń.
4. Qosıqtı yadlap alıń.

Gúzdiń káramatı

Bizler Quwat ekewimiz awıl baqshasında jumıs isledik, qawın-ǵarbız úzip jıynaymız. Mashınaǵa kartoshka, ayǵabaǵar, júweri, qawın, ǵarbız, asqabaq tiyesemiz. Geyde bizge baqshanıń qarawılı Bekan ata da járdemlesedi.

Sárshembi kúni edi. Bekan ata Quwat penen maǵan:

— Búgin miymanlar keletuǵın edi. Men awqat pisireyin, sizler de solar menen jersiz, — dedi.

Biraz waqıttan keyin Bekan atanıń qara úyine kirdik. Juwınıp atırǵanımızda úyge eki bala kirip keldi. Olar Bekan atanıń aqlıqları Polat, Timur eken. Ǵarrı balalardıń sálemın aldı da jıllı júz benen:

— Bárekella! Kelgenleriń jaqsı boldı! — ekewiniń de betinen súydi. Balalardıń kishiregi Timur atasın qawsıra qushaqlap:

— Ata, bizler saǵan kómeklesiwge hám gúzdiń káramatın kóriwge keldik, — dedi.

— Durıs aytasań! Úyde qurı júrgennen ne shıǵadı. Demalıs kúni kelip turǵanıńız jaqsı. Bizge járdemlesiń, qawın-ǵarbız jep, gúzdiń káramatın kóriń, — dedi ǵarrı.

Bekan ata dasturxan jayıp Polatqa qawın jargızdı. Men bolsam qorabaǵa pisken kartoshka, duzlanǵan qıyar menen pomidordı olardıń aldına

qoydım. Aqlıqları da atasına máyek, tandırğa japqan nan alıp kelgen eken. Jaqsılap awqatlandıq.

Men balalarğa «qosıq aytıp berıń», — dep ótinish etken edim. Polat mağan burıldı da:

— Maqset ağa, atam bizlerge gúzdiń káramatın kórsetpekshi edi, sonı kórgim kelip otır, — dedi.

— Boladı kórseteyin! — dep Bekan ata úlken bir ağash qutını balalardıń qasına ákelip qoydı. Onıń ishinen kóp zatlardı shıǵardı. Olar: shiyshe, sarqum sıyaqlı ıdıslarğa usağan asqabaqlar. Uzayıp ketken yamasa bujırlasıp ketken qıyarlar, bir-birine jabısıp qalğan egiz pomidorlar, torları gónerip uwılıp piskeni bilinip turǵan qawınlar menen ğarbızlar. Bekan ata olardıń barlıǵın da kórsetti. Hárqaysısınan jegizip, olardıń kórinisi nege usaytuǵının aytıp berdi. Oǵan balalar ğana emes, Quwat ekewimiz de tańlandıq. Tańlanganımızdı sezgen Bekan ata:

— Bunday káramatlardı gúzde, barlıq daql jetilisp ábden piskende ğana kóriwge boladı, — dedi. Ol ángimesin dawam etti:

— Gúz degen birinshiden, baylıq, molshılıq, qap-qap dán, kartoshka, júweri, ayǵabaǵar, qawın, ğarbız, alma, júzim... Bulardıń bári de gúzde jetilisedi. Mine qarań, dala da, egin de, toǵay da bári sarǵısh túske engen. Sonıń ushın xalıq gúzdi «Altın gúz» deydi. Ekinshiden, gúz — gósh penen may, mal da, qus ta gúzge shekem semirip boladı. Úshinshiden, gúz — qaynaǵan jumıs gezi.

Qılıshın súyrep kiyatırǵan qısqa tayarlanıw waqtı. Gúzdiń bir kúni qıstıń bir ayın asıraydı. Gúzde ayanbay miynet etseń, qısta qısqıwmet kórmeyseń.

Qısqa adamlar ǵana emes, al quslar da, haywanlar da tayarlıq kóredi. Quslardıń kópshiligi jıllı jaqlarǵa qaytıp, qıstan aman shıǵıwdıń jolın izleydi.

Gúzde kún qısqarıp, tún uzayadı, jawın-shashın kóbeyedi. Sonıń ushın gúzdiń usınday ashıq kúninen tolıq paydalanıp zúraátti jıynap alıw kerek.

Balalar atasınıń qızıqlı áńgimesi ushın oǵan kóp raxmet ayttı. Sol kúni tústen keyin, erteńine bolsa túske deyin qawın-ǵarbız úzip, bizlerge járdemlesti.

«*Jetkinshek*» gazetasınan

1. Gúrrińniń «Gúzdiń káramatı» dep atalıwınıń sebebi ne?
2. Gúzdiń káramatların ózlerińiz kórdińiz be?
3. Bekan ata neler tuwralı aytıp berdi?
4. Gúz tuwralı kórgen-bilgenińizdi aytıń.

Nan shiyrin, nan mazalı

Ómirdiń gilti, ózegi,
Nan shiyrin, nan mazalı,
Nan bolsa kewil ósedi,
Jadırap keshi, azanı.

Hár iste piter nan menen,
Bolsañ da qansha aybatlı,
Sol ushın hám tań menen,
Jumsaysañ nan dep ğayrattı.

Nan mazalı bárinen,
Jeseń jasnep keteseń,
Turmıs gózzal bári keń,
Nan dep miynet eteseń.

Sol ushın sen hárqashan,
Qádirle nannıń usaǵın,
Insandaǵı bir nıshan,
Keń bolsın dosqa qushaǵıń!

Bazarbay Qazaqbaev

1. Nan neden islenedi?
2. Qansha waqıtqa shekem adam nansız jasay aladı?
3. «Nannıń usaǵı da nan» degende neni túsinesiz?
4. Qosıqtıń aqırǵı eki tobın yadlap alıń.

1-OKTYABR — USTAZLAR KÚNI

Ustazıma

Birinshi ret qolǵa qálem alǵanda,
Jas júregim quwanışqa tolganda,
Mektebime tuńǵısh qádem qoyǵanda,
Bilim gúzarına basladıńız siz.

Ata-anaday mehrińizdi berdińiz,
Erteńgi kún jer nanińız dedińiz,
Bilim bulađınıń káni ózińiz,
Keleshekti bizge nusqadińız siz.

Qanat qomlap siz ushırar uyamız,
Ustazlarđa minnetdarmız mudam biz,
Baxtıımızđa tilekles bop turasız,
Nur shashqan shuğlalı aspanımız siz!

Gúlistan Pirnazarova

1. Qosıqta ustaz qalay táriyiplenedi?
2. Siz ustazińızdı qalay táriyipleysiz?
3. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Naqıl

Bir hárip úyretken ustazđa qırq jıl sálem.

Bilimniń sađa bulađı

Ashqan kewil sarayın,
Mektebim — bilim bulağı,
Jas áwladtıń janadı,
Onda ómir shırağı.

Mektepte oqıǵanlardıń —
Ómiri — báhár, kewli — jaz,
Muğallim bárha balağa,
Tárbiyashı hám ustaz.

Bilimniń ashqan saǵasın,
Eń qádirli ullı adam,
«Kim?» degende irkilmey,
Muǵallım deymen, men mudam.

Óytkeni onıń mehrinen,
Suwsınlandı júregim,
Tálim alıp ustazdıń,
Tuǵırında túledim.

Xojabek Seytov

1. Eń qádirli, ullı adam kim?
2. Sizlerdiń arańızda sabaqtan úlgermewshiler bar ma?
3. Olarǵa muǵallimińız qanday járdem kórsetip atır?
4. Óz ustazıńızdı táriyipleń.

Meniń ákem diyqan edi

Ákem meniń diyqan edi,
Atız betten qaytar edi,
Bir nárseni pitiriwge,
Jaqsı niyet baslar edi,

Isleri kóp islep ketken,
Anaw baǵı egip ketken,
Atızı tur gúl kógerip,
Ómir boyı miynet etken.

Istiń kózin biler edi,
Isleyik dep keler edi,
Polat belin qolğa alıp,
Jer awdarıp júrer edi.

Ómir boyı diyqan boldı,
Miynetinen qabı toldı,
Tábiyattı nurğa bólep,
Gúl kógergen bağı boldı.

Miynetinen kámal taptı,
Atız ishın gúl jaynattı,
Duyım jurttı tań qaldırıp,
Diyqan degen attı aldı.

Qalıy Jumaniyazov

1. Qosıqta diyqanniń miyneti qalay súwretlengen?
2. «Miynet túbi ráhát» degen naqıldı qalay túsinesiz?
3. Sizlerdiń úy átirapınıızǵa neler egilgen?
4. Qosıqtıń úsh tobın yadlap alń.

Naqıl

Miynettiń kózin tapqan,
Baxıttıń ózin tabadı.

BALALÍGÍM – PATSHALÍGÍM

Baxitli balalíq

Erkin azat zamanniń,
Bizler ul hám qızları,
Jańa dáwir adamı,
Jaqtılı juldızları.

Biz — baxitli balalar,
Oynaymız hám jaynaymız,
Shámenzar gúl bağında,
Búlbil bolıp sayraymız.

Shıgısta dańqlı bostan,
Shad Qaraqalpaqstan,
Qızılqum shólin áylep,
Qushağı keń gúlistan.

Suwı, qır hám dalası,
Zeyinińdi ashadı,
Ana jerdiń baylıgı,
Kúshińe kúsh qosadı.

Qup ashılğan báhármiz,
Ana jurt qushağında,
Biz bárha minnetdarmız,
Sayraymız gúl bağında.

Nurman Muwsaev

1. Qosiqta ne haqqında aytiladı?
2. Qosiqti oqıǵanıńızda neler kóz aldınızǵa keldi?
3. Qosiqti naması menen yadlap alıń.

Namıs

Úy ishi keshki shayǵa otırıp, jańa ishıp bola bergende atası besinshi klasta oqıytuǵın Batırǵa:

— Batır-aw, umıtıp ketippen ǵoy, qoradaǵı qozılardı bólek qamap, jem salınǵan ıdıstı úyge ala kel? — dedi. Atasınıń bul sózi Batırǵa onsha jaqsı tiymedi. Onıń júzleri qızarıp tómen qaradı.

— Qoyshı ata, erteń azanda-aq ákelemen-dá, — dedi.

— Haw, balam, túni menen jemdi jewge qolaylastırıp bórttirip qoyamız. Azanda aldılarına erte qoyıw kerek. Sen de azanda shay isheseń ǵoy. Mal da adamday boladı. Bar da alıp qayt, — dedi. Batırdıń taǵı da bargısı kelmey tómen qarap:

— Qoranıń ishi qarańǵı, qorqaman, — dedi. Sebebi, dalanı qoyıw qarańǵılıq tolıq qaplap ketken edi.

— Qorqaman! Batır birden gúńk etti. Atası ishıp atırǵan shayın dasturxanǵa qoya berip balası Batırǵa tiklenip qaradı.

— Qorqamanı nesi, kúndegi kórip júrgen qorań emes pe? Ya, ishinde bóri bar ma?

Usı payıttan paydalanıp ekinshi klasta oqıytuğın aqlıq balası Jumabay tap klasta otırğanday oń qolın kóterip:

— Men barıp qaytaman, ata, — dep juwap soradı.

— Qorqpaysañ ba? — dep atası bir zaman balasına sın kóz benen sınap qaradı.

— Neden qorqaman, ózimizdiń qoy qora ğoy, — dedi Jumabay julıp alğanday shaqqanlıq penen. «Bara ğoy» degendey, Jumabayǵa atası basın iyzedi.

— Áyyy... balam-ay, men seni batır bala dep júrsem sen meniń isenimimdi aqlamadıń, — dep basın shayqap balasına renjidi.

Esik ashılıp sırttan Jumabay kirip keldi. Qolında jem ıdı.

— Barıp keldim, ata.

— Aynalayın, kele ğoy, shayıńdı ish. Balasın qushaqlap súydi. Meniń usı balam nağız batır ma deymen?! — dedi atası más bolıp selkildep kúlip. Oğan maqtanğanday Jumabay da mardıyp otırdı. Hámmesine kóz astınan qarap otırğan Batır shıday almay júzleri burıshtay qızardı. Múmkin, ishinen qorqqanlıǵına namıslanıp otırğan shıǵar. Kim biledi?

Árepbay Xalmuratov

1. Batır nege atasınıń jumsaǵan jerine barmadı?
2. Batırǵa qaraǵanda Jumabaydıń qanday ózgesheligi bar?
3. Batırdıń nege namısı keliwi múmkin?

Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Qıńırlıq

Qıńırlıq etti balası,
Úziwge kók qawındı,
Ayttı oǵan aǵası,
— «Qoyshı, jónsiz dawıńdı».

Qılmadı ol biraq ta,
Áperdi úzip jambılsha,
— Jılama, ulım, má usla,
Tawısıp je toyǵansha.

Balası jey almadı,
Jambılshanı pispegen,
Bul saparı ol uyaldı,
Dep aytıwǵa «ashshı eken».

K. Aymanov

1. Qosıqtı túsiniپ oqıń.
2. Balanıń qıńırlıǵı durıs pa edi?

3. Úkelerińde usınday qıńırlıq boldı ma? Sol tuwralı aytıp beriń.

Qulp nege buzıldı?

Ótebay úyinde jalǵız ózi qaldı. Ata-anası aǵayın-leriniń úyine qıdırıp ketken edi.

— Balam, má, úydiń giltine bekkem bol. Jáne joytıp qoyıp, úyge kire almay turmayıq. Bizler keshke shekem aylanıp kelemiz. Ana, buzawlarıń menen ılaqlarıńa ot ákelip sal. Oqıwıńnan da qalma, — dedi oǵan anası keterinde.

— Yaqshı, apa, qáterjam bola beriń. Bárin de isleymen, — dedi Ótebay.

Túske waqıt. Ótebay úyiniń aldındaǵı úlken bir túp gújimniń sayasına tósek saldı da, uyqıǵa jattı. Qasına kishkene «Murka» atlı pıshıǵın da alıp jattı. Dáslep pıshıǵı menen oynap, onıń moynına qolındaǵı jip taǵılǵan giltin ildirip qoydı. Soń tım-tırıs pırıldap uyqıǵa ketti.

Birazdan soń iyttiń úrgen sestinen setem alǵan pıshıq birden úrkip tura qashtı. Onı kórgen iyt te izinen quwa jóneldi. Pıshıq juwırısı menen barıp aq terektiń usha basına órmelep ketti. Jerde onı iyt túsirer emes. Bul shawqımnan oyanǵan Ótebay iyttiń qasına juwırıp kelse, iyti terektiń usha basına qarap úrip turǵan eken. Qarasa, terektiń basında pıshıǵı, moynında úydiń gilti.

Endi ne islew kerek? Ári-beri terekke tırmasıp kórip edi. Órmeley almadı. Iyti de qırsıqlanıp terektiń túbinde jatıp aldı.

Keshte ata-anası da qayıtıp keldi.

— Haw, balam, buzawlarıńa ot salmapsań ğoy. Oqıwıńa da barmağan qusaysań. Úydiń gilti qayda, ákel berman, — dedi apası.

— Apa... Gilt... Gilt anaw pıshıqtıń moynında, — dedi, ol terektiń usha basın kórsetip.

Sol otırıstan pıshıq ta túse qoymadı. Iyt te terektiń túbinen ketpey, onı ańlıp jatıp aldı.

— Qáne, juwır, Ótebay, záńgi menen bir úlken sıırıq ákel. Basqa ilajı joq. Bul turıstan tań atqansha tura beretuǵın túrimiz bar, — dedi ákesi oǵan.

Sırıqtı sozǵan sayın pıshıq ta joqarılay berdi. Qáne, endi túsire alsa?

Qullası, sol kúni Ótebaydıń kesirinen jaydıń qulpı buzıldı. Óytkeni, basqa ilajı da joq edi...

Yaqıpbay Ájimov

1. Ótebayǵa apası qanday tapsırma berdi?
2. Úydiń qulpı ne sebepten buzıldı?
3. Ótebayǵa uqsas balalardı tanıysız ba?
4. Siz Ótebaydıń ornında bolǵanıńızda ne islegen bolar edińiz?
5. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Qus balası «Q»

Toplanıstı kóp bala,
Sawalğa juwap tappağa.
Ortağa shıqtı Doshımbay,
Uyalmay hám qısınbay.
— Házir jumbaq aytaman,
Sheshseñiz dárhal qaytaman.
Qaysı bala sheshpese,
Arqalaydı dedi ol, —
Sheshilmese bul oyın,
Tarqamaydı dedi ol,
Tezirek ayt, — dedi Marat,
Tezirek ayt, — dedi Polat,
Qus balası «Q» dedi.
— «Qoyan» dedi Mádiyar.
Qus balası «J» dedi,
«Jılan» — dedi Mádiyar.
Aytpağan soń durıstı,
Balalar duw kúlisti,
Mádiyar burıshtay qızardı,
Ashıwlandı bozardı.
Hár balağa táp berdi,
Kúliskenin jek kórди.
«Arqalaysañ», — dedi Marat.
«Arqalaysañ», — dedi Polat.

«Yaq men arqalamayman!»,
Dep ol saldı shatqayaq.
— Sen oynniń shártin buzdıń,
Ashıwlanıp nege qızdıń?
Minezi bar usınday, —
Dedi oǵan Doshımbay.
«Q» degeniń qarshıǵa,
«J» degeniń jılqıshı,
Qarshıǵanı qoyan deseń,
Kimniń kelmes kúlkisi,
Esi-dártiń — tamaǵıń,
Ashılmaydı qabaǵıń.

Tólebergen Mátmuratov

1. Jumbaq oyını balalar arasında qalay pittı?
2. Qosıqtı tásirli etip oqıń. Mazmunın túsinip alıń.

Hújdan

(gúrriń)

Polat berilgen úy jumısın tayarlamaǵan soń mektepke barmawǵa qarar etti.

Qalada kitap kóterip júrgeninde tosattan tanıslarına duslasıp qalıwdan qorqıp, ol áste-aqırın qalıń tereklikke qaray burıldı. Soń jermen dep alıp shıqqan awqatlıq zatlardı salınǵan shekiyneni

hám kitapların putanıń arasına jasırdı. Arman-berman ushıp júrgen sulıw gúbeleklerdi kóre sala, olardıń izinen juwırdı. Tosattan ol bir kishkene bala menen dúgisip qaldı. Balanıń kózleri jawdırap oǵan tigilip qaldı. Ishine dápter salınǵan «Álipbe»ni qoltıǵına qattı qısıp alǵan.

Polat óziniń jaramas ádetin sezdimew ushın ol bala menen házillespekshi boldı.

— Áy, jalqaw, qansha sabaq qaldırdıń, bileseń be? — dedi ol dawıslap. — Mushtay bola turıp, ata-anańdı, mektebińdi aldawǵa uyalmaısań ba?

— Olay emes, — dedi bala tańlanıp, — men sabaqqa asıǵıp ketip baratırǵan edim. Usı waqıtta toǵaydan bir iyt shıǵa keldi. Meni kórip úre basladı. Qorıqqanımnan qashtım. Bir waqıtları qarasam adasıp ketippen.

Polattıń qabaǵı úyildi. Biraq, bala sonday ábiger, adamnıń rehimi keletuǵın dárejede qapa edi, onı qalayınsha qolınan uslap kóshege jeteklep ketkenin Polattıń ózi de bilmey qaldı.

Polattıń kitapları hám shekiyinedegi awqatlıq zatlardıń putalardıń arasında qaldı. Sebebi, balanıń kózinshe olardı alıwǵa uyaldı. Usı waqıtları putalardıń arasınan bir iyt shıǵa keldi de, Polattıń shekiynesine bas saldı. Biraq, kitaplarına tiymedi. Polat balanı shıǵarıp salıp qaytıp keldi hám

birden jilap jiberdi. Joq! Oniń awqatlarına hesh janı ashımadı.

Onı tek hújdan azabı qattı qıynar edi...

«*Jetkinshek*» gazetasınan

1. Polat ne ushın mektepke barmay qaldı?
2. Polat tosattan kimdi kórdi?
3. Polat nege ókindi?
4. «Durıslıq» degen temada kishkene gúrriń jazıń.

Ádepsiz bolǵım kelmeydi

Aytqanda tildi almaǵan,
Ya gápke qulaq salmaǵan,
Jumsaǵan jerge barmaǵan,
Gejir bolǵım kelmeydi.

Júrmeymen buǵıp tasadan,
Mártlikke qushaq ashaman,
«Bolsın, dep mázi bas aman»,
Ótirik aytqım kelmeydi.

Jónsiz dawıl kibi esip,
Ya aytalмай gápti kesip,
Ruqsatsız ashıp esik,
Ádepsiz bolǵım kelmeydi.

Orpańdı tawıp oynaǵan,
Ádeti jaqsı bolmaǵan,

Jawın jawmay jawrağan,
Salaq bolgım kelmeydi.

Xalmurat Saparov

1. Qanday háreket islegende balalar ádepli boladı?
2. Óziń qanday bala bolgıń keledi?
3. Qosıqtı yadlap alıń.

Umitshaq

Doslari Taxirdi «umitshaq» dep ataydi. Buniń sebebi, onnan bir nárseni sorasań, dárriw «umıtıp qalıppan», «yadımda joq, umıtıp kettim» dep juwap beredi de qutiladı. Shinında Taxir heshnárseni umıtpaydı. Bul óziniń oylap tapqan sumlıgı.

Birinshi sabaq tariyx sabağı edi. Muğallim klasqa kirip, klass tazalıgın kózden ótkere basladı.

— Klass taza emes goy. Búgin kim náwbetshi edi? — dedi muğallim oqıwshılarğa qarap.

Heshkim «men» dep ornınan tura qoymadı. Klass sárdarı ornınan turıp:

— Bayramov Taxir, — dedi de ornına otırdı.

Taxir súmireyip túrgeldi. Muğallim onıń qasına barıp:

— Sen náwbetshi ekenligińdi bilmeyseń be? — dedi oğan.

— Umıtıp qalıppan, — dep mıńgırlap juwap berdi Taxir.

Bunnan soń muǵallım Taxirǵa oqıwshılar qádesin, náwbetshiniń wazıypasın túsindirip bolıp sabaq basladı.

Muǵallım bir-eki oqıwshıdan sorap bolıp, Taxirdı taxtaǵa shıǵardı. Ol taxtaǵa shıǵıp úndemey tura berdi.

— Oqıdıń ba?

— Awa.

— Onda nege aytpay tursań?

— Umıtıp qalıppan.

— Haw, oqıǵan temasın adam umıta ma eken? Qoy oqımaǵan shıǵarsań, solay ma? Muǵallım hayran bolǵan pishinde oǵan qaradı.

— Awa. Taxir tómen qaradı.

— Nege oqımadıń?

Taxir jılap jiberetuǵınday bolıp, úndemey tura berdi. Onıń bul túrin kórgen muǵallım:

— Úyińde jumıs kóp boldı ma? Barıp kómeklesermiz. Ayt, qanday jumıs? — dedi miyrimli dawısı menen.

— Umıtıp qalıppan? Yadımda joq.

Hámme duw kúlip jiberdi.

— Yaqshı, — dedi muǵallım oǵan sın kózlerin qadap. Endigi sabaqta saǵan «bes» qoyaman. Ornińa otır.

Taxir quwanishli túrde ornına otırdı.

Erteńine tariyx sabağı waqtında muğallim birinshi bolıp, Taxirdı taxtağa shığardı. Bul ret te ol «oqığanımdı umıtıp qaldım» degen juwap penen qutıldı.

— Kúndeligińdi alıp kel.

Kúndeligine muđallimniń úlken etip «eki» qoyıp atırđanın kórgen Taxir shıdamay:

— Haw, muđallim, keshe «bes» qoyaman dep edińiz ğoy? — dedi kúndeliktegi úlken «eki»ge qarap turıp.

— Umıtıp kettim, yadımda joq, — dedi muğallim oğan ótkir kózlerin qadap. Buğan túsingen oqıwshılar bári shaqalaqlap kúlisti.

Óziniń ústinen kúlip atırđanın sezgen Taxir ishinen endi heshkimdi aldamawđa, ótirik umıt-shaqlıq ádetin joyıwđa ant etti.

Altıngúl Óteniyazova

1. Taxir qanday bala?
2. Muğallim Taxirdı qalay uyaldırdı?
3. Sizlerde de usınday waqıyalar bolıp tura ma?
4. Muđallim menen birlikte Taxirđa minezleme beriń.
5. Gúrrińdi oqıp, mazmunın aytıp beriń.

INSANÍYLIQ PAZÍYLETLER

Atası menen aqlığı

Shiysheleğin sınığın ğarrı,
Joldan bılay alıp tasladı.
Qasındağı kishkene aqlığı,
Sebebin soray basladı.

Balam, jolda ayađınızđa,
Ańlamasań kirip qaladı.
Buniń az-maz qıyıqları da,
Bir úp-úlken jara qıladı.

Jollar azada bolđanı jaqsı,
Kóp adamlar júredi bunnan.
Oğan heshkim bola almas qarsı,
Tazalıqqa ne jetsin, balam.

Sonnan berli aqlığı onıń,
Isler atasınan kórgenin.
Jata qoysa shiysheńiń qıyıđı,
Joldan alıp taslap júrgeni.

Ábdirazaq Seyitjanov

1. Bala kim menen kiyatır edi?
2. Ğarrı jolda ne isledi?
3. Ğarrı balağa ne dedi?
4. Ózlerińiz bul iske qalay qaraysız?
5. Qosıqtı ata-anańızđa oqıp beriń.

Altın balıq

Buringı ótken zamanda bir awılda Quwat degen jarlı bala bolıptı. Onıń xojalıǵı birde tapsa, birde tappay otırǵan gedey eken. Bala jas bolsa da xojalıq jumıslarına járdem berip, oynawǵa qolı tiymepti. Sol ushın da ol qasharman top oynawdı da, durıslap asıq taslawdı da bilmeydi eken. Kerek dese júziwdi de bilmepti. Usınday boslıǵına awıldaǵı bay balaları masqaralap qoymaptı. Quwat olarǵa qarsılasıwǵa ilajı bolmay, qanshama masqaralamasın, úndemey jeńedi eken.

Kúnlerdiń kúnde bay balalarınıń ishleri pisip, qayıq penen kólge qıdırıp, balıq uslawǵa barıwǵa wádelesipti. Ishinen birewi:

— Quwattı da alıp keteyik. Eskek eser, júdá bolmasa mantıqtırıp «qızıq» kóremiz, — dep usınıs etedi. Usınıs barlıǵına maqul túsip, ózleri menen birge onı da sayaxatqa alıp ketedi. Kólge

kelgen soń onı suwǵa mantıqtırıp «qızıq» kóripti. Ol da azday «qızıqların» taǵı da dawam etpek maqsetinde Quwattı kóldiń ortasındaǵı qasqırı bar atawǵa qaldırıp ketedi.

Biraq, balalardıń qayıǵı atawdan uzaqlamay-aq, qayıǵa dus kelip júrmey qaladı. Ózleri shıǵayın degen menen nátiyje bermeydi. Kem-kem ólim qáwipi tuwadı. Sebebi, átirapın qaplaǵan suwda jayın bar eken. Sonlıqtan kúshleri eki kózine jetip jılap, járdem sorawdan basqa ilajı qalmaydı. Sol máháli suwdan úlken altın balıq shıǵıp bılay depti.

— Men járdem bereyin. Biraq, shártim bar. Jaqsı deseńiz qutqaraman, bolmasa ózleriń bilesiz, — depti.

Bay balaları:

— Shártińdi ayt? Bizler qayılmız, — dep baqırısıptı.

— Onda esitiń. Men jılına eń qapıldı degende bir jalqaw, doslarına qıyanet isleytuǵın bala jer edim. Bıyl onday balanı gezlestire almadım. Tap házir bolsa sizlerden solardı kórgendeymen. Sol ushın házir qayıqtı shıǵarıp, jolǵa salıp beremen. Esesine sizlerdiń birewińizdi jeymen, — depti.

— Jan altın balıq, bizlerdiń aramızda jaman bala joq. Bárimiz baydıń balalarımız. Eger qáleseńiz jaman bala tawıp bereyik. Atawda jaman bala bar, sonı jep, bizlerdi azat etiń, — dep jalınadı.

— Yaq, — deпти altın balıq, — ol járdem soramadı. Shártıme kónseńız sol. Gápımdi jáne qaytalayman! Birewińız qayıl bolsańız basqalarıńız aman qalasız. Bolmasa hámmeńızdi qosa jutaman, deпти aybat shegip.

Kimniń ólgisi kelsin. Bay balaları bir-birine «sen bar, sen bar» dep urısıptı. Heshbirewi mártlik islep, dosların qutqarıw ushın basın tigiwge jaramaptı. Aqırı, altın balıq:

— Onda bárińızdi jeymen! — dep umtıla bergeni, kúni menen baqlap turǵan atawdaǵı Quwat:

— Altın balıq, jan altın balıq! Olarǵa tiyme! Jaqsısı meni jep, olardı qutqaragór. Birewiniń sebebinen hámmesi ólip ketpesin, — dep dawıslap baqırıp jalınıptı.

Altın balıq, negedur, oǵan qayıl bolıp, bay balalarınıń qayıǵın suwǵa túsirip jiberipti. Keyninen Quwattı ústine mindirip, suw túbindegi óziniń patshalıǵına áketedi. Altın balıq, balıqlar patshası eken. Sarayǵa bargannan keyin:

— Men barlıǵın kórip turdım. Olar saǵan jamanlıq islep atawǵa taslap ketti. Al, sen bolsań olarǵa rehimiń kelip, jeme-jemege kelgende jaqsılıq islediń. Qutqarıw ushın basınıdı tiktiń. Naǵız márt, adamgershilikli bala ekenseń. Seni jemeymen, mártligiń, adamgershiligiń ushın qayta sawǵa beremen dep, kóp altın berip, suwdan shıǵarıp, xoshlasıp qalıptı.

Quwat úyine aman-saw kelip, altınlardı ashlarǵa bólistirip berip, sońǵılıǵında qurǵın jasap, murat-maqsetine jetken eken.

Allanazar Ábdiev

1. Quwat qanday bala?
2. Bay balaları qayda bardı?
3. Altın balıqtıń shárti qanday edi?
4. Kim dosları ushın mártlik etti?

Barlıqbay nege balıq jemedi?

Awılımızdıń sáni «Maqqal kól». Ol atına say maqqal sıyaqlı kók maysaǵa mudamı malınıp turadı. Awıl balalarınıń jazda shomılatuǵın, qısta sırganaq tebetuǵın birden-bir ornı usı jer. Gúzde mekteptiń «Kók gúzetshiler» toparınıń aǵzaları bul jerge aqaba suwlarda qalıp qoyǵan mayda shabaqlardı ákelip jiberedi.

Mine, házir sol kól tárepten ústi-ústine gúrsildi esitilip atır. Inisi Raxmandı ertip kól betke qaray juwırǵan Barlıqbaydıń arba jol üstinde ar-sarı shıǵıp qaldı. Óytkeni, bortına tórt adam mingen mashina bulardan ádewir alıslap ketip baratır edi.

Sonda da olar awhaldı bilmekshi bolıp kólge keldi. Mayda shabaqlar suw betinde japıraqtay qalqıp, ıǵıp júr.

— Obaldaǵı-áy, bunı islegen qanday jawızlar eken?
— dep tańlandı Barlıqbay.

Olar qayıqqa minip, suwdıń betine shıǵıp qalǵan jansız shabaqlardı jıynay basladı. Jaz boyı islegen

miynetlerin bir pul etip ketken bul adamlar kimler eken?! Bile almay-aq qoydı.

Olar kóliden úyine qaytqanda gewgim túsip qalğan edi. Asxana betten shıqqan balıq quwırdaqtıń iyisi murındı jarıp baratır.

— Balıqtı kim ákeldi, apa? — dedi Barlıqbay ayaq kiyimlerin sheshpesten.

— Jańa qaladan qonaqlar kelip edi, solar quwırıp jedi, — dedi anası.

— Olardıń quwırğanı «Maqpal kól»diń balıqları emes pe eken, apa?

— Bilmedim, ózleri qırshıdı, ózleri quwırdı. Qaladağı jiyen balanıń atın aytıp kelgennen keyin kirgize qoyıp edim.

— Natuwrı etipseń, apa.

— Men qaydan bileyin, balam?!

Barlıqbay endi olardan gúmanlana basladı. Biraq, jınayattıń ústinen shıqpağan soń, birewge jala jabıw qıyın edi.

Erteńine «Maqpal kól»de júz bergen waqıyanı ol klass jetekshisine xabarladı.

— Biz bunday islerdi keleshekte boldırmaw ushın, onıń aldın alıwımız kerek, — dedi sonda ol.

Endi olar ózlerin sergek sezıp, mashina dawısı esitilse sol tárepke juwırar edi.

...Qápelimde kuzovı brezent penen jabılğan mashina kól boyına kelip toqtadı. Olardı «Kók gúzetshiler» toparınıń aǵzaları pishenliktiń arasında álleqashan kútip turğan edi.

— Ammonaldi* al, aw menen súzip júremiz be sonı, ónetuǵının isleyik!

Biymezgil kelgen «balıqshılar»dıń gápi balalardıń qulaǵına tal-tal esitilip turdı.

— Yaqshı, — dep ústine sarı brezent kiyim kiygen kisi endi kuzovqa asıla bergeni, Barlıqbay ornınan uship turdı da, heshkimniń gápin tıńlamastan mashınaǵa qaray juwırıp ketti. Ol sarı kiyimli kisiniń qasına bara sala:

— Ket, ketiń bul mannan! Balıqlardı búytip nabıt etiwge haqıńız joq! — dep atır.

Ol kisi buǵan burılıp qaradı:

— Haw, mınaw seniń dayıńniń balası emes pe?! — dedi ol ishten bir nárselerdi alıp berip atırǵan kisige.

Barlıqbay bul ret anasınıń «alıs jiyenimiz» dep aytqan adamın dárhal tanıdı.

— Hár saparı bizler aqaba suwlardan alıp kelip, órshitiw ushın jiberip qoyǵan shabaqlardı usınday usıl menen nıpqırt etedi ekensiz ǵoy. Bizler bunday iske jol qoymaymız. Eger anaw adamlarıń meni tıńlamasa, «Kók gúzetshiler» jetekshisine aytaman.

— «Kók gúzetshiler» deyseń be, jetekshisi deyseń be, ol birewlerińniń balıqta ne jumısı bar?! — dedi dawısı darıldaǵan birew.

— Jumısı bar, sebebi bul jerdegi balıqlardı ósirip atırǵan bizler.

Sonıń arasında balalar menen birge «Kók gúzetshiler» jetekshisi de bul jerge jetip keldi. Kúni menen bulardı balasınıp turǵan olar endi onı kóriwden dáskelerin

---

*Ammonal — jarılıǵısh qural.

jiynaw menen boldı. Nátiyjede «Maqqal kól»diń balıqları biykarǵa nabit bolǵan joq.

Barlıqbay inisi Raxman menen úyine kelgende anası asxanada edi. Bul kúni pisirilgen balıqtan olardıń ekewi de dám tatqan joq. Ákesiniń jiyenine ashıwlanıp erte jatıp qaldı.

— Bir jeriń awırıp tur ma, nege úndemeysen?! — dep ákesi kishkentay balasınıń basınan sıypadı.

Raxman sonda da «illá» dep awzın ashpadı. Barlıqbay da únsiz edi. Ákesi balaların qáytip jubatarın bilmey tutlıqtı.

Aradan bir ayǵa shamalas waqıt ótti. Balıqshılar endi bul jaqqa hasla izep baspaytuǵın boldı. Bir kúni «Kók gúzetshiler» jetekshisi bulardıń úyine kelip, «Maqqal kól»diń balıqların saqlap qalıwǵa belsene qatnasqanı ushın Raxman menen Barlıqbayǵa lagerge mutlay jollama berilgenin ayttı.

Keshte jumıstan kelgen aǵası bunı esitip jiyeniniń jaqpas isine burınǵıdan da beter qısınıp qaldı.

Alpısbay Sultanov

1. «Kók gúzetshiler» toparı qanday jumıslar isledi?
2. Ne ushın Barlıqbay inisin ertip kól betke qaray juwırdı?
3. Kól bette qanday awhaldı kórdi?
4. Klass jetekshisi neni shólkemlestirdi?
5. Balalarǵa ne ushın lagerge biypul jollama berilgen?

Úmiydaniń tawıqları

Kishkene Úmiyda,
Kórip bazarda,
Túr-túr tawıqtı,
Kózi qızıqtı.

Satıp alıp ber! —
Dep saldı dawın.
Bağaman usı dep,
Barlıq altawın.

Ağası ilajsız,
Satıp áperdi.
Heshkimnen sorawsız,
Sharbaqqa jiberdi.

Úmiyda qızıq,
Ketti de qızıp,
Qamayjaq tawıqlardı,
Qorağa kirgizip.

Tawıqları úrker,
Qashadı onnan,
Ağası: jem ber,
Úyreniser sonnan.

Dep oğan úyretti,
Suw berip te kórdi,

Úmiydağa tawıqlar,
Kem-kem úyrendi.

Kúnde bir mezigil,
Jem berer ózi,
Tawıqları juwırar,
Túskennen kózi.

Ortada turar ol,
Birewin uslap,
Geyde kóterer,
Hátte qushaqlap.

At qoyğan jáne,
Hárbirine arnap,
Úy soğıptı áne,
Tuwatúgın qolaylap.

Tawıqları kúnde,
Máyek tuwadı,
Pisirip jegende,
Qanday mazalı.

Kópshilik oğan,
Háwes etedi.
Ogada miyirman,
Bolıp ósedı.

Zubayda Ishmanova

1. Úmiydaniń aǵası qaladan ne satıp aldı?
2. Tawıqlar qalay úyrendi?
3. Ne ushın tawıqlar Úmiydanı jaqsı kóredi?
4. Úy quslarınıń atların dápterlerińizge jazıp keliń.

Suq qollı balalar

Elmurat atanıń húrmetli demalısqa shıqqanına eki-úsh aydıń júzi bolıp qaldı. Ol húrmetli demalısqa shıqqanǵa shekem qaladaǵı qurılıs shól-kemleriniń birinde gerbish óriwshi bolıp islegen edi. Jasınan miynetke shınıǵıp óskenlikten be, ele tándar. Qarıw-kúshi anaw-mınaw jigitten kem emes. Qıbır-sıbır úydiń xojalıq jumıslarına aralasadı. Ol arbakesh bolıwdı qáledi. Bazardan bir eshek hám arba satıp aldı. Bul oǵan úlken «ermek» boldı. Arbaǵa mashinanıń dóńgelegi ornatılǵan. Asfalt jolda jeńil aylanadı.

Elmurat ata eshegin arbaǵa jegip, altaqtasına minip otırса tuǵırǵа qonǵан búrkitке megzeydi. Qolındaǵı qamshısın sál kóterсе boldı, eshegi jol menen arbanı tartıp alǵа talpınadı.

Elmurat atanıń úyinde bala-shaǵası qatıǵın, sútін ishıp otırǵан buzawlı qońır sıyırı bar. Olarǵа ot-shóp kerek. Arba Elmurat атаǵа júdá qolay boldı. Bazardan úyine kerek-jaraǵın, ot-shóbin usı arba menen ákeledi.

Ol búgin de bazardan bir talay qawın-ǵarbız satıp aldı hám olardı arbasına júkledi. Kóshe menen úyine qayttı. Bul ret júgi awırlaw bolǵanlıqtan arbaǵa minbedi. Eshektiń júwenin qolına uslap jetelep kete berdi. Esheyinde úyinde qalatuǵın Bóribasar da usı saparı arbaǵa erip shıqqan edi.

Miyzan ayınıń bası. Sabaǵı pitip mektepten kiyatırǵan eki bala jol shetinde tap boldı. Olar tap-taza mektep formasında edi. Jawırnına sumkasın tańıp alǵan. Shaması, tórtinshi ya besinshi klasta oqısa kerek.

Olardıń kózi Elmurat atanıń arbasındaǵı qawın-ǵarbızǵa tústi. Balalardıń óz nápsine kúshi jetpedi. Ǵarbızdı jegisi kelip, awzınıń suwı qurıdı.

Balalar arbaǵa jaqınlawǵa izinde erip kiyatırǵan Bóribasardan qorqtı. Birewi jol shetinen asıqtıń qaramınday jiltır kók tas alıp iytke ılaqtırdı. Tas tiygen soń iyt qańsılawı menen iyesine kelip tıǵıldı. Dúzdiń atı dúz ǵoy. Úydiń qası bolǵanda ma, iyt bulardı qaptalına da jolatpas edi. Sonıń arasında balalardıń birewi arbanıń artına jaqınlap bardı da, ǵarbızdıń birewin ala qashtı. Ekinshisi de domalaq ala ǵarbızdı ala bergende Elmurat ata izine jalt qaradı. Ol ashıwı menen:

— Ha, bala! Tasla ġarbizdı! — dep qattıraq ayttı da, júwendi tartıp, eshekti irkti. Elmurat atanıń ashıwlı dawısınan albırap qaldı ma, ġarbiz sońǵı balanıń qolınan asfaltqa túsip qaq bólindi.

Elmurat ata eshektiń júwenin jınap, altaqtaǵa ildirdi de arbanıń artına burıldı. Bul bala da dáslepki balanıń izinen qashtı. Demniń arasında balalar kósheniń kesispesindegi biyik jaydan aylanıp kózden ġayıp boldı. Elmurat ata bul suq qollı balalardıń sońınan ashıwlı bir zaman qarap turdı.

Jol ústinde qaq bólinip atırǵan ala ġarbizdı jınap, arbasına saldı. Qaq bólingen ala ġarbizdıń túri jańa soylǵan mal góshindey qıp-qızıl eken.

— Shúw! — dep eshektiń júwenin qozǵadı. Ol «kórgensizler!» — dep gúbirlendi ishinen.

Xalmurat Saparov

1. Elmurat ata bazardan ne alıp kiyatır edi?
2. Balalar ġarbizlardı qalay urladı?
3. Olardıń bul isi durıs pa?
4. Sizińshe, Elmurat ata ózin qalay sezdi?
5. «Kórgensizler» degen sózdiń mánisin muǵalimnen sorap alıń.
6. Gúrrińdi tásirli etip oqıń.

Ağalarım

Iyninde tur dáwir júgi,
Kórgenlidur ata tegi,
Hárbiri bir úydiń begi.
Inabatlı ağalarım.

Jaqsılıqtıń pármanısız,
El-jurtımnıń qorǵanısız.
Xalqımızdıń tarlanısız,
Arısladay ağalarım.

Kimi qosıq, saz dóretip,
Xalqıń ushın xızmet etip.
Ernazarday esi ketip,
Elin súygen ağalarım.

Sizler barda tınısh elim,
Tolqip turar dárya, kólim,
Xalqıńdaǵı zor isenim,
Quwat bolǵan ağalarım.

Baxtımızǵa saw bolǵaysız,
Hárbiriń bir nar bolǵaysız.
Máńgilikke bar bolǵaysız,
Aman bolıń, ağalarım!

Gúlnara Nurlepesova

1. Qosıqta kimler maqtanış etiledi?
2. Ağalardıń isin kimler dawam etiwı múmkin?

3. Qosıqtıń qálegen 3 tobın yadlań.
4. Qosıqtı aǵalarıńızǵa oqıp berıń.

Hadallıq

— Apa, maǵan bir jolawshı hayal súyinshige bir bólek pechenie hám mıń som aqsha berdi, — dep Quwat daladan ishke quwanıp haplıǵıp kirdi. — Ol hayal maǵan: — Uzaq jasa, balam! Seni hadallıqqa tárbiyalaǵan ata-anaña raxmet! — dep ayttı.

Úyinde kóylekke sádep taǵıp otırǵan Uljan apa balası Quwattıń mına aytqan sózine hayran qaldı.

— Ol hayal saǵan súyinshini ne ushın berdi? Bul qalay boldı? Aytıp ber, balam? — dedi Uljan apa perzentiniń quwanışına ortaқ bolıp.

Quwat anasına bolǵan waqıyanı bayanladı:

— Bándirgige jaqınlay bergenimde avtobus kelip toqtadı. Avtobusta jolawshılar tolı eken. Bándirginiń otırǵışında otırǵan úsh-tórt jolawshı hayal ǵabır-ǵubır asıǵıp avtobusqa mindi de ketti. Otırǵışta olardıń «semiz» sumkası umıt qalıp qoydı. Men bul sumkanıń jańaǵı jolawshı hayallardiki ekenin bildim. Umıt qalǵan sumkası yadına túsip, olar qaytıp aylanıp keler degen oy menen sumkanı qarawıllap otıra berdim.

Meniń oylaǵanımday bolıp, aradan yarım saattay waqıt ótkende meniń qasıma sol sumkasın umıt qaldırǵan hayal keldi.

— Kóptiń nesiyesi, hadal zattıń iyesine buyırǵanına qara, mınaw meniń sumkam edi, — dedi.

— Birden avtobus kelip soǵan hámmemiz mindik te kettik.

— Men dasturxandı qasımdaǵı Gúlxan alıp mingen shıǵar dep oylasam, ol meni alǵan shıǵar dep oylaptı. Bir-birimizge isenip qalıppız.

— Men úyge ketpey sumkanı baǵıp otırman, — dedim oǵan. Sonda jolawshı hayal sumkanıń awzın ashtı. Ishinen maǵan bir bólek pechenie hám qaltasınan mın som aqshanı shıǵarıp uzattı.

— Bul mennen saǵan súyinshim bolsın dep, jolawshı hayal qayta-qayta alǵıs aytıp ketti, — dedi sózin juwmaqlap Quwat.

Uljan apa balasınıń bul isine júdá ırza boldı.

Xalmurat Saparov

1. Quwat úyine ne ushın quwanıp keldi?
2. Jolawshı hayal súyinshini ne ushın berdi?
3. «Jaqsı bala súyinish» degen naqıldıń mánisin muǵallimińizden sorap bilip alıń.
4. Hadallıq haqqında óz pikirlerińizdi bildiriń.
5. Gúrrińdi oqıp, mazmunın aytıp beriń.

XALÍQ AWÍZEKI DÓRETPELERI

Jaqsılıqqa jaqsılıq

(*Qaraqalpaq xalıq ertegi*)

Ótken zamanlardıń birinde, zulımlıq penen dańqı shıqqan bir patshanıń elinde Barzıw degen ataqlı mergen bolıptı. Usı mergendi xan óz sarayına xızmet etiwge birneshe mártebe shaqırıptı. Talabı orınlanbaǵannan keyin xan Barzıwdı quwdalay baslaptı. Qısqıǵa shıdamagan mergen bir túnde bala-shaǵası menen basın alıp dus kelgen jaǵına qaray kóship ketipti. Kóp júristen keyin Barzıw bir bayterektiń janına kelip, ózleriniń sharshaǵanın shıǵarıw ushın dem alıwdı oylap júklerin túsiripti.

Barzıw bala-shaǵasına quslardıń, qoyan, kiyiklerdiń góshlerin jegiziw maqsetinde ańǵa shıǵıp ketipti. Oq jayınıń tek ǵana eki oǵı bar eken. Kesh bolıp qas qarayǵanǵa shekem onıń aldınan bir de ań shıqpaptı. Bir terekke jaqınlaǵanda, shúykildegen qustıń palapanlarınıń dawısın esitip, juwırıp barıp, terektiń basında uyaǵa jaqınlap qalǵan jılandı kóripti. Uyada kepterdiń úsh balası menen anası shırıldap turǵan eken. Kóp irkilip turmay bir oǵı menen jılandı atıp túsirip kepterdiń palapanların ólimnen qutqarıp, óz jayına ketipti.

Kóp júristen júdá sharshağan hám ańlardı taba almağan Barzıw bir patshanıń diywaldan qorshalğan qorǵanınıń janına kelip, hayran bolıp turǵanda, bir dáw kelip, onı uslap alıp, óltirmekshi ekenin aytıptı. Barzıw oǵan ólimge ılayıq heshqanday gúná islemegenin aytıp, óltirmewge ótinish etken menen dáw kelisim bermepti.

— Jaqsı adamzat! Seniń menen keliseyik, biraq shárt sol, anaw biyik minaranıń basında turǵan qońırawdı kórdiń be? Sonı bir atqanda tiygizseń óltirmeymen. Eger de tiygize almasañ óletuǵınıń dı umıtpa! — depti dáw.

Kúnniń qarańǵı túsip baratırǵanı, qońırawdıń alısta biyik turǵanı Barzıwdı qansha oylandırǵanı menen ilajsızdan kónipti. Oq jaydı qolına alıp, gózlep turıp atıp jiberipti. Oq dál tiyse, qońırawdın ses shıǵıwı kerek. Kóp waqıtqa shekem ses shıqpaptı. Azdan keyin qońırawǵa bir nárseniń tiygen sestı esitilipti. Dáw jigitti ólimnen qutqarıp, mergenligine tańlanıp jónine ketipti.

Barzıw hayran bolıp, qorǵandı jaǵalap ketip baratırsa, bası milja-milja bolıp qanǵa boyalıp jatqan kepterdi kóripti. Sonda ǵana Barzıw bayaǵı oq jay atılǵannan keyin kóp waqıtqa shekem qońırawdıń sestiniń esitilmey turǵanınıń sebebin túsinipti. Óytkeni, tiykarında oq qońırawǵa tiymegen eken. Kepter palapanların ólimnen aman alıp qalǵan jigittiń basına ólim qáwpi dóngende,

o‘gan járdem beriw — jaqsılıqqa jaqsılıq etiw ushın, jigittiń oq jay atıwın kútip turıp, o‘gan o‘gı tiymegen soń, qońırawǵa barıp ózin-ózi bası menen urǵan eken.

«Jaqsılıqtı bilmeytuǵın jan bolmaydı» degen xalıq sózi usınnan qalıptı.

1. Barzıw ne ushın kóship ketti?
2. Ol ne maqset penen ań awlawǵa shıqtı?
3. Kepter Barzıwǵa ne ushın jaqsılıq etti?
4. Tekstten Barzıw kepterge etken jaqsılıqtı tawıp oqıń.

Hiyleker qoraz

(ertek)

Burıńǵı ótken zamanda bir qoraz aǵashtıń basında tań ala gewgimde shaqırıp turǵan eken, bunıń dawısın esitken bir saǵal qorazdıń qasına kelipti.

— Haw, qoraz jora, siz tań atpay atırıp kimlerdi qıyquwlap shaqırıp turıpsız? — depti saǵal. Sonda qoraz:

— Doslarımdı awqamlasıp jumıs islewge shaqırıp atırman, — depti.

— Olay bolsa qoraz jora tómenge tús, ekewimiz birge joldas bolıp barayıq, — depti saǵal qorazǵa.

— Házir meniń jerge túsiwge qolım tiymeydi. Usı shaqırıwım menen uyqıda jatırǵan joldaslarımdı

oyatıwım kerek. Eger de seniń awqamğa qosılıp jumıs islegiń kelse, anaw aldıń da kóringen jaydıń qasında basshımız tawıqlardı kútip otır, sen de sol kárağa bara ber. Men de seniń izińnen baraman, — depti.

Sağal qorazdıń siltewine quwanıp, «kóp tawıqtıń ústinen shıǵatuǵın boldım» degen úmit penen qorazdıń siltegen jerine baradı. Sağal tawıqlardıń qorasında shońqayıp otırǵan bir tazını kórip, birden tapıraqlap qashıptı. Sağaldıń qashıp baratırǵanın kórgen tazı bas salıp quwıp sağaldı tutıp alıptı. Sonda sağal tazıǵa:

— Bir awız sizge aytatuǵın arzım bar, — dep jalınıptı.

— Arzıń bolsa tez ayt? — dep tazı sağaldı jazdıırıptı.

— Meni mına qońsıńızdıń qorazı keshe awqamlasıp jumıs islewge shaqırıp edi. Qorazǵa xabarlassam, «sen kóp keshigip qalıpsañ, basshımızǵa tezirek jet» dedi. Sonıń menen asıǵıp kiyatırǵanım edi, iymanlı bolǵaysız, meni jiberińiz, — dep jalınıptı. Sonda tazı sağalǵa:

— Sizdi jibergen qorazǵa raxmet, meniń tósegimniń tozıp júrgenin bilip, sizdi bizge

jibergen eken. Sol tawıqlardı bārha qorǵap júriwshi basshısı biz bolamız, — dep saǵaldıń bel omırtqasın úzip, onı óltirip, terisin tósek etip alǵan eken. Hiyleker qorazǵa hám tazıǵa tawıqlardıń bári de raxmet aytıptı.

1. Qoraz saǵalǵa ne dedi?
2. Saǵal nege quwandı?
3. Saǵaldıń tazı menen ushırasıwı.
4. Sizler úy qusları hám úy haywanlarınıń atların dápterinińizge jazıp alıń.

Maqtanshaq qasqır

(ertek)

Bir topar qasqırlardıń ishinde basqalarına qaraǵanda kúshlirek bir ash qasqır bar eken. Ol janındaǵı qasqırlardı, nesiyesinen ayırıp, olarǵa kún bermeytuǵın bolıptı. Onnan keyin ash qasqır joq waqıtta qasqırlar bir jerge jıynalıp oylasıptı. «Qay jerde kórsekte ash qasqırdı «jolbarıs» dep atayıq» degen pikirge kelipti.

Ash qasqır kelgen waqıtta wáde boyınsha qasqırlar onı «jolbarıs» dep ataptı. Bul sóz ash qasqırǵa oǵada unaptı. Endi burınǵıdan beter gárdiyip, «dúnyada mennen zor, mennen kúshli haywan joq» degen qıyalǵa ketipti.

Kúnlerden bir kúni qasqırlar toparlasıp ketip baratırsa, dalañlıqta jayılp júrgen esap-sansız qoylardıń ústinen shıǵıptı.

— Hey jolbarıs, sen kúshliseń, sen batırsań, — dep maqtaptı qasqırlar ash qasqırdı. — Bizlerge birneshe qoydı óltirip berseń, toyıp alar edik. Bul oljanı kórip, kózlerińiz jaynap ketti ǵoy.

Ol qayılshılıq bildiripti de qoylardıń jayılp júrgen jerine barıp, eki qoydıń qarnın jarıp taslaptı. Qasqırlarǵa oń túsip hárqaysısına bir-bir sannan tiyip toyıptı da alıptı.

Bular jolın dawam ete beripti. Sol júristen júrip, bir seyisxanaǵa ushırasıptı. Ishke únilip qarasa, bir árebi at tur eken. Qasqırlar jáne de ózleriniń «jolbarısına» qarap: — «Áy palwanımız, kórip turmız, siziń kózińiz jaynap ketti. Bul nadan attıń da qarnın jarıp taslasań bir toyıp alar edik», — deпти.

Ash qasqır ózinshe mardıyıp baylawlı attıń qasına jetip barıptı da onıń sanına jabısa beripti. Árebi at qasına kelgen qasqırdıń qolayın alıptı da tap qaq mañlayına kelistirip bir tewipti. Ash qasqır attıń tuyaǵınıń páti menen úsh adımday jerge barıp domalap túsıptı. Onı kórip turǵan qasqırlar júregi jarıla jazlap basınıń awǵan jaǵına qaray qashıptı.

Birneshe saattan keyin bayaǵı qasqır ózine ke-lipti. Biraq ta, endi onı heshkim «jolbarıs» dep

shaqırmaptı. Ornınan súyretilip turıp úyine zordan jetipti.

— Háy qudayım, bunday kóz tiygennen óziń saqlaygór, — dep úyinen shıqpastan jatatuǵın bolıptı.

1. Ash qasqırdı ne ushın «jolbarıs» dep atadı?
2. «Jolbarıs» qanday «mártlik» kórsetti?
3. Ertekti oqıp, mazmunın aytıp beriń.

Úsh tuwısqa

(*ertek*)

Kóp jıl burın jer ústinde úsh ulı menen ákesi jasaptı. Ulları bir-birinen artıq bolıp, jaqsı jigitle bolıp jetisipti.

Ákesi olarǵa bılay dedi:

— Balalarım, álem gezip, ellerge sayaxatqa shıǵıń. Adamlardı kórip hám qanday da bir kásipti úyreniń. Ishińizde qaysısıńız jaqsı ónerdi iyelep qaytsañız, men soǵan óz úyimdi miyras etip qaldıraman.

Aǵayinler saparǵa atlandı. Úsh jıl jat ellerde gezip hám úsh jıldan keyin tap oylasqanday bir kúnde ákesiniń úyine qayıp kelgen.

— Assalawma áleykum, aǵa, — deпти olar.

— Wáleykum ássalam, balalarım, — dep sálemín álik aldı aǵası.

— Al qalay, bir náirse úyrenip qayttıńız ba?

— Awa, — desti ulları. — Úyrendik.

— Men, — dedi kishi balası, — shash alıwdı úyrendim.

— Men, — dedi ortanshı balası, — taǵa qaǵıwdı úyrendim.

— Al men, — dedi úlken balası, — qılıshlasıwdı úyrendim.

— Onda dım jaqsı eken, — dedi aǵası. Sizlerdiń úyrengenlerińizdi kórgim keledi. Sizler ap-ańsat ǵana shash alıwdı, taǵa qaǵıwdı, qılıshlasıwdı isley alar ma ekensiz?!

Tap sol waqıtta atızlıqta bir qoyan zıńǵıp kiyatırǵan edi.

— Oh, — dep qıshqırdı kishkene balası. — Maǵan keregi de usı edi.

Ol lágen menen sabındı alıp, onı kópirtip qoyannıń izinen jetip aldı da, eki shekesi menen tumsıǵına jaǵıp tasladı. Ol áne sonday sheberlik penen qırdı. Bir jerin kesken de joq. Bir qılın qaldırǵan da joq.

— Qatqan jumıs, — dedi aǵası. Qolıń jeńil eken. Ol ǵápin aytıp awzın jumǵan da joq, jolda baratırǵan bir arbaǵa kózi tústi.

— Al, yaqshı meniń gezegim, — dedi taǵa qaǵıwdı úyrengen ortanshı balası. — Meniń sheberligime qara endi, aǵa. Ortanshısı arbanıń izinen juwırıp ketti de, oǵan jetip alıp, shawıp baratırǵan attıń ayaǵındaǵı taǵaların barıp aldı da, ornına tazadan taǵa qaqtı.

— Pákize jumıs, — dedi aǵası. Tuwısqanınıń islegeninen bir de kem emes.

Sonda úlken balası bılay dedi:

— Aǵa, maǵan da óz ónerimdi kórsetiwge ruqsat ber.

— Meyli, — dedi aǵası, — Kórset!

Tap sol waqıtta sheklep jamǵır quyıp ketti. Úlken balası qolına qılıshın aldı da, tas tóbesinde tezlik penen aylandırdı. Kóz iliw múmkin bolmay qaldı. Onı sonshelli tez aylandırǵanlıqtan ústine jamǵırdıń bir tamshısı tambadı. Jamǵır quyǵan ústine quydı. Biraq, úlken balası qılıshı tez aylandırıp tap bastırmanıń ishinde turganday ústibasın qurǵaq saqlap qaldı. Jamǵır tamshıların qılısh jolatpadı.

Aǵası bunı kórip tańlandı hám balasına bılay dedi:

— Sizlerdiń hámmeńiz de epshil usta — ónerpaz ekensizler. Men sizlerdiń qaysı birińizge úydi miyrasqa taslap ketiwdi bilmey turman. Hámmeńiz birge tura qoyıńlar.

Tuwısqanlar buǵan kelisim berdi. Sonnan berli bular birge jasap atır.

1. Ğarrı balalarına qanday tapsırma berdi?
2. Balaları qanday ónerdi úyrendi?
3. Ğarrınıń aytqan sóziniń durıs ekenligin oylanıp kóriń.
4. Ertektiń mazmunın aytıp beriń.

Naqıl-maqallar

1. Baqa kólinde,
Hárkim tuwılǵan elinde.
2. Jaramas ádet kóp bolar,
Eń jamanı kúnshillik.
Bir zaman ráhát kóre almay,
Ómiri óter jenshilip.
3. Hadal kásip az emes,
Íqtıyat bol haramnan.
Jaqsılıqtı úmit qıl,
Kúler júzli adamnan.
4. Birlik bar jerde tirilik bar.
5. Altaw ala bolsa,
Awezındaǵını aldıradı.

Tórtew túwel bolsa,
Tóbedegini túsiredi.

6. Ananıń kewli balada,
Balanıń kewli dalada.
7. Birlikli el ozadı.
Birliksiz el tozadı.
8. Tentek tórin bermes.
9. Dos jılatıp, dushpan kúldirip aytadı.
10. Aqıl kópke jetkerer,
Óner kókke jetkerer.
11. Ádeplilik ar-uyat,
Adamlıqtıń belgisi.
12. Bilimnen aqıl shıǵar,
Aqıldan naqıl shıǵar.
13. Ilim — bulaq,
Aqıl — shıraq.
14. Qolı qıymıladaǵanıń awzı
qıymıladaydı.
15. Miynetsiz is pitpeydi,
Erinshektiń qolı jetpeydi.

Naqıl-maqallardıń mánilerin túsiniq oqıń.

Jumbaqlar

1. Qara atım qaltıraydı,
Qabırǵası jaltıraydı.
2. Baltasız usta aǵashsız kópir saladı.
3. Eki anadan on bala,
Óz isine márdana.
4. Áste-áste, boyı páste,
Ot otlaydı, suw ishpeydi,
Ózi sonday hasıl nárese.
5. Bir ósimlik dolanǵan,
Qurı japıraq oralǵan,
Diyqanlar súrip egedi,
Sorpa ushın jaralǵan.
6. Shıǵarında eki qulaq,
Úsh aydan soń bir qushaq.
7. Ózi qıllı, satsa pullı.
8. Qabırǵası bar da, qanı joq,
Awzı bar da, janı joq.

9. Tórt kóz ayna qarasań,
Hár kúni qolğa alasań,
Únilip dúnya júzine,
Bárine kóz salasań.

10. Ayağı joq, qolı joq,
Kóylegi kók, qarnı toq.

1. Suw 2. Suwıq 3. Barmaqlar 4. Pille 5. Kapusta
6. Ğarbız 7. Salı 8. Sebet 9. Gazeta 10. Kópshik.

Jumbaqlardı yadlap alıń.

Jańltashlar

1. Qırda qırq qırğawıl,
Qırq qırğawıl ishinde,
Qırq jil qısır qalğan
Qızıl quyıqlı qırğawıl.

2. Apam meniń kóylegime,
Jańa jağa saldı,
Jańa jağanı jańa saldı.

3. Aq shaynekte kók qaqpaq,
Kók shaynekte aq qaqpaq.

4. Qatara turğan bes tabaq,
Bárinde bar asqabaq,
Bir tabaq bar bas tabaq,

Bir tabaq bar tas tabaq,
Qaysisi onıń bas tabaq?

Jańıltpashlardı tez aytıp úyreniń.

Ana tilim

Ana tili sabağın,
Qádirleymen, súyemen,
Tili ğoy ol ananıń,
Oğan bastı iyemen.

Dáslep tilim shıǵarda,
Anam ğoy til úyretken,
Qádirleymen bárhama,
Buzbay sóylep, erjetsem.

Árepbay Xalmuratov

1. 1-dekabr qanday bayram?
2. Siziń ana tilińiz qaysı til?
3. Qosıqtı yadlap alıń.

ÁPSANALAR

Duz

Erteдеги bir zamanlarda jerde duz bar bolsa da, adamlar onıń paydasın bile almay tamaqların duzsız jep otırған eken. Duzdıń dáslep tabılғанlıǵı haqqında xalıq awzında mınaday bir ápsana bar:

Bir ańshı aw qurıp sharshağannan soń bir jerge barıp ot jağıp, ańnıń góshin tuwrap iske ótkerip, kábap etip jemekshi bolıptı. Ańshınıń sol otırǵan ornı duzdıń káni eken. Isten tartıp alǵan bir bólek gósh jerge túsip ketkeninde onı qaytadan qolına alıp awzına salsa, góshtiń mazasınıń ózgergenin ańlaptı. Buǵan hayran qalıp taǵı bir bólek gósh alıp ózi jerge basıp awzına salsa, onnan da mazalı bolıptı.

Ańshı bul jerde bir qásiyettiń bar ekenin bilip, qalǵan kábabın duzlap, mazalı etip jep aladı da, duzdıń taza jerinen topıraq, shańın artıp dorbasına salıp úyine alıp ketipti.

Dáslep sınap kórip, kem-kem qazanǵa da sala baslaptı. Duz qaysı jerge paydalanılsa mazalı bola beripti. Sonnan xalıqqa jayılıp xalıq duzdı qollanıp, mazalı tamaq jeytuǵın bolıptı.

1. Duz qalay tabılǵan?
2. Kábaptıń mazası ne ushın ózgerdi?
3. Ańshı ne isledi?

Pıshıqlar ne sebep tamaq jep bolıp juwınadı?

Ótken zamanda bir pıshıq kúnshuwaqta ház etip otırǵan eken, bir torǵay esik aldına kelip jayıla baslaptı. Pıshıq torǵaydı kórip, ańlıwǵa kirisipti.

Torǵay bunnan xabarsız tapqan dǎnine waqtı xosh bolıp, kem-kem pıshıqqa jaqınlap jayıla beripti.

Qolayǵa keltirgen pıshıq torǵaydı qaǵıptı da alıptı. Endi jewge kirisip atırǵanda torǵay pıshıqqa qarap:

— Men bir taza júretuǵın qus edim. Seniń qolińa túsip qaldım. Sen meni sózsiz jeyseń. Sizden bir ótinishim bar. Meni bet-qolińdı juwıp, tazalanıp jeseń qalay bolar edi? — depti.

Bul ótinish pıshıqqa maqul túsıpti de torǵaydı erkine qoyıp juwına baslaptı. Tap usı waqtıttı kútip turǵan torǵay ushıptı da ketipti.

Torǵaydan ayırılıp qalǵan pıshıq endigiden bılay awqatlanıp bolıp juwinaman dep shárt aytıptı. Sonnan baslap pıshıqlar awqatlanıp bolıp juwinatuǵın bolıptı.

1. Pıshıq neni jemekshi boldı?
2. Torǵay pıshıqqa ne dedi?
3. Pıshıqlar ne sebep tamaq jep bolıp juwinadı?

KÚLDIRGI SÓZLER

Sınap kórmekshimen

Kúnlerdiń birinde Ápendi ǵarǵanı qolına qondırıp kiyatırǵan eken. Adamlar buǵan hayran qalıp soraptı:

— Ápendi, adamlar qolına búrkit, lashın qondırıp sonarǵa shıǵatuǵın edi. Al, siz nege qolıńızǵa ǵarǵanı qondırıp júripsiz?

Ápendi olarǵa dárriw bılay dep juwap beripti:

— Adamlar ǵarǵanı eki júz jil jasaydı dep aytadı ǵoy. Men sol ǵáptiń ras, ótirigin sınap kóriw ushın onı baǵajaqpan.

Ómirbek laqqınıń sózleri

Ómirbektiń balalıq dáwiri eken. Ol bir kúni óziniń júwerisin shımshıqtan qorıp tursa, bir jolawshı ótip baratırıp «yapırımay, mına júweriniń basınıń appaǵın-ay» — dep tańlanıp óte beripti.

Sonda Ómirbek jolawshıǵa qarap: — buniń jegen dárisin jegende, seniń de kóziń appaq bolar edi, — deпти. Jolawshı ne derin bilmey qalıptı.

* * *

Ómirbek kishkentay bala waqtında úyiniń aldında oynap júirse, atlı bir adam suw isheyin dep qayırılıptı. Ol Ómirbekke:

— Ha, balam, mına attı uslap tur, — deпти.

— Tislemey me?

— Joq.

— Teppey me?

— Teppeydi.

— Qashıp ketpey me?

— Qashpaydı.

Sonda Ómirbek: — Onda uslap turıwdıń ne keregi bar? — dep oynay beripti.

1. Nasıratdin Ápendi qaysı xalıqtıń shesheni?
2. Ol haqqında basqa qanday kúldirgi sózlerdi bilesiz?
3. Ómirbek laqqı haqqında she?
4. Kúldirgi sózlerdi oqıǵanıńızda ózińizdi qalay sezdińiz?
5. Oqıp, mazmunın sóylep beriń.

KONSTITUCIYA — ALTÍN NÍZAMÍM

Ózbekstan Konstituciyası kúnine

Ózbekstan — eller qundızı bolar,
Xalqı — perishteniń ul-qızı bolar.
Baxıttıń nızamı — Konstituciyam,
Mańlayında janǵan juldızı bolar.

Qádirin pir tutıń bunday bostannıń,
Quyashlı jurtı bul saqıy aspannıń.
Erkinlik nızamı — Konstituciyam,
Keń peyilin bayanlar Ózbekstannıń.

Insanıylıq pazıyletler — tiregi,
Biyǵárez gúzardan kárwan júredi,

Ádillik nızamı — Konstituciya,
Ádalatlı eldiń doslıq júregi.

Keñesbay Raxmanov

1. 8-dekabr qanday bayram?
2. «Konstituciya» sóziniń mánisin túsiniń alıń.
3. Qosıqtı tásirli oqıń.

Biz dáwirdiń urpaqları

Iyeleń, — dep kásip-óner,
Zaman bizge nurın seber,
Sarı, jasıl, kók reń dóner,
Bayraǵımnıń jolaqları.

Turmıstan hesh kórmey azar,
Jasawdamız ómir gózzal,
Watanımız baǵ, shámenzar,
Bizler gúldiń dodaqları.

Qalıw ushın jarqın izler,
Dúnya bizdi saqlar, gizner,
Qıyalımız kókti gózler,
Biz — dáwirdiń urpaqları!

Orınlaymız shıqsa lebiz,
Balalıq shaq tiykar teńiz,

Adamıyzat shalqar teńiz,
Bizler tasqın bulaqları!

Marat Qarabaev

1. Qosıqta ne haqqında sóz etiledi?
2. Biz qanday elde jasaymız?
3. Qosıqtıń aqırǵı eki tobın yadlap alıń.

QÍS KÓRINISI

Gúz soñnan qıs keler

Gúzdiñ soñgı kúnleri bul,
Tañgı qıraw qáhári.
Maysa menen gúlleriniñ,
Quwraytuğın máháli.

Jer shiresin umıtsın dep,
Qar tınbastan boraydı.
«Sharshağandı buyıqsın», — dep,
Kórpesine oraydı...

Japalaqlap tuñgısh qar,
Oydi-qırdı añlamay,
Japalaqlap tuñgısh qar,
Jawa berdi tañlamay.

Suwıq tústi. Añlardıñ,
Kórinbeydi biri de,
Hátte, túlki zañğardıñ,
Kirgenime inine?!

Qanat qağar erinbey,
Bireñ-sarañ ğarğalar,
Awqat izlep erinbey,
Tintigeni qar bolar.

Jiyenbay Izbasqanov

1. Qosiqta gúz benen qıstıń ózgesheligi qalay berilgen?
2. «Jer shiresi», «Añlar» degen sózlerdiń mánisin túsiniپ alıń.
3. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Jumbaқ

Otta janbas, suwda batpas,
Jazda turmas, qısta kóp.

(.ırb)

Qar jawǵanda

Gózzal azanda erte turıp sırtqa shıqsa, hámme átirap qarǵa malınıp qalǵan eken. Quwanǵanınan

qolın shappatlap, baqırıp jiberdi. Qansha waqıttan beri: kútse de qar hesh jawmağan edi.

— Apa, qashan qar jawadı eken? — dep apasınan talay mártebe sorağan edi.

— Qızım, qar ele sonday qalıń bolıp jawadı, azǵana kún suwıtıńqırasın, — dedi anası.

Mine, sol asıǵa kútken kúni de keldi. Ol úyine qarap juwırdı. Óytkeni, aǵası qaladan shana ákelip bergen edi. Shana bolǵanda da qanday! Otıratuǵın aǵashları da túr-túr boyaw menen sulıw etip boyalǵan, — arqasında súyenip otıratuǵın jeri de bar. Úkesi sonda túsinbey:

— Bul ne, kishkene mashın ba? — dep soraǵanda Gózzal: — Bul shana, — dedi, — qar jawıp jer sırganaq bolǵanda seni mindirip aydayman.

Úyge kirdi de úkesi Zuxranı kiyindirip shanasın alıp dalaǵa ketti. Tep-tegis qardıń ústinde shanasın zıńıtıp olay-bulay ayday basladı.

Qanday tamasha! Ekewiniń de quwanışında shek joq.

Aǵası dalaǵa shıqsa ekewiniń de betleri almaday qızarıp, shananı tınbay aydap júr eken. Birese, tóbege minip tómen qaray zımırasa, birese joldı boylap zıńıp júr, kishkene Zuxra aǵasın kórip:

— Aǵa, dó-ó-dóót, basıp ketpesin, biziń mashındı kórdiń be? — dep baqıradı.

Al, Gózzal bolsa onnan qalmay: — Aǵa, aǵa, mınaǵan qara, qustay ushadı. Men Zuxranı alıp

uship júrmen, — dep Gózzal shanasın appaq qardıń ústinde zımıratıp aydap ketti.

Aǵası olardıń quwanışın bóliskendey, mıyıq tartıp arqasınan qarap qaldı...

Zubayda Ishmanova

1. Gózzal ne ushın quwandı?
2. Aǵası qaladan ne alıp keldi?
3. Sizlerde usınday quwanış boldı ma, bolsa qısqasha aytıp beriń.

Qızıl botinka

Men onı Ásiyanıń ayaǵında kórdim. Tap-taza qızıl bılǵarı botinka, kózińdi qızıqtırıp jalt-jult etedi.

— Apa! — dedim úyge juwırıp kelip, — Ásiyaǵa apası qanday botinka satıp ápergenin kórdiń be? Tuw, qanday sulıw!

— Keshe etik satıp áperdim ǵoy. Aldıń — qıs, botinkanıń saǵan nege keregi bar?

— Tuw apa, botinkadan ayaǵım tońbaydı. Alıp ber maǵan...

— Qoy, onnan da moynıńa oraytuǵın sharf satıp ápereyin.

— Sharftıń nege keregi bar? Men paltonıń jaǵasın kóterip júre beremen... Apa, botinka...

— Olay bolsa, etigiñdi dúkanğa qaytadan aparıp bereyin, — dedi apam meniñ sózimdi bólip, biraq jilli shıray bildirmedi.

— Qıstan botinka menen-aq shıgatuğın bolsañ, etiktiñ keregi bar ma?

— Oh, qanday jaqsı! Endi mende sulıw botinka boladı.

Quwanğanımnan sekirip túsip apamniñ betinen súyip aldım.

Sol kúni keshte Ásiyanikindey jap-jaña qızıl botinka kiyip, men de kóshege shıqtım...

Aradan biraz kún ótti. Qızıl botinkanıñ da qızıǵı basıldı. Ekinshi sherektiñ dáslepki oqıw kúni baslanğanda, qar qırpalaqlap jawıp tur edi, al úlken tánepiske shıqqanımızda, ol japalaqlap jawıp ketipti.

Sabaqtan úyge kún bata qayttıq. Qar borap tur. Uytqıp ushqan qırpaq qar betke sabalap kirpikke jabıadı. Kórinip turğan úyime jetkenshe, botinkanıñ qısqa qonışınan quyılğan muzday qar ayağımdı toñdırıp jiberdi. Qalay qıpsalasam da sharfsız jalañash moynıma paltonıñ jaǵası pana bolar emes. Qoynıma samal húwlep, burqasınlağan qar denemdi túrshiktirip jiberdi.

— Ishsha!

Juwırıp úyge kirsem, apam asxanada júr eken.

— He, tońdıń ba? — dedi dirdeklep turǵan meni kórip júzinde jumbaq kúlki menen.

Men juwap ornına qattı titirkenip, tońǵanımdı bildirdim.

— Qalay, qıstan qızıl botinka menen shıǵa alasań ba? Men úndegen joqpan.

Erteńine kún birotala suwıttı. Túnde jawǵan qar sharbaqtıń aldın basıp qalıptı. Úyilgen qarda ılaqtay sekirip qońsı balalar menen biraz oynadıq.

Tuw, kún qanday suwıq, qaltırap kettim!

— Qaraǵım-aw, mınawıń ne? — dedi apam sırttan kirgen maǵan renjip.

Ayaǵıma qarasam, qonıshımnan quyılǵan qar erip, suw bolǵan botinkamnıń eki urtı tap jayınnıń basınday jalpayıp ketipti. Ózi bayaǵı jiltıraǵan túr-túsinen ayırılıp qalǵan eken. Keshe mektepten qaytardaǵı qattı tońǵanımdı birden yadıma tústi. Búgin qar onnan da qalıń ǵoy, mınaw menen mektepke shekem de jete almaytuǵın shıǵarman. «Nege ǵana etikti dúkangá tapsır», dedim.

Apamnıń kózqarasınan bul sorawdı aytpay-aq túsendim.

Mektepke baratuǵın waqt ta boldı. Botinkanıń bawın ótkize almay gúrbeńlep atırman. Ishi ele keppepti, shılqıladaǵan suw. Ózim botinkamnıń bawınıń pútkilley ótpegenin tilep turman. Rasında

da, sonday bir káramat bolıp qalsa she? Onda álbette, apam, sózsiz etikti qaytadan satıp áperedi.

Men usılardı oylağanımsha bolğan joq, birden qara bılğarı etigim dúrs etip aldıma túsip qalsa bar ma? Qarasam, apam qasımda kúlip tur. Qolında tap-taza qızıl sharf.

«Oy, — apam-ay?!» Quwanıp ketken men barlıgın umıtıp, suw-suw bolğan qızıl botinkanı sheship alıp, esikten dálizge qarap bir-aq zıń-ğıttım.

— Áy, kórse qızar balam-ay! — dep apam mağan qarap gúrsinip qoydı. — Usı qızıl botinka ushın meni qanshelli qıynadıń, endi hesh nársege keregi joq sıyaqlı ılaqtırıp atırsań. Asıqpasań ele jaz da keledi, qızıl botinkanı da ele izleyseń...

Z. Shúkirov

1. Apası balağa nege renjigendey boldı?
2. Nege qızıl botinka kerek bolmay qaldı?
3. Bala ne ushın quwandı?
4. Gúrrińdi túsiniپ oqıń.

Jańa jil yolkasında

Jańa jilda toylaymız,
Ortağa yolka saylaymız.
Ortada tur yolkamız,
Qosıq aytıp oynaymız.

Japırağı jasıldan,
Lenta, monshaq asınğan,
Bezengen sulıw yolkamız,
Gúldey sulıw ashılğan.

Shaqaları jaltırar,
Gújimge uqsas turqı bar.
Jaña jilda yolkamız,
Tınıshlıqqa shaqırar.

Appaq shashında,
Appaq telpek basında,

Ayaz babam keledi,
Jańa jil yolkamızǵa.

Bayniyaz Qayıpnazarov

1. Sizler Jańa jıldı qalay kútip alasız?
2. Yolka aǵashın qalay bezeysiz?
3. Jańa jilda ózińizdi qalay sezesiz?
4. Qosıqtı tásirli etip oqıń. Yadlap alıń.

Jańa jil tilekleri

Shıraqlarım, meniń mınaw,
Jańa jılǵa tileklerim,
Hár insanniń máńgi soqqay,
Tınıshlıq dep júrekleri.
Tınıshlıq dep húkim súrgey,
Bárshe adam dos bolıp júrgey,
Kórmegey urıs-qaǵıstı,
Dúnya bolǵay bir naǵıshlı.
Kegi barlar ketkey jarasıp,
Bir-birine qushaq ashıp,
Balalarım urıs kórmey,
Áy, qudayım, óse bergey!
Jańa jıldıń bosaǵasın,
Quwanış penen atlaǵaymız,
Qushaq ashıp Ayaz babam,

Hámme birden shadlangaymız,
Ókpe-giyne tarap ketkey,
Jaqsılıqqa qarap ketkey,
Biygárez bolğay elimiz,
Abadan bolğay jurtımız,
Abadan bolğay kúnimiz,
Dúnyağa dañqımız jayılğay,
Pútkil jáhán qayıl qalğay.
Shağla Qaraqalpaqstanım,
Baylıǵıńız asıp-tasqay,
Doslar máńgi qushaq ashqay,
Balalarım, sizler ándamlı,
«Bes»ke oqıǵaysız mudamı.
Bolğaysız ádepli-ikramlı,
Salamatlıq jáne en jayğay,
Júzlerińiz bolsın ayday!
Tilegimizdi quday bergey,
Kózińiz máńgi jaqsılıq kórgey!

Ábdirazaq Seyitjanov

1. Shayır bizge qanday tilek bildiredi?
2. Siz doslarıńızǵa Jańa jıldı qanday tilek bildire alasız?
3. Qosıqtı oqıń.

Jaña jil

Suwlar qatıp toñlağan,
Terekte japıraq qalmağan,
Qıstıń ózi qızıq-aw,
Áynekke nağıs torlağan.

Ağashlar qarğa malınğan,
Appaq kórpe jamılğan,
Qar jawğanda quwandıq,
Kóp eken onı sağınğan.

Sırğanadıq qarğa biz,
Tolıp turdı ortamız,
Kórinbey qaldı keshegi,
Biyday atız, arpa atız.

Qutlı bolsın jaña jil,
Bolğay jılım dana jil.
Qar kóp bolsa — nan kóp der,
Xalıq quwanıp baratır.

Ziywatdin Zamatdinov

1. Jaña jilda qanday ózgerisler júz beredi?
2. Ne ushın qar kóp bolsa, nan kóp bolatuǵının ata-anańızdan sorap biliń.
3. Qosıqtı yadlap alıń.

Jumbaq

Bir pálekte on eki túynek,
Altawı ashshı, altawı dushshı.

Jumbaqtıń sheshimin tabıń.

Sportshı

Asqar inim azanda,
Shınıǵıwlar oynaydı,
Úkesi bar, oǵan da,
Úyretiwdi oylaydı.

Kúnde erte umıtpay,
Shınıǵıwǵa qunıqqan,
Som deneli polattay,
Deneleri shınıqqan.

Sportshı bop eliniń,
Qorǵamaqta namısın,
Tuwıp ósken jeriniń,
Alıp talay algısın.

Árepbay Xalmuratov

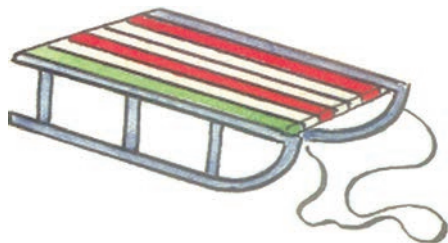

1. Asqar qanday bala?
2. Siz sport penen shuǵıllanasız ba? Qaysı túri menen?

3. «Saw denede sap aqıl» degen naqıldıń mánisin túsiniń alıń.

4. Qosıqtı yadlap alıń.

Shana

... Bıyıl qısta onshellı suwıq bolmadı. Qar da jawmadı. Qaytama qıstıń kúnleri jawın jawmas edi. Ğarrı hayran qaldı. Sonsha jıl jasap qısta jawın

jawǵanın kórgen emes... Búgin bolmasa erteń kún suwıtar, onnan keyin qar jawatuǵın shıǵar dese, azanda appaq qıraw túskenin kóredi. Kún jáne ısıp ketedi. Shanaǵa bir, hawaǵa bir kóz salǵan tınımsız aqlıqları atasına tınıshlıq bermedi.

— Ata, qashan qar jawadı?

— Nege jawmaydı?

— Shananı qashan aydaymız?

— Dekabr, Yanvar, Fevral ayları qısqa jatpay ma?

Ğarrı ne derin bilmedi. Erteń qar jawadı deyin dese jawmay qalsa... Ol da bolmaydı. Aspandı bult qaplasa ózi de qar jawar dep dáme etedi. Biraq, ol dámesi pushqa shıǵadı.

— Ata, qashan qar jawadı?

— Jawar, shırağım.

Aradan jáne bir kún ótedi.

— Aspanda qalıń bult bar ğoy, qar jawa ma, ata?

— Bilmedim, shırağım. Jawsa jawar. Men qayaqtan bileyin.

Ğarrı endi shana satıp alğanına qıynaldı. Sorawlar kún sayın miyin teser edi.

Usı búgin aspandı tegis bult qapladı. Keshke qaray átirap túnerip turdı. Kóktegi bultlarğa qarasa qar bultlarına uqsaydı. Jáne qar iyisi shıǵıp turğan yańlı...

Biraq, kún qıstıń kúni degendey emes, jıllı... Sonnan qáwiplense de boladı.

— Ata, búgin qar jawa ma? — dedi oqıwdan kesh qaytqan aqlıǵı. — Kúndi bult bastı.

— Jawıp qalar, balam.

Úydegi eki aqlıǵı da sırtqa juwırdı. Azdan keyin úyge qaytıp kirdi.

— Ata, juldız kórinbeydi. Ay da joq. Dala qap-qarańǵı. Qar jawadı ğoy, ya?

Kóp kúnnen beri balalardıń gápin esitpegenge salıp shıdağan kempir, bul saparı belinen shorta qayrılğan qamıs kibi shırt etip ashıwlandı.

— Otırıń-á túwe... Atańız qardıń baslıǵı ma? Jawsa jawar, jawmasa jawmas. Shana aydamaǵanda ólip baratırsızlar ma?

Kishkene balalar tım-tırıs qaldı. Jatarda jawın jawıp turğanın kórgen balalar qıynalıp tońqıldadı.

— Áy, kerek emes bolsa da jawın jawıp atır. Shananı aydarsañ endi!

Ǵarrı tań aldında sırtqa shıqtı. Samal turıp, úy aldındaǵı tereklerdiń quwraq shaqaları shırtıldap sınıp ses berip tur edi. Qapını sırtqa qaray ashqanda, aspannan bir túyirden appaq nárse túsip turğanın ańladı. Sonda da ele jer beti aǵarmaǵan edi. Ol alaqańın jaydı hám oǵan qar túyirleri tústi. Qar. Sonsha kúnnen berli kútken qar. Qıstıń kelbetin qubıltatuǵın qar! Shıdamsız aqlıqları taqatsızlanıp kútken qar!

— Jarıqlıq-á, quyıń! Quyıń! — dedi alaqańına erigen qarǵa sıǵalap qarap. — Jerdi appaq kórpe menen jabıń. Aqlıqlarım shana aydaǵanday bolıp qalıń jabıń. Men de, aqlıqlarım da seni kúttik. Qádemińe gúl pitsin seniń, jarıqlıq appaq qar.

Ǵarrı erte turdı. Aqlıqlarınıń pısıldaǵan murınlarınan qısıp kishkene qulaqlarınan tartıp oyattı.

— Qar jawdı, balalarım. Túrgeliń. Shanańızdı jerge túsirip qoydım. Ádep dalaǵa shıǵıp qardı kórip qaytıń, onnan soń qalıń kiyinip alıń da shana aydań. Shanańızdı zırlatıń.

Ǵarrı sol kúni aqlıqlarınıń shanaǵa eki-úshten minip biyikten tómen quldırap júrgenlerine dalaǵa

shıgıp ta, úyde tereze aldında turıp ta qaradı. Qıstan berli aqlıqları birinshi ret búgin kewilli oynap, kúndi qızıqlı ótkerip atırǵanday edi oǵan.

Biraq, eki kúnnen keyin jáne jılıttı, qar erip ketti. Endi tek kún nurı túspeytuǵın jerlerde ǵana qarlar erimesten jatır edi.

— Way-buw mına qar demde erip ketti. Shananı bunnan jáne tóbege baylap qoyasań ba? — dedi oǵan aqlıqları.

— Olay etpeymen, shıraqlarım, — dedi ǵarrı olarǵa túsindirip.

— Ana, erimey jatırǵan qarlar jáne qar kútip atır...

— Qar kútkeni qalay, ata?

— Barlıq jerdegi qar birden erip ketpese, onda jáne qar jawadı degen belgi... qar qardı kútedi. «Qardıń basın qar alar» degen.

— Onda qar jáne jawadı dese...

— He-e, tap sonday. Qar jawadı.

Báribir ǵarrınıń aytqanı bolmay atır. Aqlıqları onnan:

— Qar qashan jawadı? Mına qardıń basın qashan qar aladı? — dep kúnige júz ret soraydı. Ǵarrı hár saparı:

— Jawadı, — dep qısqa juwap beredi.

Biraq, ishinen bıyılǵı qıstıń sonshama qarsız bolǵanına qıynaladı. Shana bolsa ele tóbege qoyılǵan joq.

Qısta qar jawmaydı dep aytıwdıń ózi de bir túrli. Hár máwsimniń ózine ılayıq belgisi, sáni, saltanatı bar emes pe? Qıstıń sáni qar ǵoy.

Solay etip, bıyılǵı qıs qısqa hárgiz usamastan ótá ketti.

Ábdimurat Atajanov

1. Ǵarrı aqlıǵına shananı ne ushın alıp keldi?
2. Ǵarrı menen aqlıǵınıń mazasın alǵan ne edi?
3. Sizler qısta ne isleytuǵınıńızdı aytıp beriń.

Muzdaǵı oym

I

Awıldıń sırtındaǵı aydında gileń balalar bolıp xokkey oynar edik. Aydın awıldan biraz qashıq.

Búgin de gezektegi oyın ushın kúnniń suwıǵına qaramastan aydıńǵa qaray jol tarttıq. Aydın shiysheday, kók-kóńbek bolıp tınıp turadı.

Bul jer bizlerdiń eń bir súyikli ornımız. Sebebi, jazdıń ıssısında suwına shomılıp, ıssı qumına awnap, tınıq suwına qarmaq qurıp, ház etip dem alamız. Bizlerden basqa da úlken adamlardıń da súyikli ornı. Qısta bolsa shiyshe-dey tegis muzında konki tewip jarısamız. Bul aydındı kópshilik adamlar «bulaq» dep te ataydı. Sebebi, aydınnıń suwı hesh waqıtta qurılǵan emes. Báhár, jaz aylarında oǵan taza ılay suw jiberiledi. Biraq, ishiwge suwı ashshı. Sonlıqtan da qısta ortaǵa barıw qáwiplirek. Qaymaqlasıp qatpay turadı. Ásirese, onıń jazdaǵı sulıwlıǵın aytpaysañ ba? Aydınnıń dógeresindegi japıraqları suwǵa malınıp turǵan nuw qaraǵay qamıslar. Qamıslıqqa uya salıp palapanların ushırıp júrgen alma bas úyrekler hám taǵı basqa quslardıń aydın ústinde sayrasıp ushıp júrgeni adamǵa lázzet baǵıshlaydı. Búgin de kúndegishe oyın eki tárepke bólinip qızıp ketti. Birinshi komandanı Azat basqaradı. Ekinshi komandanı Maqset. Ortada júretuǵın sudya ádettegidey Narbay.

Narbay bizlerge ne aytsa soǵan baǵınamız. Sebebi, ol bizler bilmeytuǵın xokkey haqqında túrli tártipti sol sheship beredi. Hátteki, televizordan

xokkey bola qalsa awqat jemewine qayıl. Qaysı komanda menen qaysı komanda oynağanın, qaysı komandanıń utqanın, kimniń shtrafnoy bolğanı ushın shıǵarıp jiberilgenin túsigin qaldırmastan aytıp beredi. Sonlıqtan da onıń aytqanların durıs shıǵar, — dep tártibine «lábbay» dep baǵınamız. Al, sál nárseniń ústinde eregise qoysañ:

— Háy, sen bilesen be, ya men bilemen be? Qoysañ-á olay bolmaydı, bolmasa oyınnan shıǵarıp jiberedin be? Sudyanıń erki ózinde dep maqtanıńqırap ta qoyarı bar. Keshe de biziń komanda utıwı kerek edi. Azattıń komandasın jaqsı oynadıǵa shıǵarıp utıstı solarǵa berdi. Biraq ta, oǵan Maqsettiń komandasınıń balaları kelisim bermey ókpelesip qaldı. Bul waqları teń-be-teń bolsın, kimniń utatuǵının erteń kóremiz, báribir Azattıń komandası utadı, — dedi nıǵızlap mardıyıp.

— Yaqshı, kóremiz, — desti biziń komandanıń balaları ǵawırlasıp.

1. Balalar aydında qanday oyın oynadı?
2. Komandalardı kim basqardı?
3. Xokkey oyınına kim sudyalıq etti?
4. Balalar nege ókpelesip qaldı?
5. Qısta oynaytuǵın oyınlarıńız haqqında aytıp beriń.

II

Mine búgin tağı aydıńǵa jıynalıstıq. Maqset bizlerge:

— Balalar! Búgin sonday ıqlas penen oynayıq. Keshegi Narbaydıń gápine taba bolmayıq. Jan-tánımız benen ayanbay tártipli túrde bir-birińe qarap oynań, — dedi hámmemizge isenimli túrde.

— Kóremiz búgin kimniń utarın, — destik hámmemiz birden. Oyun baslanıp ketti. Maqset aytqanday bir-birimizge shaybanı sonday sheberlik penen ótkerip turmız. Birinshi «gol»dı Maqsettiń ózi basladı. Balalar onnan sayın shaqqanlıq penen oynay basladı.

Áne qalas, ekinshi «gol», úshinshi «gol», shayba ótkergen sayın Narbay ashıwlanıp úshpelegin sál nársege qayta-qayta shertip tur. Báribir haq haqlıǵına shıǵadı. Narbaydıń inisi de tártipti buzıńqırap shaybanı aydınnıń ortasına qattı qaǵıp jiberip tur. Onı balalar Jiyeńbay «jalaq» der edi. Olar bizlerge qarsılas komandadan. Mine, tađı shaybanı aydınnıń ortasına qaray qaǵıp jiberdi.

Biziń komandanıń hújim jasawshısı Ğániy shaybanı quwıp ketti.

— Toqta! Qayt keynińe, oyılasań. Aldıńda jılıw bar, — dep dawısımniń barınsha baqırdım. Dawısımdı Ğániy esite almadı. Aytqanımday-aq jılıwǵa oyıldı da ketti. Hámmemiz solay qaray

shıbınday ushtıq. Endi ne islew kerek? Ğániy bolsa muzğa tırmasıp shığa almay atır. Janına jaqınlaw hámmeimizge de qáwıplı. Men balalarğa:

— Hámme muzğa etbetińizden jatıp, birińizdiń qolińızdan birińiz qattı etip uslań, — dedim. Tap solay etip qolımızdıń ushın Ğániyge sozdıq. Ğániy bolsa jan-táni menen tırmasıp sırtqa shığa almay batıp-shúmip atır. Zorğa degende shıgarıp aldıq. Ğániy bolsa mayğa túsken tıshqanday bolıp úskini qashıp dir-dir etedi. Narbayda shırpı bar eken. Jağadağı qamıslardan jıynastırıp ot jaqtıq. Ğániydi otqa ákelip sheshindirdik. Men paltonımdı berdim. Azat shalbarın, Maqset jempirin berdi. Qalğan balalar bolsa jıńğıldı ákelip ottı gúrletti.

Ğániyge:

— Qalaysań Ğániy, tońbadiń ba? — desem:

— Joq, tońbadım. Raxmet, doslarım, sizlerdiń bunday gamxorlıǵıńızǵa, — dep kúldi.

Solay etip, ot basında ısınıp, Ğániydiń kiyimlerin de keptirip aldıq. Sol kúngi oynıń utısı biziń komandaǵa sheshildi. Kún qansha suwıq bolsa da, bizlerdiń bekkem awızbirshiligimizge tásin tiygize almadı. Ğániydi awırıp qalarma dep edik. Erteńine azanda oqıwǵa kúlip-oynap birge bardıq. Men dúnyada awızbirshilikten, doslıqtan kúshli zat joq ekenligin túsindim.

Árepbay Xalmuratov

1. Maqset óz komandasına qanday tapsırma berdi?
2. Birinshi goldı kim ótkerdi?
3. Narbay nege ashıwlandı?
4. Jiyenbay jalaq kim edi?
5. Ğániy suwǵa qalay barıp qaldı?
6. Dosları onı qalay qutqardı?
7. Gúrrińdi oqıp, mazmunın aytıp beriń.

14-YANVAR — WATAN QORǴAWSHÍLARÍ KÚNI

Qorǵayman

Tuwıldım ba, ana jerimde,
Erjettim be onıń kóksinde,
Demek, Ana-Watandı qorǵaw,
Perzentlik parızım meniń de.

Bastırmayman jattıń tabanın,
Shań tiydirmey ayday jamalın.
Ana-Watanımdı qorǵayman,
Tilegindey hárbir ananıń.

Watan ushın buwıp belimdi,
Mańlayımnan tógip terimdi,
Ana-Watanımdı qorǵayman,
Qásterleymen tuwǵan elimdi.

Xalqım súyer ashıq aspandı,
Tınıshlıqta atqan hár tańdı,
Heshkinge heshqashan bermeymen,
Aziz anam — Ózbekstandı!

Ziywatdin Zamatdinov

1. 14-yanvar qanday bayram?
2. Biz Ana-Watandı qalay qorǵaymız?
3. Sizler Watanıńızǵa qanday úles qosa alasız?
4. Qosıqtı túsiniń oqıń.

Degeley*

Kúnde azanda quraq sumkanı iynimizge asınıp alıp, ishine bir zağarani tıǵıp mektepke bara-barǵansha juwırısamız. Ayaǵımızda qonıshı dizemizden asqan sherim etik. Ol da júrsek tirsegimizdi ǵayzaydı. Bir kúni Baymurat maǵan:

— Ha, Elmurat jora, etik eki bastan ayaǵımızdı qısqanı menen turmay ǵayzaydı. Onnan da mektepke barǵansha jalań ayaqlanıp ekewimiz de etigimizdi qoltıǵımızǵa qısıp juwırısa bereyik. Áne, sonda hámmе balalardan burın oqıwǵa baramız, — dedi. Onıń bul aytqanı shep bolmadı. Úyden kiyip shıǵamız da, bılay shıǵıp etigimizdi sheship «mektep qaydasań» dep, góne sheldi jaǵalap shapqılasıp otıramız.

Kún de bara-bara ayaz tartıp ketti. Ayaqtaǵı etiktiń ısıwı az, bas kiyimimiz de joqtıń qasında. Malaqay da qáhát.

Meniń qulaǵımnıń tońǵanına apam:

— Elmuratjan, aǵań malaqay ákelgenshe aǵańnıń góne degeleyin kiyip oqıwǵa bara tur. Oqıwıńnan qalsań bolmas, shıraǵım, — dedi basımnan sıypap.

---

*degeley — bas kiyimniń bir túri.

Erteńine azanda aǵamnıń degeleyin kiyip oqıwǵa bardım.

Barıwdan balalar degeleydi hárqaysısı bir kiyip kórip, biraz kúlisip aldı. Kúni menen ermegi men boldım. Ábden qoymaǵan soń muǵallimge aytıp berdim. Keyin barıp balalar mazaqlaǵandı qoydı.

Erteńine mektepte mendey degeley, jataq malaqay kiygen balalar biraz kóbeye basladı.

Qıs ótip, kún jılıǵannan soń degeleyin ózine qaytarıp berdim. Bilmeymen, aǵamnıń bası ıssılamay ma, úyde chay iship otırsa da, bir jerge barsa da, jumıs islese de degeleyin basınan sirá taslamaydı.

Sóytip júrgende bir kúni aǵamdı armiyaǵa shaqırttı. Úyde kewilsizlik payda boldı. Men de ózimdi úlken adamlarday sezip, salmaqlı bola basladım.

Gúzdiń keliwi menen eginlerdiń aldı jıynala basladı. Bir kúni apam júweriniń ortasınan qırshılǵan tarı qırmanǵa góne kamzoldı tayaqqa ildirip, ushına aǵamnıń bayaǵı men kiygen degeleyin qaraqshı etip ildirip qoyǵanın kórip qaldım. Degeleydi kórip aǵam yadıma túsip biraz muńayıp qaldım. Meni aǵam janınday jaqsı kóretuǵın edi. Degeley gónetozlaw bolsa da dárriw aldım da, qaǵıp-qaǵıp jiberip, úyge kelip diywaldaǵı jıńǵıl qazıqqa ildirip qoydım.

Bir kúni úkem men joqta ildiriwli turǵan degeleydi kesew menen túrtip túsirip, oynap basına kiyipti. Keyin onı taslap, dalaǵa oynap ketipti. Jollı degen iytimiz bar edi, ózi oynshıl, soǵan tap bolar ma?! Degeleydiń góne astarın tislep, jirtıp taslaǵan eken. Juwırıp barıp iytti quwıp jiberdim de, degeleydiń astarınıń astınan puldıń ushı shıǵıp turǵanın kórip qaldım. Ádewir aqsha eken. Men onıń neshe som ekenin sanay almadım. Keshte apama berdim. Apam puldı kórip biraz quwanıp qaldı.

— «Elmuratjangá usı kiyatırǵan bazarda bir malaqay satıp áperemen», dep júr edi, ákeń. Sonıń arasınsha, ózi armiyaǵa ketip qaldı. Al, pulın qayda qoyǵanınan biyxabar edim, — dep qamsıqtı ol.

Puldı apam aldı da, men degeleydi taza bir tartımday bóz oramalǵa túyip, puxtalap joqarılaw qaǵılǵan jıńǵıl qazıqqa ildirip qoydım.

T. Tóremuratov

1. Uris waqtında balalar qalay kún keshirdi?
2. Bala ákesiniń degeleyin ne ushın qádirledi?
3. «Sherim» degen sózdiń mánisin muǵallım arqalı túsiniپ alıń.
4. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Hasla uris bolmaydi

Áskerlikte ájaǵam,
Shegaranı qorǵaydı,
Sálem xatın ol maǵan,
Saǵınıshlı jollaydı.

Súwretin ol jaqında,
Maǵan arnap jiberген,
Avtomatı qolında,
Shegarada tur eken.

Tınıshlıqta hárdayım,
Qorqınıshlı bilmeymiz,
Oynap, kúlip arqayın,
Jaynap ósken gúldeymiz.

Hámme ásker dushpannan,
Tuwǵan jerin qorǵaydı,
Isenimli aytaman,
Hasla uris bolmaydı!

Árepbay Xalmuratov

1. Qosıqta ne haqqında jazılǵan?
2. Sizlerdiń de ájaǵalarıńız áskeriy xızmetke bargan ba?
3. Ájaǵalarıńızdan áskeriy xızmet haqqında sorap bilip alń.

4. Olar qaysı bólimde xızmet etkenin sorap, doslarıńızǵa aytıp beriń.

ULLÍLARDAN ÚYRENEMIZ

Dosnazarov kelgende

1924-jılı gúz aylarınıń bir kúni edi. Sabaqlar qızıp júrip atır. Tánepis waqtı bolmay-aq mektep qońırawınıń shıńǵırlaǵan dawısı shıqtı. Muǵallimler óz klasınıń oqıwshıların qatarlastırıp dizip qoydı. Muǵallimlerdiń birewi ortaǵa shıǵıp:

— Qaraqalpaq xalqına erkinlik alıp kiyatırǵan Allayar Dosnazarov degen jası úlken keshe Tórtkúlden faeton arba menen shıǵıp, búgin Shımbayǵa kiyatır eken. Dosnazarovtıń aldına shıǵıp kútip alamız! — dedi. Muǵallimler balalardı qatarlastırıp dizip, kóshe boylap baslap alıp keldi.

Bir waqıtları: Dosnazarov kiyatır! Dosnazarov kiyatır! — dep bir torı atlı shawıp keldi. Sonıń arasında faeton arbanıń qońırawınıń shıńǵırlaǵan dawısı esitildi. Há demey-aq qos at jekken faeton arba qos ayaqlap jetip kelip topqa aralastı.

Faetonnıń ishinen arıqtan kelgen sarı tatar jigit shıqtı. Bul Dosnazarovtıń járdemshisi Paxratdiyın Shunshaliev degen adam eken. Onnan keyin páskeltekten kelgen sarı sınılı kisi shıqtı. Ol Allayar Dosnazarov eken.

Dosnazarov faetonnı shıǵıwdan-aq, bir nársege qattı quwanǵan adamlarday bolıp «Aǵayınler!» dep baqırıp jiberdi.

Miting baslandı. Sheshenler sóz sóyledi. Ondaǵı meniń esimde eles-eles qalǵanı: «Jasasın, erkin qaraqalpaq! Qaraqalpaqqa erkinlik alıp bergен Dosnazarov jasasın!» — degen sózler boldı.

Sol kúni keshte Shımbaydıń qaқ ortasınan aǵıp turǵan Kegeyli arnasına salınǵan bálent payapıldıń qasındaǵı «Qala aqsaqallarınıń jayı» dep atalatuǵın jayda úlken jıynaқ bolıp, onda Allayar Dosnazarov sóz sóyledi. Terezeden basımızdı tıǵıp tınlap turdıq. Dosnazarovtıń «jas balalardı oqıtıw kerek» — degen sózleri dalaǵa jańǵırıp esitilip turdı.

Qallı Ayımbetov

1. Allayar Dosnazarovtı xalıq qalay kútip aldı?
2. Allayar Dosnazarov xalıq ushın qanday xızmetler islegen?
3. Gúrrińniń mazmunın sóylep beriń.

Sizge tájim, Ana jer!

(qisqartıp alındı)

Ar-namısın bermey jawğa,
Miyras etken babalarım,
Bunda batır Ernazarğa,
Háyyiw aytqan analarım.

Kóp kórse de ğam-azaplar,
Zer topıraqlı jerlerim bar,
Shayır Berdaq, Ájiniyazlar,
Táriyiplegen ellerim bar.

Elim meniń el bolsın dep,
At salısqan Allayarı,
Zor ellerge teń bolsın dep,
Xızmet eter márt ulları.

Keń peyillik kelbetine,
Qas qoyǵanday jarasadı,
Allaniyazday perzentińe,
Dúnya tań bop qarasadı.

Altıngúl Óteniyazova

1. Qosıqta kimlerdiń atları ataladı?
2. Sol insanlar haqqında muǵallimińizden sorap bilip alıń.
3. Qosıqtıń qálegen eki tobın yadlap alıń.

Bul kim, balalar?

(mektep saxnasında)

I bala: — Ana Aral boyında,
Qálem tutıp qolına,
Túsken bárha pidayı,
Shayırlıqtıń jolına,
Bul kim, balalar?

Kópshilik bala: — Ol — Ájiniyaz babam,
Shayır oyshıl adam.

II bala: — Bolıp bilim jıynaǵı,
Tań qaldırǵan Xiywanı,
Medresede-aq atanǵan,
Aralımnıń Ziywarı,
Bul kim, balalar?

Kópshilik bala: — Xalqıma mıń qayırı,
Ol — Ájiniyaz shayırı,

III bala: — Ayralıq janın qor etken,
Tuwǵan jerge zar etken,
Sonda da eldiń gimni,
Bozatawdı dóretken!
Bul kim, balalar?

Kópshilik bala: — Ol — Ájiniyaz babamdur,
Ziya shashqan danamdur.

IV bala: — Elim dep qosıq órgen ol,
Sóz hinjisin tergen ol,
Tuwısqan qazaq shayırı,
Qız Meñeshti de jeńgen ol,
Bul kim, balalar?

Kópshilik bala: — Ájiniyaz — shayır sultanı,
Máńgi jangán sholpanı.

V bala: — Yosh-ilhamğa qunıqqan,
Qos qolda nama, jer tutqan,
Sazende menen góyende,
Máńgige ózin pir tutqan,
Bul kim, balalar?

Kópshilik bala: — Teń shapqan qosıq, namada,
Ol — Ájiniyaz baba da.

VI bala: — Ólse de qayǵı-dárt penen,
Elsiz hesh jırın shertpegen,
Sol ushın máńgi el menen,
Ólimdi pisent etpegen,
Bul kim, balalar?

Kópshilik bala: — Bárha ısıq maǵan, saǵan da,
Ol — Ájiniyaz babam da.

Saǵın Ziyawov

1. Shıǵarmada Ájiniyaz shayır qalay táriyiplengen?
2. Klasta hárbir balanıń sózlerin (muǵallimniń basshılıǵında) rollerge bólip atqarıń.
3. Shıǵarmanı rollerge bólip oqıǵanıńızda ózińizdi qalay sezdińiz?

Atadan tálim alamız

Baxıtlı jas balamız,
Atadan tálim alamız.
Er namısın qorgáǵan,
Sizlerdey márt bolamız.

Qıyınlıq bolsa jeńemiz
Mashaqat bolsa kónemiz.
Atalar sizdey shıdamlı
Bolíwǵa wáde beremiz.

Gúreske shıqsaq qaytpaymız,
Watannıń duzın aqlaymız.
Siz bergen múlkti atalar,
Kóz nurınday saqlaymız.

Biz ushın bárin dórettiń,
Qıranday shıńǵa úyrettiń.
Bizlerdi abat óssin dep,
Quwraǵan shóldi gúllettiń.

Dawam etip erlikti,
Ómirge ádil teńlikti,
Ant etemiz atalar,
Saqlawǵa doslıq, birlikti.

Karamatdiyın Sultanov

1. Bala ata aldında qanday wáde berdi?
2. «Siz bergen múlkti atalar, kóz nurınday saqlaymız» degen gápten neni túsinesiz?
3. Siz qanday insan bolıwǵa wáde beresiz?
4. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Jumbaq

Aǵayınli tuwısqan,
Birin-biri quwısqan.

(zora)

JAMANNAN QASH, JAQSÍǴA JANTAS

Ádilbektiń ádeti

Ashıp kórseń dápterin,
Dápteriniń betlerin,
Sıya tamıp jayılgan,
Múyeshlerin qayırgan.

Geybir sózin sızıptı,
Jazıw sının buzıptı,
Izinen tirkep esaptı,
Bir jańalıq baslaptı.

Eki qosıw ekige,
Teń dep qoyǵan jetige,
Sońı pitpey qalıptı,
Endi súwret salıptı.

Úyip qoyıp qawındı,
Silpiletip jawındı,
Shıjbaylaptı erinbey,
Esabı bir kórinbey.

Kitapların qarasań,
Izden ketti parasat,
Talay betler jırtılǵan,
Talay betler qırılǵan.
Ádetleri dım ersi,
Ádilbektiń bul nesi?..

A. Seytekov

1. Ádilbek qanday bala?
2. Sizlerdiń arańızda usınday balalar bar ma?
3. Qosıqtı yadlap alıń.

Azıp qalğan kúndeliktiń arızı

Men qayaqтан tap boldım, — dep salaqqа,
Kúndelikten saza shıqtı bir kúni.
— Ermek ushın ákeler tek sabaqqа,
Durıs paydalana almaydı meni.

Sumkasında jıyırılaraq jataman,
Tek muğallım eskertkende shıgaman.
Shıqqan sayın tómen ballğa bataman,
Abırayımniń pás ekenin uğaman.

Geyde jalğan sóylep óz ustazına,
Qaldırğan boladı meni úyinde,
Sirá úyinde alsa eken-aw qolına,
Jatırman tek sumkasınıń túbinde.

Bir betimnen ayırılaman eger de —
Oqımasa. Meniń awhalım sonday.
Túsinbeymen, oğan ayıplı men be!?
Azıp óler boldım bir jılğa tolmay.

Gúlistan Pirnazarova

1. Kúndelik dápterdiń iyesi qanday bala?
2. Siziń arańızda sonday balalar bar ma?
3. Qosıqtı oqıp, mazmunın túsinip alıń.

Sawğa (gúrrih)

Tórebay sırtqa shıgıp ketkennen-aq men taxtaniń aldına ótip, saltanatlı túrde daǵaza ettim:

— Balalar! Búgin Tórebaydıń tuwılǵan kúni! Hámme shuwlasıp, klass demde shawqımǵa toldı.

— O-ho, zor-ǵo onda!

— Sen qayaqtan bileǵoydıń?

— Saǵan ózi ayttı ma?

— Ózi aytpadı, — dedim men. — Tórebay biziń qońsımız. Al, tuwılǵan kúni tuwralı men úyde apamnan esittim.

— Sonda baǵana nege qutlıqlamadıń?

— Onda ele sawǵa alǵan joq edim-dá.

— Endi aldıń ba?

— Awa, aldım. Mine, — usılay dep, mektebimizdiń qaptalındaǵı dúkannan alǵan bir bólek iyisli sabınımdı kórsettim.

— Sabınnan da sawǵa bola ma eken? — dedi Matrasul.

— Birinshiden, bul — iyisli sabın, — dep túsindire basladım. — Ekinshiden, bul sawǵamdı muǵallimge kórsettim. «Boladı, arzan hám jaqsı. Úlken tánepiste tapsırarsañ», dedi. Klaslaslarıń da sonda qutlıqlaydı, dedi. Bildiń be?

— Boladı, — dedi Matrasul. — Men de qutlıqlayman.

— Men de sawğa alaman, — dedi Saraxan ornınan turıp.

— Men qalaman ba? — dedi Bahadır klastan sırtqa shıǵıp baratırıp. — Al, sawğağa kettim.

Basqalar da qarap qalmadı.

Al, úlken tánepisimiz naǵız bayramğa usap ketti. Búgin toǵızdı toltırıp, on jasqa qádem qoyǵan Tórebayğa birinshi bolıp muǵallimimiz jaqsı sózler ayttı hám jiltırawıq qabı bar súwretli kitapsha sawğa etti. Ekinshi bolıp men shıǵıp, qaǵazğa orawlı sawǵamdı berdim. Mennen soń klaslaslarım izli-izinen qutlıqlap, sawǵaların Tórebaydıń qolına tapsırıp turdı.

Sońı ne boldı deysiz be? Aytsam isenbeysiz-aw! Sol kúni quwanıştan awzı qulaǵına jetken Tórebay úyine bir arqa sawğa — hárqaysısı óz aldına qaǵazğa muqıyatlap oralǵan jigirma jetti bólek iyisli sabındı kóterip qayttı.

Axmet Aqnazarov

1. Bala oqıwshılarǵa neni daǵazaladı?
2. Dosları Tórebayğa qanday sawğa tayarladı?
3. Sizler doslarıńızǵa ne sawğa etken bolar edińiz?
4. Gúrrińdi oqıp, mazmunın aytıp beriń.

Naqıl

Ótirik degen dushpan bar,
Otqa súyrep saladı.

Jaqsı adamnıń belgisi,
Ástelik penen sóleydi.
Kishilikti oylaydı.

Naqıldı yadlap alıń.

Ármanlarım

Úlken ájaǵama usap,
Kiyimimdi taza uslap,
Kiyip júrsem kir juqtırmay,
Ata-anam ashar qushaq.

Ustaz sózi tur yadımda,
— Ádep saqla jurt aldında,
Húrmetlep ózimdi sonda,
Ata-anam ashar qushaq.

Jaman isti etpey hesh te,
Tayar tursam miynet dese,
Kútsem sıylap qonaq kelse,
Ata-anam ashar qushaq.

Úlgi alıp «baǵmanımnan»,
Jaqsı oqısam sabaǵımnan,

Járdemlessem bos waǵımda,
Ata-anam ashar qushaq.

K. Aymanov

Qosıqtı yadlap alıń.

Partanı sızǵan bala

Óz partasın ózi sızıp,
Bir bala boldı qızıq,
Jala jawıp basqalarǵa,
Otırıptı kózin súzip.

Kórip edik kópti jıyıp,
Qaltasınan taptıq mıyıq,
Ózi otırǵan partasın,
Qalay sızǵan kózi qıyıp.

Oyıp jazıw eken atın,
Túsinipti soń parqın,
Hár kún sayın aytılıp júr,
Búldirmeń dep mektep zatın.

Wayranlamań mektep zatın,
Onı soqqan qollar altın,
Partaǵa sızba, jaqsı oqı,
Sonda seniń, shıǵar atıń.

Zubayda Ishmanova

1. Qosiqta oqıwshınıń jaman ádeti qalay kórindi?
2. «Mektep múlki — óz múlkiń» degen temada muǵallım menen pikirlesıń.

Mektebim

Jıllar jılıp ótpekte,
Kewlime sewip nurların,
Tuńǵısh ret mektepte,
Aldıq bilim sırların.

Dáslepki ret bilimdi,
«Álipbe»den basladıq,
Keleshekke kúlimlep,
Nıq qádemdi tasladıq.

Keñesbay Seydanov

1. Usı waqıtqa shekem mektepte nelerdi úyrendińiz?
2. Qanday doslar arttırdıńız?
3. Qosıqtı yadlap alıń.

ARALÍMNAN AYÍRMA

Balam-áy.

Aral desem dártlerim,
Qoza berer balam-áy!
Kewildegi gáplerim,
Saza berer, balam-áy.

Qızıl sózden suw tolmas,
Úmitim sen, balam-áy.
Kisige qalğan kún ońbas,
Jigit bol tez, balam-áy.

Aq siynemnen bargan duz,
Uwlar tániń, balam-áy.
Jan halatta bir teńiz,
Shuwlar janım, balam-áy.

Bul apatti joymasañ,
El joyılar, balam-áy.
Ájel kózin oymasań,
Jer oyılar, balam-áy.

Dárya suwın molaytıp,
Nabat etkil, balam-áy.
El-xalqıńniń talayın,
Abat etkil, balam-áy.

Júz jildan soń bul jırım,
Tariyx bolǵay, balam-áy.
Baǵlar ǵawlap qulpırıp,
Aral tolǵay, balam-áy.

Dártim ketip ılaǵıp,
Ertek bolǵay, balam-áy.
«Ertegimniń qulaǵı,
Kelte bolǵay, balam-áy».

Gúlnara Nurlepesova

1. Aral teńizi biz ushın qanday áhmiyetke iye?
2. Onıń qurıwı qanday aqibetlerge alıp keledi?
3. Qosıqtı «Ana háyyiwi» namasına salıp atqarıń?
4. Shayır teńizge qanday tilek bildirip atır?
5. Qosıqtı yadlap alıń.
6. «Suw — tirishiligimiz tiykarı» degen temada muǵallimińiz benen sáwbetlesiń.

Aǵam aytqan áńgime

Báhardıń bir kúni arqadan dawıl bolıp, Ámiw-dárya tolıp ketti. Aralǵa da mol suw keldi. Erteńine sol awıldıń mákeme baslıǵı Báwetdin aǵa balıqqa barıp qaytayıq dedi. Mashina jaqınlaǵan sayın kólge quyatuǵın japtıń ishinde ılaydıń ústinde qap-qara giddiman bir nárseler jatır. Ğarǵa menen shaǵalalar bolsa ústinde gá qonıp, gá ushıp júr.

Bular suw tasqanda kólge ótip, qaytqanda qumǵa tósligi tirelip, dáryaǵa túse almay qalǵan balıqlar eken. Úlkenligi ógizdey, shala jansar jatqan altı jayındı samolyotqa salıp, ushqıshlar qalaǵa alıp ketti.

Áne, balam, sol balıqlar júzgen suw da joq, shaǵalalar da ushpaydı.

Aralım búgin qanday qayǵılı awhalda, oǵan janım ashıydı. Sebebi, ol arqalı dúnya tanıdım,

adam boldım, miynet etip qataydım. Balıǵın jep tisim shıqtı, aqlıma aql qostım.

Saǵan aytıp atırǵanımnıń sebebi, Araldı umıtpastan, men qanday jaqsı kórgen bolsam, sen de sonday jaqsı kóriwiń kerek, — dedi aǵam maǵan qarap.

Men aǵamnıń aytqanların eki etpey gazetalardan, kitaplardan Aral teńizi haqqında jazılǵan maqalalardı qızıǵıp oqıp, Aralǵa degen súyispenshiligim arta tústi.

Qarjawbay Baetov
«Jetkinshek» gazetasınan

1. Aǵası qanday ángime ayttı?
2. Aral teńizi haqqında qanday maǵlıwmatqa iyesiz?
3. Gúrrińdi oqıw arqalı Aral haqqında qanday túsinikke iye boldıńız?
4. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Isenemen buǵan men!

Teńizim suwǵa toladı,
Balıǵı mol boladı,
Ústinde úyrek-ǵaz ushıp,
Dáslepki qáddin aladı.
Isenemen buǵan men!

Qayıqlar júzip suwında,
Kórerimiz aqquwn da,

Moldan awlap balıqtı,
Marjan súzermiz bunda,
Isenemen buǵan men!

Tábiyatı kóz tartıp,
Tabıstı taǵı molaytıp,
Appaq duzlar juwılar,
Teńiz qáddine qaytıp,
Isenemen buǵan men!

Gúlistan Pirnazarova

1. Shayır óz qosıǵı arqalı ne demekshi?
2. Siz benen suw ortasında qanday baylanıs bar dep oylaysız?
3. Qosıqtıń mazmunı boyınsha súwret salıń.
4. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Aralımnan ayırma

Teńiz izlep keter sayılman,
Bul jolda ne dártke qayılman,
Allam, jannan ayırsań ayır,
Ana — Aralımnan ayırma.

Suw kózleriń kelse qayımǵa,
Barıw ushın hár dem tayınman,

Usı jolda mayırsañ mayır,
Táğdir, Aralımnan ayırma.

Dúkken kemem talay jayıńǵa,
Qalmasın hesh qaqsap qayırdá,
Babam, áwlad bárin asıraǵan,
Táğdir, Aralımnan ayırma.

Dástan bolǵan talay shayırǵa,
Dáwlet qonıp Úrge, Zayırǵa,
Dáwrán qayta dúrlesin deseñ,
Táğdir, Aralımnan ayırma.

Duz quymaǵay atız, sayıma,
Buyırmaǵay posıw payıma,
Zúryad óssin Ana diyarda,
Allam, Aralımnan ayırma!
Ana — Aralımnan ayırma!!!

Saǵın Ziyawov

1. Sizińshe shayır ne ushın «Aralımnan ayırma» dep atır?
2. Siz Araldıń qayta suwǵa tolıwı ushın qanday úles qosa alasız?
3. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Qara qozi

Aldinan juwirip shiqqan balalari bazardan qaytqan agasiniń jetegindegi qozini kórip, uship-uship quwandı.

Qozi ishke kirgizilip, jaydıń sharbaǵına baylandı, aldına ot taslandı.

Nazarbaydıń eń genje balası Barlıqbay bes jasar, onnan úlkeni Dáwletbay altıda, Rústem jeti jasar edi.

— Aǵa, bazardan satıp ákelgen qozıńızdı kimgе niyetlep aldıńız? Meniki bolsın, ózim jaqsılap qarayman, — dedi Rústem.

Nazarbay balalari tárepke qaradı. Esik bette úsh balası da qatarlasıp turǵan edi.

Dáwletbay menen Barlıqbay da aǵasına qarap, shaltlıq penen sóyledi:

— Qozi meniki bolsın.

— Meniki bolsın? Nazarbay balalari arasında talas kelip shiqqanın ańladı.

— Qozını úshewińizge atap aldım, qozi úshewińizdiki. Qozıǵa úshewińiz gezeklesip qaraysız: ot, suw, jem beresiz, astın tazalaysız, semirtesiz. Qozi úlken qoy boladı, — dedi aǵası balalarına birimlep qarap.

Sol kúnnen baslap Rústem, Dáwletbay, Barlıqbay qozıǵa gezeklesip qaradı. Qozi kún-kúnnen jaqsı bolıp, úlkeyip óse basladı.

Gezek boyınsha qozıǵa búgin Rústem qarawı kerek edi. Ol óziniń wazıypasın atqarıw ushın sharbaq ishine aylandı.

Qozı Rústemniń kózine túse qoymadı. Ol dógerекке anıqlap kóz jiberdi.

Qozı jaydıń múyeshinde diywalǵa taqalıp, bawırın jerge berip, basın tómen salıp jatır edi. Rústem qasına juwırıp bardı. Adam qasına jaqınlawdan oynaqlap tura qashatuǵın qozı tırp etpey jata berdi.

Aldına ot tasladı. Otlamaydı. Suw berdi. Suw ishpeydi. Qıynalıp ornınan turdı da, taǵı jer bawırlap jatıp qaldı. Usı waqıtları Dáwletbay menen Barlıqbay keldi.

— Qozı awırıp tur, — dedi Rústem úkelerine qarap.

Olardıń kewli qabarıp, qapalanıp qaldı.

— Mina qanǵa qara, — dedi qozınıń tula boyına qarap turǵan Dáwletbay, qozınıń quyırq betin kórsetip. Qozınıń quyırǵı bayqıl-bayqıl qan.

Rústem juwırıp ketip, úyden úlken chaynik penen suw ákeldi. Qozınıń qanların juwdı. Qozınıń may quyırǵınan shappattay julıp alıptı, appaq bolıp mayı kórinip tur.

— Túnde qozını iyt talaptı, — dedi Rústem muńayıp. Balalar qozını dógerекlep qasınan shıqpadı.

— Quyriǵın ońbaǵanday etip julıp alıptı, endi kele bolıwı shamalı, soyıp taslay ber, — dedi qońsısı Qartjan.

— Aǵa, qozını endi soyasań ba? — dedi Barlıqbay kózinen jası aylanıp.

— Soyadı degen ne, shıpakerge kórsetemiz, emleymiz, qozı táwir bolıp ketedi, — dedi aǵası balalarına qarap. Muńayıp turǵan balaları azǵana bolsa da kewli kóterileyin dedi.

Shıpaker qozını kórip, ukol saldı, jarasına jaǵatuǵın dári berdi.

Qozınıń jarasına dári jaǵılıp, qoraǵa baylandı, aldına taslangan ottı jey basladı. Balaları quwanısıp qaldı.

Waqıt elespesiz túrde óte berdi. Qozınıń jarası pitip ketti.

Balalardıń kózine qozı tez ósip, úlken qoshqar bolıp ketkendey kórindi.

Bir kúni qozı dalada baylawı menen qalıp qoydı. Qoranıń ishine baylawǵa umıtılıp ketken edi.

Tún yarımında sharbaq ishinde timiskilenip júrgen iyttiń baylawlı turǵan qozıǵa kózi tústi. Iyt qozıǵa jaqınlap bara berdi. Qozı da iyttiń ózine jaqınlasıp kiyatırǵanın kórip, sawashqa tayarлана basladı.

Iyt qozıǵa júdá jaqınlasa bermey, qarsı aldında toqtap, tumsıǵın kóterip iyiskelenip, biraz turdı. Iyt aldınǵı ayaqların jerge tirep, birden joqarı qaray shapshıdı. Qozı shaqı menen dúkpekshi bolıp, iytkе qaray gelle tasladı. Iyt qozıdan aybınıp, bir qaptalǵa qaray qaymıǵıp ketti. Endi iyt óziniń halın bildi, aldında ózinen kúshli dushpan turǵanın sezip, hiyle islep, urıstıń keynin oyınǵa aylandırıp, quyırıǵın qıypańlatıp, qozınıń oyaq-buyaǵına shıǵıp, iyni kelse qozıǵa awız salmaqshi bolıp háreketlendi. Qozı iyttiń aldap-arbawına ermey, oǵan kóz almay qarap tur.

Bir waqıtları iyt qaptallasa berip, pát penen qozınıń quyırıq betine atıldı. Qozı shápliklik etip, aylana berip, gelle taslap, iyttiń qaq belinen bir dúkti. Iyt kúshli dúkkige shıdamay ushıp ketti, pál-pállep barıp búklenip jerge tústi. Qańsılawı menen ol jatırǵan ornınan tura almay biraz jattı da, uzınına túsip jan tapsırdı.

J. Ábdireymov

1. Aǵası qozını kimler ushın aldı?
2. Qozı nege ót jemey qaldı?
3. Qozı ózin qalay qorǵadı?
4. Sizler qozı-ılaqlardı jaqsı kóresiz be?

KÓKKE BÓLEP TÁBIYATTÍ, BÁHÁR KELDI

Báhár keldi

Túrli jaqtan quslar keldi,
Jer jasarıp jasıl dónip,
Gúller sulıw sánge enip,
Jaynap-jasnap báhár keldi.

Elpip-esip sáwir samal,
Ákelgendey bir xosh xabar,

Tolıp-tasıp suwlar aǵar,
Sulıw sánli báhár keldi.

Sawlat enip dalalarǵa,
Awıl menen qalalarǵa,
Qosıq, saz bop namalarǵa,
Gózzal máwsim báhár keldi.

Seydabulla Pirjanov

1. Qosıqta báhár kórinisi qalay súwretlengen?
2. Báhárde tábiyatta qanday ózgerisler júz beredi?
3. Qosıqtı yadlap alıń.

Uya sırı

Úshinshi klasta oqıytuǵın Maratlarǵa qol miyneti sabaǵında uya soǵıw tapsırıldı. Balalar ıqlas penen uya islewge kiristi. Marat ta barlıq intasın salıp uya soqtı. Biraq, ol heshqashan bir iske berilip islep kórmegen edi. Mine, ol qol miyneti sabaǵında islegen uyasın úyine alıp kelip apasına kórsetip atır. Periyzat apa balasınıń isin kórip súysindi.

— Óziń islediń be?

— Awa.

— Ras pa?

— Awa-dá! Sizdi aldaytuǵın ba edim?

— Kútá jaqsı bolıptı, balam. Aǵań jumıstan kelgennen keyin terekke qaǵıp beredi.

Marat aǵasınıń keliwin taqatsızlıq penen kútti. Jumıstan kelgen aǵasınıń esikten kirgenin kórgen ol:

— Aǵa, aǵa, mınanı terekke qaǵıp beriń? — dedi.

— Neni?

— Quslarǵa uya soqtım, usını...

— Yaqshı, házir, balam, — dep Kómek aǵa úyge kirdi.

Olar apası menen bir nárselerdi sóylesip aldı. Keyin sharbaqqa shıqtı da terekke uyanı ildirdi.

— Al, balam, jaqsı oqı. Jaman oqıytuǵın balalardıń soqqan uyasına quslar kelmeydi, — dedi aǵası terekten túsip kiyatırıp, — esińde bolsın.

Kúnler ótti... lekin bir de qus Marattıń uyasına kelmedi. Al, joldaslarınıń uyaların bolsa álleqashan-aq quslar iyelep alǵan edi. Bunnan qapa bolǵan Marat apasına:

— Ne ushın menikine hesh qus kelmeydi. Al, basqalardikine bolsa qashshan-aq kelip qonaqlap atır? — dedi.

— Olar jaqsı oqıytuǵın bolıwı kerek, al sen bolsań sherekten zorǵa atlap júripseń. Quslar da jaqsı oqıytuǵın balalarǵa keledi.

— Sen de jaqsı oqı, quslar senikine de keledi, — dedi.

(Marat shınında da, aǵası menen apası oylasıp jasaǵan uyanıń tesigine mayda sımlardı tartıp qoyǵaninan biyxabar edi. Bul sımlardan quslar kire almay ketetuǵın edi).

Olar balasın sınap kórmekshi edi. Qáne, usınıń sebebinen jaqsı oqıp ketse! Kómek aǵa menen Periyzat apa aljaspadı. Olardıń gózlegen oyları óz nátiyjesin bere basladı.

Marat kóp uzamay joldasları qatarınan orın aldı. Hár kúni «4» hám «5» bahaların alıp júrdi. Mine, endi onıń uyasına da quslar kele basladı...

Onıń quwanışında shek joq edi...

Zubayda Ishmanova

1. Marat uyanı qalay soqtı?
2. Marattıń anası onıń isine qanday baha berdi?
3. Marattıń soqqan uyasına quslar nege kelmedi?
4. Gúrrińdi oqıp, mazmunın aytıp beriń.
5. Ózińniń yamasa doslarıńniń uya soqqanı jóninde aytıp beriń.

Báhár quyashında

Qulpı dónip, daraqlar da ırǵalıp,
Jerlerdiń saǵınǵan ármanı keldi.
Uyqılap jatqan ósimlikler oyanıp,
Janlı-janıwarlardıń dármanı keldi.

Tórt pasıldıń eń ullısı báhardı,
Jayına qaytarǵan suwıq qáhardı.
Arpa-jazlıqlardı burın bayıtıp,
Jerge sepken marjan tuqım gáwhardı.

Báhár kelse tolıp aǵar jap, saylar,
Xalqım miynet maydanında gúl jaynar.
Jaylawdaǵı jılqılardıń ishinde,
Qulınlar kiyiktey sekirip oynar.

Qoy-janlıqlar órislerden mańirasıp,
Kelgen waqta bir-birine qarasıp,
Jer gúńirentip dawısları mallardıń,
Jas tóller anasın emer talasıp.

Báhár quyashınan jasarǵan daraq,
Japıraqları gúmis yańlı zerbaraq,
Atızda jaynaǵan ósimliklerdi,
Zeyniń ashılar kórgende qarap.

Sadiq Nurimbetov

1. Qosıqta qanday kórinisler súwretlengen?
2. «Pasil», «zerbaraq» degen sózlerdiń mánisin túsiniپ alıń.
3. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Jumbaq

Úlken tawlar dúgisti.
Jilt-jilt etip ot ushti.

(*бўшбўйс ‘ηηq*)

Jumbaqtı yadlap alıń.

BAYRAM MÚBÁREK, ÁZIZ ANALAR!

Ana

Jaralǵansań meni jaratıw ushın,
Dúnyaǵa tirishilik taratıw ushın,

Men dep uyqı kórmey tań atıw ushın,
Dúnyağa kelgenseń óziń, anajan.

Aq sútińdi qarıstırıp qanıña,
Háweletip kóterdiń alaqańıña,
Aqsham aq besikti qoyıp janıña,
Tún uyqıńdı tórt bólgenseń, anajan.

Sen — miywalı daraq, mendur jemisiń,
Boylarımdı kórseń piter kemisiń,
Hárbir alğan ğaniybetli dem ushın,
Máńgi minnetdarman sağan, anajan.

Ibrayım Yusupov

1. Shayır ananı qalay táriyiplegen?
2. Sizler óz anańızdı qalay táriyipleysiz?
3. Qosıqtı yadlap alıń hám naması menen atqarıń.

Apam jaqsı

Kúlimlegen kózleri bar,
Kózge ısıq júzleri bar,
Dártke dárman sózleri bar,
Apam jaqsı, apam jaqsı.

Geyde bizler aytsaq qosıq,
Otıradı hawaz qosıp,

Tap baladay ushıp, ushıp,
Quwanadı, apam jaqsı.

Ketemiz geyde tınlamay,
Tártipti buzıp ańlamay,
Shappat urar, bolar «way-way»,
Sondadağı apam jaqsı.

Oyłađanı perzent ğamı,
Mudam gúzette turđanı,
Mayday jağadı urđanı,
Apam jaqsı, apam jaqsı.

Bizlerdi dep oylanadı,
Bizlerdi dep qıynaladı,
Bizden mıń-mıń aylanadı,
Apam jaqsı, apam jaqsı.

Sağıydulla Abbasov

1. Qosıqta kim haqqında aytilđan?
2. Qosıqta táriyiplengen ana menen siziń anańız ortasında uqsaslıqlar bar ma? Bar bolsa qanday?
3. Sońğı eki tobın yadlap alıń.

Shıńqobız*

(gúrriń)

Kempir apamniń kóziniń qarashıǵınday etip qásterlep saqlap júrgen shıńqobızı bar edi. Hárdayım onı shertkende ájim basqan júzlerinen kúlki oynap, ráhátlenip qaladı. Qońsımızdıń balaları úyge kelip, shıńqobızdı kórset dep talay jalıńanı bar. Onı balalardıǵa kórsetiw túwe kempir apam ózime de bir ret uslatqan joq. Bir saparı men joqta qarındasım Sánemge shıńqobızdı qalay shertiwdi úyretip atırǵanın bayqap qaldım.

Azanda kempir apam menen Sánem ekewi qaladaǵı qız apamniń úyine qıdırıp ketti. Shıńqobızdı alıp shertiwdiń bir qolay payıtı tústi, dep quwandım. Qarasam, kempir apam onı tórgi jaydaǵı sandıqqa salıp, awzın qulplap, giltin apama berip ketipti. Endi sandıqtı ashıwdıń jolın ári oylandım, beri oylandım. Hesh ilajın taba almadım. Aqırında apamniń kóziniń tasesin alıp, jeńsiziniń qaltasınan úlken qara qulptıń giltin urlap aldım. Apam qońsımız Aysara sheshemniń úyine elewishke ketkenine quwanışımniń shegi joq.

---

*Shıńqobız — awızǵa salıp, tislep shertiwge arnalǵan, temirden islengen saz ásbabı.

Shıńqobızdıń turatuǵın ornın eki bastan bilemen. Sandıqtı ashtım da, shúberekke muqıyatlap orap qoyǵan shıńqobızdı alıp sırtqa shıǵa bergenim, apam da kelip qalǵan eken. Biraq, meniń urlıǵımdı bayqamadı.

— Aq jigit, Eshay jerden baspaqqa ot ákelip sal, — dedi. Eshekti ertlep atırsam Begimbay keldi.

— Há, Tólebay, qayda baratırsań?

— Otqa.

— Júr meniń eki baw otımdı da seniń eshegińe artıp qaytayıq, bola ma?

Men «boladı» dep basımdı iyzedim. Paxta atızdıń shetindegi tıǵılıp turǵan suwshiginnen bir maydanda bes-altı bawın orıp tasladıq. Bir waqıtları paxtakeshlerdiń mádeniy sherteginen magnitofonnan muzıkanıń jańlaǵan sestı qulaǵımızǵa sap ete qaldı. Ekewimiz juwırısa bardıq. Asqar aǵa eken.

— Keliń, balalar, qáne otırıńlar, — dep orınlıqtı nusqadı. Magnitofonǵa jańa lenta awmastırıp saldı. Lenta aylanıwı menen mektepte ádebiyat páninen sabaq beretuǵın Orınbay muǵallimniń dawısın tanıy qoydım. «Xalqımızdıń kórkem ónerin búgingi jaslarımız da qızıǵıwshılıq penen úyrenbekte. Solardan tórtinshi klass oqıwshısı Sánem Tórebaeva shıńqobız benen «Jetim qız»

namasın shertip beredi». Men awzım ashılıp, ań-qayıp qalıppan. Shıńqobızdı usınday etip sherte almağanıma qattı ızalandım. Qarındasım Sánemniń úyrengeñin qızgandı. Men nege sherte almayman? Dárriw atızlıqtıń argı shetine juwırıp bardım da, qoltıǵıma tıǵıp júrgen shıńqobızdı dıńıldata basladım. Biraq, kelistirip sherte almadım. Begimbay da bul ne ózi, dep izime erip júr. Ol shıńqobızǵa qızıqsınıp qarap:

— Maǵan sat, — dedi.

— Anaw Bazarbaydan alǵan kúshigińdi ber, soǵan almastıraman, — dedim.

Kúshikti alıp úyge kelsem, kempir apamlar da úyge kelipti. Kúshikti esiktiń aldındaǵı tawıq-xanaǵa jiberdim de, esikten sıǵalap, ishım ulı dúpildi bolıp tur. Tórgi jaydan «shıńqobızdı kim aldı?» degen pátli dawıs pútkil denemdi qaltıratıp jiberdi. Gúnasın moyınlaǵan ayıpkerdey, ishke basımdı tómen alıwım menen kirip kiyatır edim.

— Qayda júrseń? — dedi kempir apam maǵan dápinip. «Sezikli sekirer» degendey kózim qıpılıqlap, jas betimdi juwıp ketti. Sánem bolsa tórde solqıldap jılap otır. Sonıń arasında Begimbaydıń apası Gúlziyba sheshem shıńqobızdı úyge alıp kirdi. Kempir apamnıń qáhárli júzi jaynap sala berdi.

— Zattıń qádirin bilmeyseń, balam. Sánemge mennen qalatuǵın jalǵız miyras edi ǵoy... Er balaǵa shıńqobızdıń keregi joq.

Sol kúngi qılıǵıma elege shekem qısınaman.
Ara-tura sırttan kiyatırıp ishten Sánemniń
jaǵımtalı ırǵaq penen shertip atırǵan shıńqobızdıń
sestin esitip qalaman. Erksiz kempir apamniń
«meniń Sánemge qaldıratuǵın jalǵız miyrasım»
degen sózi yadıma túsedı.

Ótebay Sársenbaev

1. Kempir apası Sánemge neni úyretti?
2. Shıńqobız ne maqsette urlandı?
3. Tólebaydıń nege ızası keldi?
4. Sánem nege jıladı?
5. Shıńqobızdı kim ákelip berdi?
6. Kempir apanıń Tólebayǵa aytqan sózlerin tekstten tawıp oqıń.
7. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Ómirimniń gúliseń — ana

Tek ózińseń ómirimniń gúli,
Áy, mehriban, ayawlı ana.
Álpeshlediń, ósirdiń meni,
Bolıp maǵan bárqulla pana.

Tek ózińseń júrsem de qayda,
Pana etip súyener tawım.

Shóllegende suwsız dalada,
Sıldırlağan móldir bulağım.

Tek ózińseń jaslıgımdağı,
Shadlı kúlkim, shuğlalı tańım.
Ómirim báhár tek sen arqalı,
Mehribanım, áy, anajanım!

Gúlistan Pirnazarova

1. Qosıqta ana qalay táriyiplengen?
2. Óz analarıńız haqqında aytıp beriń.
3. Qosıqtı yadlap alıń.

Jillar

(qısqartılıp alındı)

Oy juwırtıp tereńnen,
Qarap kórsek oylanıp,
Jillar izli-izinen,
Kele berer aylanıp.

Jıynalısqı xalayıq,
Depti májilis qurayıq,
Aljaspaw ushın hár jıldıń,
Atın qoyıp alayıq.

Barlıq jillar usımannan,
Dizilisip ótsin deydi.

Qálegen haywan maqluqlar,
Kelip bunda kútsin deydi.

Uzaqtan jıldı kim kórse,
Baxtı bálent boladı,
Qoyılıp atı sol jılğa,
Jıl bası bolıp qaladı.

Kóre almağan uzaqtan,
Birinshiden qaladı,
Tiyisli hárkim orının,
Náwbet penen aladı.

Esitip bunı haywanlar,
Bir-birine qarasar,
Bolamız dep jıl bası,
Uzaqlarğa qarasar.

Ayttı túye maqtanıp,
Jaqın keler alıslar.
Birinshi kóriwim anıq,
Barma mağan jarıсар.

Qarań meniń boyıma,
Jıl bası bolıw oyın ba?
Men turğanda almasın,
Heshkim onı oyına.

Haywanlar edi barshılıq,
Kórsetpedi qarsılıq,

Qarsılasıp túyege,
Etpedi hesh tarshılıq.

Mine, sóytip turganda,
Kelip qaptı jıllar da,
Birinshi bolıp kim kórdı,
Sheshilmedi bul manda.

Názer salıp qaraldı,
Hámmeden bir-bir soraldı,
Eń birinshi jıldı kórgen,
Tıshqan bolıp sanaldı.

Haywanlar oğan kúledi,
Isenimsiz túr beredi,
Boyı bolsa bir eli,
Tıshqan qalay kóredi.

Tıshqan ayttı durıs dedi,
Nege kerek urıs dedi,
Burın kórdim jıldı men,
Bılay boldı bul is dedi.

Túyeniń bardım qasına,
Órmeledim arqasına,
Meni túye sezgen de joq,
Minip aldım basına.

Alısqa jolğa qaradım,
Kórip jillardı sanadım,
Birinshi bop jıl kórip,
Orınlandı muradım.

Turdı tıshqan quwanıp,
Onıń sózi endi anıq,
Boldı tıshqan jıldıń bası,
Moyınlar hámme tán alıp.

Kópshiliktiń aldınan,
Dizilip jıllar júredi,
Basqaları keyninde,
Tıshqan baslap beredi.

Anıqlap mine qarańlar,
Tıshqannan soń sıyır bar,
Onnan keyin ótedi,
Jolbarıs penen qoyanlar.

Balıq, jılan áste jılıp,
Keler shawıp jılqı kisnep,
Qoy mańırap, ushıp meshin,
Qoraz keler kerip tósin.
Iyt asıqpay keler esnep.

Názer salsań qanday qızıq,
Eserlengen peyli buzıq,

Eñ izinde keler doñız,
Azıwı menen jer sızıp.

Bul on eki maqluq,
Úlgerdi jılğa ilinip,
Kóp haywanlar bos qaldı,
Qurı shawıp búlinip.

Bolsa da sonday tulǵalı,
Miyneti kúydi bolmadı,
Sóz eter hámme túyeniń,
Jılğa ilinbey qalǵanın.

Saǵıydulla Abbazov

1. Jıllarǵa qalay at qoyılǵan?
2. Tıshqan qalay jıl bası bolǵan?
3. Jıllardıń izbe-izligin bilip alıń.

Ópepek

Ala-shubar ópepek,
Shaqırdı tań sáhárde,
Kelgen yańlı jetelep,
Qanatında báhárdi.

Qozǵaw salar dawısı,
Úlkenge de, balaǵa,

Mektepke ul-qız asıǵıp,
Diyqan shıǵar dalaǵa.

Kúndelikte jaynasın,
Degendey ol «4», «5» tek,
Atızda is qaynasın,
Diyqanǵa aytar: — ek, ek, ek!

Shaqıradı ópepek,
Shaqırǵanı jaǵımlı,
Gúllentiwshi sizler dep,
Erteńgi kún awıldı!

Maqset Mátekov

1. Ópepek qanday qus?
2. Taǵı qanday quslardıń atların bilesiz?
3. Qosıqtıń qálegen eki tobın yadlap alıń.

Jumbaqlar

Tóbesinde kekili,
Alamıshlaw sekilli,
Qısta ketip báhárde,
Atın aytıp keledi.

Jumbaqtıń sheshimin ózlerińiz úyde tawıp keliń.

Báhár

Báhár, báhár, jan báhár,
Miyman bolıp kelipseń,
Kóp raxmet, kók japıraq hám,
Gúller alıp kelipseń.

Báhár kelse quwanısıp,
Bizler kútip alamız,
Oqıwdan bos waqtımızda,
Suw boyına baramız.

Suw boyında gúller kúlip,
Qarlıgashlar sayraydı,
Túrli qus hám gúbelekler,
Quwalasıp oynaydı.

Mektebimizge baratırıp,
Saz qosıqlar aytamız,
Sabaqtan soń jol boyınsha,
Gúller terip qaytamız.

Báhár, báhár sen kelgende,
Jer kiyiner jasıldan,
Biziń kewlimiz de bárha,
Sendey jaynap ashılğan.

Báhár, seni biz súyemiz,
Jılda qalmay kele ber,

Kók japıraqlı gúllerinén,
Bizge ákep bere ber.

Ibrayım Yusupov

1. Báháрге ne ushın raxmet aytamız?
2. Báháرده qanday ózgerisler boladı?
3. Sizler qaysı máwsimdi súyesiz?
4. «Jer kiyiner jasıldan» degen qatardıń mánisine itibar beriń.
5. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Analıq hújim

Bul tús gezi edi. Úyde túslik chaydı ishıp otır edik. Qápelimde daladan ulı-shuw, qum-quwıt baqırıstan tawıqlardıń dawısları esitildi. Bir-eki mákiyen qoqaqlawı menen qanatların tarsılatıp qaǵıp, qara úydiń ústine ushıp shıqtı. Men heshkimniń dalaǵa shıǵıp xabar al degenin kútpey-aq úyden juwırıp shıqtım.

Ǵoq-qoqtı salıp tawıqlardıń hárqaysısı hár jerde baqırısıp tur, kewil bólerliktey heshnárseni kóre almadım. Tap usı waqıtta úydiń kúnshıǵar tárepinde, diń aspanda julqılasıp júrgen eki qustı kórdim, juwırıp bılayıraq shıqtım hám olardıń dál astına bardım. Anıqlap qarasam, biziń qara mákiyen aspanda jabayı shay qus penen urısıp atır.

Házir bul maǵan qulaq penen esitip, kóz benen kórimegendey bolıp tur. Janım tózbey arman-berman juwırıp aspanǵa qayta-qayta qaray beremen. Al, ol jerge túsiwdi oylamaydı, júdá alısta, kem-kemnen aspanǵa kóterilip baratır. Júdá bolmaǵannan keyin úydegi adamlardı shaqırdım. Sonıń arasında meniń dawısımdı esitip, tek biziń úyden emes, al qońsılarımız da dalaǵa juwırıp shıqtı. Múmkin, olar bir nárese bolıp qaldı ma dep oylasa kerek... Hámmesiniń kózleri aspandaǵı tawıq penen shay qusta.

Olar julısıwı menen dál quyashtıń tusına keldi. Jerden qarap turǵan bizlerdiń kózlerimiz shaǵılısıp, betimizge qollarımızdı tutup turmız.

Usı waqıtta aspannan párler jerge qaray áste pál-pállep túsip kiyatır edi. Sonıń arasında bolǵan joq, mıltıqtıń dawısı shıqtı. Atam juwırıp bardı da, ekinshi ret atayın dep atırǵan qońsımızdıń qolınan usladı.

— Aqmaqısań. Tawıqqa tiyip ketse ne qılasań?
— dedi. Olar ekewi ejesip turǵanda tawıqtıń hújiminen qutılǵan shay qus, bir qıyalap, alısqa qaray ushıp ketti. — Al, atatuǵın bolsań, endi at, — dedi. Mıltıqtıń dawısı ekinshi ret gúrp ete qaldı. Biyiklikke jańa kóterilgen shay qustıń párleri shashırıp, al ózi domalap-domalap barıp,

bizlerden birneshe adim alisıraq jerge tors ete qaldı. Onnan alıslawğa jaña ğana sırgıp túsken qara tawıq, shay qustıń jerge túskenin kórip, onıń ústine dúrlep barıp qaldı.

— Kórdiń be, mına tawıqtıń ğaybarlıǵın, — dedi birew. Ol, jáne sózin jalǵap. — Ómirimde birinshi ret tawıqtıń shay qus penen urısqanın kórdim. Bul mákiyen teginlikte shójelerin shay qusqa aldırmaıdı.

— Analıq hújim! — dedi ekinshi bir adam.

— Durıs, bul analıq hújim. Perzentten ayırılıw kimgе jaǵadı. Tınısh jayılp júrgen janıwarlarǵa bul jawız wayran salmaqshı boldı. Biraq, qolınan kelmedi. Kimde-kim birewge búlik salaman dese, ózi búlginshilikke ushıraytuǵını belgili, — dedi atam salmaq penen.

Xalıq biykarǵa aytpaǵan ğoy «Birewge gór qazba, óziń túserseń», — dep.

Qara tawıq qurqıldap shójelerin ertip baratır.

Saparbay Sáliev

1. Qara tawıq shay qus penen qalay ayqastı?
2. Dushpannan qara tawıq qalay qutıldı?
3. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

ÁSSALAM, NAWRÍZÍM – BÁHÁR ÁYYAMÍ!

Ulli áyyam

Kel, Nawrızım, sağındım seni,
Qushağım keń óte ber tórlep,
Zor shadlıqqa bóledi meni,
Kókiregimdi quwanış kernep.

Men uyqıdan oyandım erte,
Ulli áyyam, Nawrız aqshamı,
Xalqım menen qızıqtı birge,
Kóriw ushın qádem tasladım.

Kóshemizde seyl-tamasha,
Aytalmadım bárin atpa-at,
Payda boldı áne qarasań,
Adamlarda qayır-saqawat.

Mirátim bar miymanğa keliń,
Usınaman Nawrızlıq góje,
Ishkiń keler, tatıp kór dámin,
Onı mayğa pisirgen ájem.

Ullı bayram, keń dabil qağıp,
Adımlay ber úlkemdi sharlap,
Kele beriń hár jılı tağı,
Keleshegim turıptı jaynap.

Xalmurat Saparov

1. Xalqımız Nawrız bayramın qanday saltanat penen qarsı aladı?
2. Ózlerińiz Nawrız bayramına qalay qatnastıńız?
3. Nawrız ne ushın «Jil bası» dep ataladı?
4. Qosıqtı oqıp, mazmunın aytıp beriń.

Nawrız xabarı

Keldi báhár áyyam,
Júzlerinde kúlki jaynar.

Kópten kútken Nawrız bayram,
Jaqsı niyet, arzıw oylar.

Naqıratı:

Qarlıgash,
Qanatıńdı ash,
Álemdi sharıqla,
Kókke et párwaz,
Nawrızǵa xabarla,
Jańlatıp hawaz.

Tábiyat qulpırıp gúllep,
Zor miynet zawqı baslanar.
Qanday kúlimlep júzleri,
Ilham perisi yoshlanar.

Naqıratı:

Analar shalqısın birge,
Qaynatıp Nawrızlıq góje.
Sawap is dep súmelekti,
Inam eter keleshekke.

Naqıratı:

Nurman Muwsaev

Qosıqtı yadlap alıń.

Súmelek

Nawrız áyyamı azanda,
Jaynap turdı dógerek,
Úlken qara qazanda,
Qaynap turdı súmelek.

Qızlar kiyip lipasın,
Háykel, monshaq tağınıp,
Jaltıratıp jağasın,
Jilwa taslar jaqınnan.

Jas jigitler jedelli,
Jawtañlap tur kózleri,
Bir iyinnen kóterdi,
Házil-dálkek sózlerdi.

Úlken shúlen qazanda,
Mıń qaynaydı súmelek,
Baslanıp tań azannan,
Nur jaynaydı súmelek.

Jıynalğan kóp alaman,
Súmelekten tatıstı,
Belli diyqan babalar,
Bir aylandı atızdı.

Jar salıp jer-jáhange,
Jaynap turdı dógerek,
Úlken qara qazanda,
Qaynap turdı súmelek.

Nawrız áyyamı azanda,
Gúlge qondı gúbelek,
Báhár ata mákanda,
Boldı mollam-dógerek...

Tolibay Qabulov

1. Súmelek qanday tağam?
2. Súmelektiń qaynatılıwın óz kózińiz benen kórgensiz be? Aytıp beriń.
3. Súmelektiń neden tayarlanatuǵınlıǵın ata-anańızdan sorap bilip alıń.
4. Súmelektiń tariyxı haqqında muǵallimińizden sorap bilip alıń.
5. Qosıqtı túsiniń oqıń.

Qasharmannıń qızıǵı...

Bıyılǵı báhár paslınıń ándiyshesi hárqashan-ǵıdan da bálent boldı. Awılımızda Nawrız bayramı óziniń milliy boyawları menen ayırıqsha kózge tústi. Qaraqalpaq xalqınıń milliy oyınları bolǵan aylawlarǵa jiberilgen at shabısı, jorgalar shabısı, ılaq oyını, palwanlar bellesiwi, qoshqar

dúgistiriw, qoraz urıstırıw, arqan tartısıw, baǵanaǵa órmelew, átkónshek ushıw, «qasharman top», «Shúllik» oyınları jıynalǵan tamashagóylerde umıtilmas tásir qaldırdı. Ásirese, sońǵı waqıtları pútkilley yadımızdan kóterilgen qasharman toptıń zawqı óz aldına boldı. Bunda awılma-awıl tárep bolıp jigitlerdiń arasındaǵı oyınnıń bul túrine súysinbegen adam bolmadı. Eń qızıǵı Nawrız bayramı tarqaǵannan keyin, «qasharman top» oyınınıń dawam etip qalǵanı boldı.

Bazarbay Seytaev

1. Nawrız bayramı qalay ótkerilgen?
2. Qasharmannan basqa qanday milliy oyınlarımızdı bilesiz?
3. Milliy oyınlardıń qaǵıydaları haqqında dene tárbiyası muǵallimińizden bilip alıń.

1-APREL – KÚLKI KÚNI

Isbilermen

Aydostıń klasta otırıp birden ishi búrip qaldı. Ári-beri ıńırsıp edi, muǵallım oǵan dıqqat awdara qoymadı. Taxtaǵa jazılǵan uzın-shubay máseleni sheshiwdi dawam etti.

Aydos onnan sayın ıńırsındı.

— Muğallim, Aydostiń ishi awırıp otır, — dedi qasında otırǵan dostı Batır túrgelip.

— Ya, solay ma? Jaqqas bir nárse jegenseń-ǵo, — dedi de muğallim jáne jazıwın dawam etti.

— Muğallim, Aydos jılap atır.

Muğallim pordı taxtaǵa qoyıp, Aydostiń qasına keldi.

— Bar, kitaplarıńdı jıyna da qayta ber, biraq bargannan keyin dárriw shıpkaker shaqırtıń, — dep Aydosqa ruqsat berdi.

— Muğallim, men úyine aparıp taslayın ba? — dedi Batır túrgelip. — Bir ózi júre almaytuǵın shıǵar.

— Bárekella! Áne, usınday bolıw kerek. Aparıǵoy.

Batırdıń úyi mektepke jaqın edi. Aydos ta papkasın Batırdıń úyine qoyıp, trikoların kiyip, ekewi bazarǵa qaray zıttı. Olar muğallimdi «awırǵan»ına isendire alǵanı ushın júdá más edi.

Bazarda ózleriniń kúndelikli qáltek arbasın sklادتan aldı da, kimniń qapshıǵın, kimniń sumkasın kerek jerine jetkerip berip, shıtırlaǵan aqshalardı óz ara bólisip qaltalarına basıp júr.

— Keleshekte isbilermen bolamız-á, — dep qoydı Aydos Batırǵa maqtanıp.

— Awa dá!

— Háy, balalar, meniń mına eki sumkamdı mashınaǵa deyin aparıp beriń!

Jası ortağa barğan kelinshek eki sumkanı ır-sıldap ákelip balalardıń qasına qoydı.

— Jetkeremiz! Kóter Aydos birewin!

Olar eki awır sumkanı dizeleriniń ústine min-gizip zorğa arbağa qoydı.

Hayal balalardıń aldına túsip kiyatır. Bir waqıt-ları qızıl «Jiguli»diń qasına kelip toqtadı.

— Ağası, bagajdı ashıp jiber, — dedi kelinshek kabınağa qarap.

Kabinadan bir kisi kerilińkirep barıp tústi. Az-maz kózi ilinip ketken qusaydı.

— Ha-aw?! — dedi ol birden Aydos penen Batırğa qarap. — Sizler neǵıp júrsiz?

Ol baǵana bular ruqsat alıp ketken matemetika páni muǵallimi edi.

Muratbay Nızanov

1. Aydostıń nege mazası bolmadı?
2. Eki jora ne talap isledi?
3. «Isbilermenler»diń usı háreketi durıs pa?
4. Arańızda usınday balalar ushırasa ma?
5. Oqıp, mazmunın aytıp beriń.

Naqıl

Ótiriktiń ómiri qısqa.

Qisqa gúrrinler

—Búgin men naǵız Xojanasıratdin boldım-aw.

—Ol qalay?

—Meni taxtaǵa shıǵardı. Úyge tapsırmanı aytıp atırman, aytıp atırman, ózimniń shamalawımsha beske aytım dep tursam, muǵallım otır, bahań «4» deydi. «Oynamayman siziń menen» dep jiberippen. Muǵallım bolsa: «Oynasa-a, seniń menen oynaǵım kelip tur» — dep edi, klastaǵılar duw kúldi. Way uyaldım-aw, bárine mınaw sebepshi, — dep úkesiniń basınan tákibay aldı.

— Nege basıma úydiń? Seniń menen oynamayman! — dedi úkesi awzın bultıyıp.

* * *

—Murat, sen úlkeygende kim bolasań?

—Atamday pensioner bolaman.

* * *

—Murat, jolǵa shıǵıp oynawshı bolma! Mashın basıp keter, — dep edi, ol:

—Haw! Mashınnıń kózi joq pa? — dep hayran qaldı.

Raya Ernasheva

KózáyneK

Nurzada kósheden kózáyneK tawıp aldı. Dárhál kózine kiyip, jan-jaqqa qaradı. Kóz aldı buldırap miyi aylanıp ketti.

— Qutlıayaq, kishko-kishko!

Sayada uyqılap atırǵan iyti juwırıp kelip Nurzadaniń qasına shońqayıp otırdı. Ol jaltırap turǵan kózáyneKti iyiskep quyırǵın bılǵańlattı.

Nurzada kózáyneKti alıp, úydegi pıshıǵına kiygizdi. Pıshıq kózin sál qısıńqırap qoydı da otıra berdi.

Nurzada onı alıp, tórdegi jatırǵan quwırshaǵına ildirdi. Ózi iytin izine ertip, kóshege juwırıp shıǵıp ketti. Qońsı kempir onı kórip:

— Qızım, jolda kózáyneK kórmediń be?

— KózáyneKti men tawıp alıp, Natashaǵa berdim.

— Natashası kim, qaraǵım-aw.

— Biziń úydegi bópe!

Jumaniyaz Óteniyazov

BAXTÍMNÍN QUYASHÍ — KONSTITUCIYAM!

9-aprel — Qaraqalpaqstan Respublikası Konstituciyası kúni

Konstituciya — bul qanday mámleket bolmasın, sol mámlekette jasawshı xalıqtıń arzıw-ármanların, erkin pikirlewin, adamgershilik sezimlerin sáwlelendiriwshi tiykarǵı hújjet.

Konstituciya xalıqtıń mápin, erkinligin, minnetlerin sáwlelendiretuǵın hár bir puqaranıń huqıqın qorǵaytuǵın nızam bolıp tabıladı. Qaraqalpaqstanda jasawshı barlıq adamlar usı Nızamǵa boysınıp jasawı tiyis. Bizler gárezsiz hám huqıqıy demokratiyalıq mámlekette jasaymız. Biziń aymaǵımızda jasawshı barlıq adamlar milletine, tiline qaramastan Nızam aldında teń. Olar bir Nızam boyınsha jasaydı.

Qaraqalpaqstan Respublikası Konstituciyası 1993-jılı 9-aprelde qabıl etildi. Xalqımız bul kúndi hár jılı kóterińki ruwx, zor keypiyat penen belgileydi.

Baxtımız nızamı

(úzindi)

Kókte quyash kúlgen eliń seniki,
Ekseń altın engen jeriń seniki,

Aspanıń, topıraǵıń, kóliń seniki,
Barsakelmes kibi uzaǵım meniń!

Aman boldı qos arıs, polat jollarım,
Sen barda arqam keń, uzın qollarım,
«Jipek jolı» boylap shıqsa kárwanım,
Jaqın bolar alıs bazarım meniń.

Elim Bayraǵıń bar bálentte tutqan,
Gerbiń, Gimniń bar pátiwa tapqan,
Bárshe tabısıńa quwan, yosh, maqtan,
Saw bolsın tiykarǵı Nızamım meniń!

Jumaniyaz Óteniyazov

1. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Konstituciyası qashan qabıl etildi?
2. Qosıqta Watanımızdıń baylıqları qalay súwretlengen?
3. Qosıqtı túsiniپ oqıń.
4. Qaraqalpaqstannıń mámleketlik nıshanları haqqında aytıp beriń.

Ǵárezsizlik ǵumshaları

Íqlas salıp óner bilgen,
Texnikanı júwenlegen,
Quyash bina etken jerden,
Ǵárezsizlik ǵumshaları.

Kókiyeginde ótkir zeyin,
Miyneť súygiř, iske beyim.
Qádem atar, qalmas keyin,
Ćárezsizlik ġumshaları.

Tınış ómir, ashıq aspan,
Baxit kúlip, nurın shashqan.
Erkin ósken áwel bastan,
Ćárezsizlik ġumshaları.

Oziq oyli, kewli ilgir,
Iyelegen tereń pikir.
Keleshegi jarqırap tur,
Ćárezsizlik ġumshaları.

Xalmurat Saparov

1. Qosıqtı tásirli etip oqıń.
2. «Xalıq mápine úles qosar, Ćárezsizlik ġumshaları» degen qosıq qatarlarınıń mánisine túsiniť alıń.

ANA TÁBIYATTÍ QÁSTERLEYIK!

Awıl bağı

Bizde barlıq jaqsı nárse — balalarğa. Mine, lagerge qádem qoyğannan-aq keleshegimiz bolğan balalarğa jaqsı nárсениń inam etilgenin kórdik. Dem alıwshılardıń ata-analarınıń ğamxorlıǵına kewli tolıp, hár kúni waqtı-xoshlıqta ótip atırǵanın kórip quwandıq.

Átirap miywege sırgıǵan baǵ. Alma, almurt, júzim. Qoyıw sayalı nárwan terekler arasında balalar mákanı... Mine, usı payızlı jer — jaz boyı balalardıń erkine berilgen.

Awıl aralıq bul lagerdiń atı da sulıw — «Gúlbaǵ». Shınında, gúller bağı, miyweler bağı.

Durıs dem alıwǵa kelgen hár bala muǵallimlerge:

— Bul baǵ qashan egilgen? — dep orınlı soraw beredi.

Nátiyjede, balalar bul káráda demalısın baǵ tariyxı menen tanısıwdan baslaydı...

... Keń gúzar boyındaǵı eńseli baǵqa alpısınshı jıllardan baslap negiz salındı. Jer tegislendi,

súrildi. Baǵshılıq boyınsha maman qánigelerdiń basshılıǵında miywe nálleri otırǵızıldı. Xalıq awzında «Órnek» awılınıń baǵı dep ataldı. Baǵ egiwge, ulıwma bul átiraptı ırǵalǵan miywe baǵına aylandırıwǵa úlken de, kishi de óz úleslerin qostı. Qalalılar, oqıwshılar bul iygilikli iste jiger menen miynet isledi. Sońınan baǵdıń kólemi keńeydi. Burın paxta egilgen jerler de baǵ egiwge berildi. Búgingi kúnde «Órnek» baǵshılıq xojalıǵı qala xalqın miywe menen támiyinlep otır.

— Áne, balalar, búgin miywesin óz qolınız benen úzip jep otırǵan baǵ usılayınsha payda boldı. Hadal miynet, jerge, miywege ıqlas, xalıqqa mol nesiybe boldı.

Mine, usı dáslepki tanısıwdan keyin-aq, kishkenerde ata-analar miynetine súyispenshilik payda boldı. Miynet nátiyjesinen el baylıǵı dóreytuǵını hám xalıq baylıǵın únemlewdiń zárúrligi tuwralı oylanadı.

Kúnde stolda miywe turadı, onı balalardıń ózleri úzip ákeledi. Birinshiden, miynet islese, ekinshiden, olar miyweni zayalamawǵa úyrenedi.

Ábdimurat Atajanov

1. «Gúlbaǵ» degen sózdiń mánisi qanday?
2. Miywe baǵınıń qalay payda bolǵanlıǵın óz sózińiz benen aytıp beriń.

Haywanlarga da gamxorliq kerek

Mañirağan eshki dawısı tınıq hawada tal-tal esitiledi. Izeykeshtiñ boyın jaǵalap kiyatırǵan Maqset dawıstıñ qay tárepten shıǵıp atırǵanın anıqlamaqshı bolıp biraz qulaq túrip turdı. Samal oñnan esip tur. Maqset sol tárepke jaqınlay bergeni, eki ılaq izeykeshtiñ jiyegine oynap shıqtı. Mañırap azǵana turdı da, jáne jıńıl túbine qaray shapqıladı. Ultanı uyma bolǵanlıqtan jıńıldıñ tasasında bir eshki batpaqqa batqan eken. Maqset hesh oylanıp turmasthan eshkini kóp hálekleniwshilik penen uymadan shıǵarıp, awılǵa qaray aydap jiberdi. Eki ılaq Maqsetke «Raxmet!» degendey qarap turdı da anasınıñ átirapında shapqılasıp baratır.

Maqset sabaǵınan keshikken edi. Biraq, ol óz isine kewli tolıp, bul ushın qapalanbadı. Álbette, muǵallimi Tamara apaǵa bolǵan waqıyanı túsindirip aytsa urıspaydı. Aqırı, ózi aytqanıday adamǵa da, haywanǵa da tiyisli jerde gamxorliq etiw kerek goy!

Altıngúl Óteniyazova

1. Maqset qanday dawıstı esitti?
2. Oǵan neler jol kórsetti?
3. Ílaqlar Maqsetke óz minnetdarshılıqların qalay bildirdi?

4. Maqset sabaqтан ne ushın keshikti?
5. Hár birińiz Maqsettey bola alasız ba?
6. «Muğallimnen ne úyrendim?» degen temada sáwbetlesiń.

Sarı tawıq (gúrriń)

Men hár kúni keshte hám azanda úydegi tawıqlarǵa dán salaman. Bul jumıstı apam maǵan tapsırǵan. Kúndegi úyrengen ádetim boyınsha búgin keshte qırma tolı dándi alıp esik aldına shıqtım. «Tóte-tóte! Tóte!» dep tawıqlardı shaqırdım. Esik aldında jayıp júrgen tawıqlar dawısımdı esitiwden qasıma jorǵalap kele basladı. Alısıraқта qoranıń túbinde júrgenleri asıqqaninan qos qanatın kóterip ushıp kiyatır.

Men olarǵa dán shashtım. Tawıqlar úlesten qalatuǵınday dándi shaqqan-shaqqan terip jep atır. Qarap tursań júdá qızıq. Dán jewge qaraǵanda tawıqlar bir-birinen qalǵısı kelmeydi. Biraq, búgin olardıń arasında sarı tawıǵım kózge túspedi. Dawısımdı esitpegen shıǵar dep taǵı tótelep shaqırdım. Dánnen bos qalatuǵın boldı-aw! — dep tum-tusqa názer tasladım. Báribir onnan derek bolmadı.

Men úyge kelip bul jaǵdaydı apama bayanladım. Sonda ol:

— Saǵal, iyt, qustan aman bolsa bir jerden shıǵar, balam, — dedi maǵan qarap. Erteńgi kúni de, sońǵı kúni de tawıqlarǵa dán salǵanımda sarı tawıq dáńge kelmedi. Bul meni úlken táshwishke saldı. Úydiń ishi bolsa: — «Tawıq bir jirtqıshqa jem bolǵan shıǵar» — dedi. Bul sóz meniń janıma ayazday battı. Sonsha kúnnen beri baǵıp júrgen tawıǵımınıń joq bolǵanına ózim de qıynaldım. Izinde tawıqtıń joqlawın asırdıq.

Bizler awılda turamız. Esiktiń aldında sırtı saz ılaydan islenip, qorshalǵan diywal bar. Biyikligi adam boyınan joqarı. Bul — malxana. Onıń ishi bastırmalı shertek. Malxana esiginiń oń qaptalında páskelteklew kishkene bólme bar. Bólmeniń ishi xojalıqqa gerekli zatlarǵa toltırılǵan. Bólmeniń basında jazda orılıp bawlanǵan jońıshqa bedesi gúdilengen.

Aradan úsh háptedey waqıt ótkende sarı tawıqtıń sol bólmeniń tóbesine jıynalǵan bedelerdiń túbinde júrgenin kórdim. Qasında bir topar shójeleri bar. Onı kórip quwanǵanımnan: — Sarı tawıq tabıldı! Sarı tawıq tabıldı! — dep baqırdım. Apam da sırtqa shıqtı. Usı waqıtta sarı tawıq bedeniń qasında ğurq, ğurq! — dep ses shıǵarıp shójelerine pármana bolıp júr edi.

Shójelerdiń aqshıl, sarı, qızgısh úpik párleri kóktegi quyash nurların ózlerine tarttırıp algandı sezildi mağan. Shójeler anasın aylanshıqlap júr. Bunı kórip men de, apam da quwanışqa bólen-dik.

Tawıq bólme basınan shójeleri menen túskisi keledi. Biraq, bunıń usılın tappay tur.

Apam mağan: — Sen sarı tawıqtıń máyegin pi-sirip jey bergennen soń, qızğanıp bedeniń arasına tuwğan. Sol orında gurq basqan. Minekey, waqtı bolıp shójelerin shıǵarǵan. Endi sen tam basına záńgi menen minip, tawıqtı shójeleri menen birge bede arasındaqı uyasına ayda. Sol jerde olardı qamashalap jerge alıp túseyik. Jerden qolaylı orın tayarlayıq. Shójeler sol orında ónip-óssin, — dedi.

Apam aytqanınday sarı tawıq shójeleri menen aman-esen jerge túsirildi. Tawıq ta shóje shıǵarıp jaqtı dúnyada ónip-óskendi jaqsı kóredi eken-aw!

Xalmurat Saparov

1. Tawıqlardıń qaysısı dänge kelmedi?
2. Balanıń úy ishi qalay oyladı?
3. Sarı tawıq qansha waqıttan soń tabıldı?
4. Anası balaǵa ne dedi?
5. Sizlerdiń tawıqlarıńız bar ma?
6. Shóje shıǵartıw ushın ne islew kerekligin ata-analarıńızdan sorap bilip alıń.

Birewge — birew dos

Bir kúni sońgı tánepiste balalar Shadlıqtıń tum-tusınan asılıp ishpege-jemege janın qoymadı.

— Qáne, sende porsıq bar deydi. Ras pa?

— Ras.

— Onda nege bizlerge kórsetpeyseń?

— Há-á, mektepke alıp keliw kerek. Hámme kórsin!

— Mektebimizde janlı múyesh joq ǵoy.

— Meyli, joq bolsa ne? Porsıqtı bir múyeshke qoysañ, sol janlı múyesh boladı, — dedi bir bala.

Shadlıqtı qorshaǵan balalar duw kúlip jiberdi. Sonıń arasında qońıraw qaǵıldı. Hámme klasqa kirdi. Balalardıń bári kewilli. Biraq, Shadlıq basın tómen salıp, Borkanı oylap otır. Sebebi, onıń menen keshe ǵana futbol oynay baslaǵan edi. Al, búgin «onı mektepke alıp kel, hámme kórsin» — dep atır. Bezigip ketpes pe eken? Ele ol tek ózime ǵana, biziń úyge úyrengen ǵoy. Basqalardı jatırqap, qarasın kórsetpey keter sirá! — dep Shadlıq túrli-túrli oydıń basına bardı. Sol zamatta muǵallım taxtaǵa «Dúz haywanları», — dep jazdı da, balalarǵa túsindire basladı. Súwretlerdi kórsetti. Azdan keyin:

— Qáne, Shadlıq, sen bizge dúz haywanlarınan biletuǵınıńdı aytıp ber, — dedi.

— Ol porsıqtı biledi, — dep ǵawırlastı balalar. Shadlıq buǵan úndegen joq. Ornınan tikke túrgeldi de, ornına bir qaradı. Balalardıń bári soǵan tigilgen edi. Muǵallım olardıń kewillerin bóldi.

— Meyli, porsıqtı aytsın... Porsıq — degen júni jiltır, sep-semiz, ózi qara maqluq boladı. Sút emiziwshilerdiń toparına jatadı, solay ma Shadlıq?

— Solay ... — dep Shadlıqtıń kózi kúldi. Porsıq haqqındaǵı sóz onıń oyın álleqayaqlarǵa alıp ketti. Keshe Borkanıń toptıń izinen tompañ-tompañ juwırǵanı, onı uslap alıp, aldınǵı tapal ayaqları menen bawırına basıp turǵanı, sóytip ózine qaray domalatıp jibergenini esine tústi:

— Porsıq, bul — tamasha haywan. Ádebinde jasqanshaq boladı. Soń-soń adamǵa, úyge úyrenip balpańlap júredi. Erkeleydi. Sút te ishedı, qant ta jeydi. Jatatuǵın ini boladı. Men oǵan at qoyıp, ózim menen oynawǵa úyrettim... — dedi.

— Bir óziń oynaǵannan, joldaslarıń menen qosılıp oynaǵan qızıq boladı, — dedi muǵallım. Onıń ústine porsıq ta kópshilikke úyrenedi. Sonnan keyin ol heshkimdi jatırqamaydı, oynay

beredi, heshkimnen qoriqpaydı, batır boladı. Sen ele de solay et, Shadlıq. Aqırı, bizler bir-birewimizge dos hám joldaspız. Hátte, úyretseñler porsıq ta balalar menen dos bolıp ketedi.

— Boladı. Men onı ábden úyretip alayın. Onnan keyin hámmemiz qosılıp oynaymız.

— Túri qanday óziniń?! — dep jabırlastı balalar.

— Qap-qara boladı. Jıp-jıltır, júnleriniń ushları gúmistey jilt-jilt etip turadı. Boyı pás. Tumsıǵı súyir. Turpatı top-tompaq, semiz, kóp uyqılaydı. Qıshqırsa yamasa sıńsısa, dawısı uwday ap-ashshı! — dep súwretledi Shadlıq Borkanı. Ol bunnan keyin de porsıǵın maqtap ketti. Hámmе onıń awzına qarap ańqayıp, siltidey tınıp qaldı. Al muǵallım bolsa, onıń gúrrińine qızıǵıp, geyde kúlip, diqqat qoyıp tınladı. Sol zamatta qońırawdıń dawısı jańǵırdı. Jım-jirt otırǵan balalar shuwlasıp, ǵawırlasıp, dálizge shıǵıp úylerine tarastı.

Óserbay Xojaniyazov

1. Balalar nege Shadlıqtı kóp sorawǵa tuttı?
2. Shadlıq porsıq haqqında nelerdi aytıp berdi?
3. Oqıp, mazmunın sóylep beriń.

ÓTMISHSIZ KELESHEK JOQ

Qaraqalpaq haqqında sóz

Márt Tumaris — massagettiń,
«Qırq qız»ınıń urpağıman
Perzentimen pechenegtiń,
Shóldiń qaraqalpağıman.

Qara taban, qara puqara,
Babam ğaybar kisi bolğan,
Kewli aq, qalpağı qara,
Jaw menen kóp isi bolğan.

Attan qulap atırǵanda,
Qan maydanda súyep onı,
«Bir wásiyat aytıp ket onda»,
Dep soraptı onnan ulı.

Wásiyat eken al sondağı,
Aytıp ketken urpağına,
«Tır jalańash qalsańdağı,
Bek bol, balam, qalpağıña!».

Qaraqalpaqlar sonnan baslap,
Qalpağı menen tuwılıptı,
Kóp zamandı artqa taslap,
Qalpaq sheshpey juwırıptı.

Kóp zamanniń ándiyshesin,
Kóirse de kózi aǵarmaǵan,
Joǵaltsa da kóp nársesin,
Qalpaǵı hesh joǵalmaǵan.

Ibrayım Yusupov

1. Qosıqta qaraqalpaqlar haqqında ne delingen?
2. Usı qosıqtı oqıp, sizde qanday sezim payda boldı?
3. Muǵallimnen massaget, Tumaris hám «Qırq qız» haqqında sorap bilip alıń.
4. Qosıqtıń qálegen 3 tobın yadlap alıń.

Ótmishtegi qara úyler

Qoralardıń ishine qatara qara úyler tigiledi. Qıs ayları awıl adamları usı qara úylerdiń ishinde

ómir keshiredi. Qıstıń qattı ayazlı keshlerinde qara úydiń ortasındaǵı oshaqqa ot jaǵıladı. Ayazda tońǵan balalar ottıń shoǵına ısınadı. Qattı ayaz kúnleri balalar kúni menen sol oshaqtıń dógeresinde boladı. Tún bolǵanda, jatar waqta úy ishiniń hámmesi kórpege tıǵıladı. Adamnıń demi menen japqan kórpeniń ernegine qıraw qatadı. Jas balalardıń kiyimi tek ǵana bir kóylekten ibarat boladı. Tünde kórpede jatqanda kóyleklerin sheship jatadı. Azanda balalar jalańash etine suwıq kóylekti kiyiwge jerkenip, apasına:

— Apa, kóylegimdi jılıtıp ber, — dep dawıslaydı. Miyirman ana balasınıń kóylegin janıp turǵan ottıń jalınına tutıp jılıtıp, balasına kiygizedi. Bala kóylekti kiyip alıp eki ayaǵın eki jaqqa kerip otqa abınıp otıra qaladı. Balanıń anası azanǵı pisirgen sútiniń qaspaǵın qırıp, sherek gúlsheniń betine jaǵıp qoyadı. Onı ornınan turǵan balasına beredi. Birazdan keyin sáskelik jarma pisedi. Balalar sáskelik jarmanı ishkennen keyin biraz jılıǵanday boladı.

Qoraniń aldına quyash tússe bolǵanı jalań ayaq balalar quyashlamaǵa shıǵıp oynaydı. Kún batqannan keyin hámme jáne úyge tıǵıladı. Ortada janǵan ottıń, asılǵan úlken qara qazanniń dógeresine jıynaladı.

Ata-babalarımızdın quwanışh hám qayǵısına sherik bolǵan bul qara úyler házirgi dáwirde de óz qádirin joǵaltqan joq.

Qallı Ayımbetov

1. Ata-babalarımız qıs kúnleri qara úylerde qalay kún keshirgen?
2. Sol waqıttaǵı balalardan sizlerdın qanday artıqmashlıǵıńız bar?
3. Qara úydi óz kózińiz benen kórdińiz be?
4. Táriyiplep beriń, yaki muǵallimnen járdem sorań.
5. Klasıńız benen tigiwli turǵan qara úydi tamashalawǵa sayaxatqa barıń.

Türkstandı tıńlasam

Babam qonıs basqan jer,
Tariyx tolı dástan el,
Talay tolıp tasqan jer,
Shejireńdi tıńlasam.

Talay palwan ayqasqan,
Birin-biri shayqasqan,
Ne ótpegen bul bastan,
Ótkenińdi tıńlasam.

Jerińde kóp jazıq bar,
At aylanğan qazıq bar,
Ada bolmas azıq bar,
Betlerińdi tıńlasam.

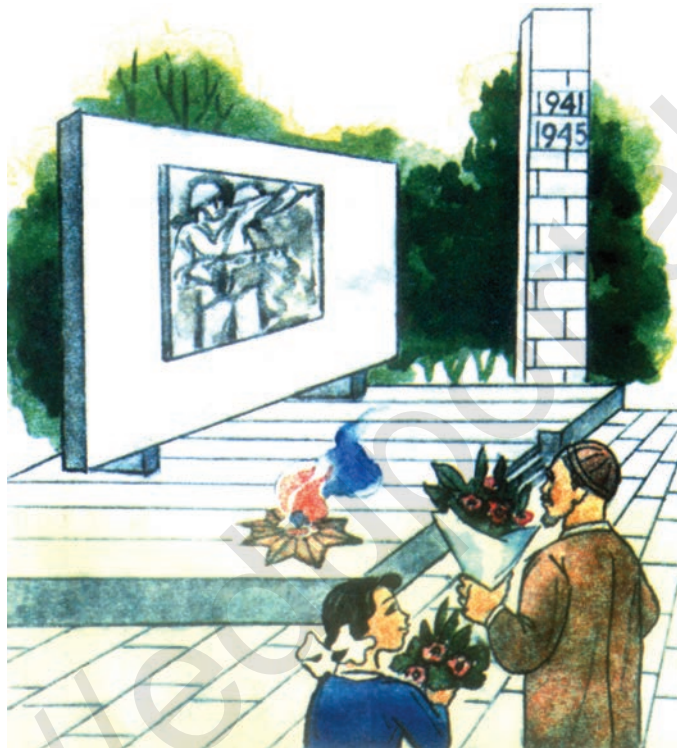
Dúldildeyin el atlap,
Talay-talay jer atlap,
Ushqandayman qanatlap,
Túrkstandı tıńlasam.

Keñesbay Allambergenov

1. Qosıqta ne haqqında sóz boladı?
2. Siz óz tuwılğan jerińizdiń tariyxın qanshelli bilesiz?
3. «Túrkstan, dúldil» sózleriniń mánisin muğalimnen sorap, bilip alıń.
4. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

9-MAY – ESKE TÚSIRIW HÁM QÁDIRLEW KÚNI

9-may

Qaplap kelgen qara bulttín,
Jolin ashqan bayramımsañ,
Qara jılan, qara qurttín,
Qanın shashqan bayramımsañ!

Jawdan qaytpas biziñ bilek,
Biz jeñemiz degen tilek.

Orinlangan jeńis kúni,
Shadlanbasın nege júrek.

Bayramlayman búgin seni,
Óytkeni, sen jeńis kúni.
Endi aylanıp kelgenińshe,
Sağınaman kúni-túni.

Dushpanıń tanabın qıydıń,
Shın júrekteń seni súydım.
Ólgenimshe umıtpayman,
Qıyınlıqta kózge tiydiń.

Isi haqtıń jeńisi haq,
Biziń jumıs jeńis tappaq.
Oylan xalqım, górqaw aqmaq,
Jerde turıp ayğa shappaq.

Xalqım súygen bayramımsań,
Jeńis kúni sayranımsań.
Tiygen jawğa soqqı berip,
Shıǵarganday oyranın sen.

Sol kúni pitti ármanım,
Jawdı jeńip qaharmanım.
Xalqın qorgap ğamxor boldı,
Qaharmanlarım, mehribanım.

Abbaz Dabilov

1. 9-may — qanday kún?
2. Shayır bul kúndi qalay táriyipleydi?
3. Sizler bul kúndi qalay belgileysiz?
4. Qosıqtıń sońǵı úsh tobın yadlap alıń.

Onday urıs bolmaǵay!

Men Ekinshi jer júzilik urısqa 1942-jılı Nókis qalalıq áskeriy komissariatı tárepinen shaqırıldım. Sol waqıtta 21 jasta edim. Belgili tayarlıqtan soń jawınger bolıp sawashqa qatnastım. Bul waqıtta dushpanlar Stalingrad qalasın basıp alıw ushın barlıq kúshin salıp atır eken.

Sawash júdá awır boldı. Eki jaqtan da qurbanlar boldı. Men dushpan oǵınan jaralanıp gospitalda emlendim.

Bunnan basqa da Polsha, Litva jerlerin basqınshılardan azat etiw ushın bolǵan sawashlarǵa qatnastım. 1945-jıldıń basında Varshava qalasınıń shıǵıs tárepinen Visla dáryasınan ótken jerde — qalıń toǵaylıqta qattı sawash baslandı. 17-yanvar kúni biziń kúshimizge dushpanlar tóteпки bere almay, tiri qalǵanları keyin shegindi.

Dushpan aymaǵına kirip barǵanımızda olar ańsatlıq penen keyinge sheginbedi. Úlken soqqıǵa ushırap, kóplegen áskerlerinen, qural-jaraqlarınan ayırıldı. Bizden de shıǵınlar boldı.

Alğa ilgerilep baratırğan 1-rotadan 49 jawınger nabit boldı. Rotanıń komandiri mağan buyırıq berdi:

— Qasıña bir áskerdi alıp, zámber menen nabit bolğan áskerlerdiń arasında jaralanğan, tiri qalğanlardı alıp qaytıń! — dedi.

Men iske kiristim. Qurban bolğanlardı kózden ótkerip kiyatırsam, bir jawıngerdiń qıynalıp, ıńır-sıp atırğanın kórdim. Betine únilsem burınan tanıytuğın qońıratlı qatardağı ásker Mátjan Jumaniyazov eken. Sóyley almaydı. Jarasın tańıp, zámberge jatqızıp qurban bolğanlardıń arasınan alıp shıqtıq. At arbağa salıp, dala gospitalına jiberdik. Keyin bilsem, ol sol gospitalda qaytı bolğan eken.

Meniń ózim sawashta 3 ret jaradar bolıp, gospitalda emlenip, 1946-jılı Nókiske qaytıp keldim. Paraxat turmısqa aralastım.

Qımbatlı ul-qızlarım! Onday urıs endi qaytıp tákirarlanbağay! Aspanımız hámiyshe ashıq bolsın!

Mırzabay Ótegenov

1. Gúrrińde urıs qalay súwretlengen?
2. Gúrrińdi oqıǵanıńızda ózińizdi qalay sezdińiz?
3. Neler haqqında oyladıńız?
4. Urıs jılları menen házirgi dáwirdi salıstırıń.
5. «Biz — paraxatshılıq perzentlerimiz» degen temada gúrrińlesiw ótkeriń.

Fronttan xat

Sálem sizge baxıtlı el,
Batır tuwǵan qaraqalpaq,
Perzentińmen — fronttaman,
Biz jeńemiz, isimiz haq!

Men frontqa barǵan kúni,
Qaq maydanda qızdı sawash,
Jıldırımday jalt-jult etip,
Oqtıń otı kúydirdi shash.

Belde qarıw, qolda qural,
Sizlersiz — bizge qorǵan,
Sizler ushın, baxıt ushın,
Men ırzaman bolsam qurban!

Jawdı jeksen etemiz biz,
Jasaysań, sen Ana-Watan!
Maqsetlerge jetemiz biz,
Azat bolar pútkil jáhán!

*Jolmurza Aymurzaev —
Ekinshi jer júzilik urıs qatnasıwshısı*

Naqıl

Jaqsı perzent — súyinish,
Jaman perzent — kúyinish,

Naqıldı yadlap alıń.

Veteran

Meniń atam veteran,
Sózler aytar uzaqtan,
Qural alıp qolına,
Fashist penen urısqan.

Jetpistiń asqar tawında,
Quwnaq ele ol shaqqan,
Aytadı jas gezinen,
Miynet penen shınıqqan.

Kóp sózlerin esittim,
Etiksiz de suw keshken,
Dushpan menen alısıp,
Berlinge de ol jetken.

Geyde sózin atamniń,
Doslarıma aytaman,
Birge ertip hárdayım,
Sóz tıńlatıp qaytaman.

Genjebay Júginisov

1. Qosıqta ne haqqında aytılgan?
2. Veteran atalardan kimlerdi tanıysız?
3. Ata-analarıńızdan urıs haqqında sorap bilip alıń.
4. Qosıqtı yadlap alıń.

«Álipbe»niń tuńǵısh avtorı

Seyfulǵábit Májitovtıń milleti tatar. Ákesi Májit bala-shaǵası menen 1880-jılı Qaraqalpaqstanǵa kóship keledi. Olar Tallıq dáryasınıń boyındaǵı Qúlen bolıs awılına jaylasadı.

Jas Seyfulǵábit sawatlı bolǵanı ushın Qúlen bolıstıń xatkeri boladı. Bul waqıtta ol ullı shayır Berdaq penen ushırasadı.

1920-jılı Xiywadaǵı muǵallimler tayarlaw kursında bilim aladı.

Ol 1925 — 26-jılları Tashkent qalasında bolıp, qaraqalpaq mekteplerine arnap sabaqlıqlar jazadı.

Seyfulǵábit qaraqalpaq xalqınıń tariyxında tuńǵısh ret qaraqalpaq tilinde «Álipbe» hám «Oqıw» kitapların jazdı. Bul sabaqlıqlar qaraqalpaq ul-qızlarınıń sawat ashıp, bilim alıwına imkaniyat jarattı.

Sonday-aq, sol dáwirdegi jası úlkenlerdiń sawat ashıwı ushın «Egedeler sawatı» atlı kitabın shıǵardı.

Demek, házirgi waqıttaǵı sizlerdiń qolınıздаǵı sabaqlıqlarǵa Seyfulǵábit Májitov tiykar salǵan eken.

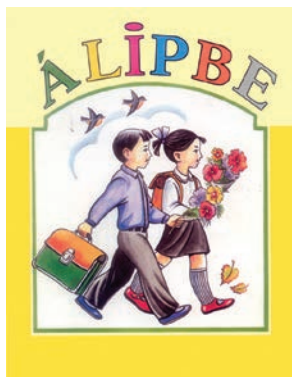
Súyikli «Álipbe»mizdiń tuńǵısh avtorı máńgi yadımızda saqlanadı.

Qallı Ayımbetov

Gúrrińdi oqıp, mazmunın aytıp beriń.

Álipbe

«А» háripten úyretip,
Háriplerdi dizdirip,
Bilmegendi bildirip,
Úyretkenseń «Álipbe».

«Ata» degen bul sózdi,
«Ana» degen bir sózdi,
Sen bolmasañ uğa almas,
Úyretpesen «Álipbe».

Seyfulgábit atamnıń,
Miyneti sen dáslepki,
Onı húrmet etemiz,
Sen turganda «Álipbe».

Jetpis jıldıń ishinde,
Tiykar boldıń bilimge.
Ul-qızların ózińe,
Algıs aytar «Álipbe».

Jetpis jasqa shıgıpsañ,
Jetkinshekler izińde,
Torqalı bul toyıńda,
Tórde otır «Álipbe»,
Toylayıq biz «Álipbe».

Genjebay Júginisov

1. «Álipbe»niń tuńgısh avtorı kim?
2. Sizler «Álipbe»den nelerdi úyrendińiz?

3. «Oqıw kitabı»nan nelerdi úyrenip atırsız?
4. Tekstti oqıp, túsingenińizdi aytıp beriń.
5. Házirgi sabaqlıqlardıń avtorların bilip alıń.

Estelik qasında

Estelik qasınan ótemen kúnde,
Qarayman jan-jaqqa, otırar ana,
Kózinde jas, áste qoyar gúldáste,
Sóylesip ol jawınger menen ğaybana.

Estelik qasında lawlaydı jalın,
Hár kúni adamlar kelip kóredi,
Sebebi, ol Watan ushın jan bergen,
Máńgi tiri insanlardıń júregi.

Atalar erligin eslep máńgige,
Bas iyip ótemiz húrmetlep bunnan,
Tınıshlıqtı qorǵaymız jerdiń júzinde,
Jawıngerler ruwxın shad etip mudam.

Sh. Atamuratova

1. Estelik kimlerge ornatılǵan?
2. Sizler «Hásiretli ana» esteligine barıp kórdińiz be?
3. Qosıqtı túsinip oqıń hám mazmunın sóylep beriń.

Paraxatshılıq jasasın!

Há, aqlıgım, aqlıgım,
Nege mağan qaraysañ,
Qarap turıp ózińshe,
Bir nárseni soraysañ.

Mańlaydağı tırtıqqa,
Názerińdi salasañ,
Aytayın balam, aytayın,
Bunı mennen sorasañ.

Urıs salgán jaranıń,
Izi shıǵar kóringen,
Sawashqa men qatnastım,
Alıs ketip elimnen.

Ayta bersem jan balam,
Dushpan menen ayqastım,
Basıp kirgen dushpanǵa,
Qarsı turıp oq attım.

Dushpannan kórgen azaptıń,
Bir belgisi usı ǵoy,
Dushpan oǵı tiygen jer,
Mańlayımniń tusı ǵoy.

Ayta bersem jan balam,
Sawashtıń kóp azabı,
Júrek tórin qozǵap tur,
Qıyın bolıp sol jaǵı.

Kóz aldımnan ketpey tur,
Alıstı gezıp oylarım,
Dushpan oǵına tap bolǵan,
Eske túsip doslarım.

«Urıs bolsa, turıs joq»,
Túr-túsime qarama,
Tańlanba balam, tańlanba,
Urıs salǵan jarama.

Paraxatshılıq jadasın,
Degen sózdi aytayıq,
Xalıqlar menen birlikte,
Doslıqta máńgi jasayıq!

*Qalıy Jumaniyazov —
Ekinshi jer júzilik urıs qatnasıwshısı*

1. Ata aqlıǵına nelerdi túsindiridi?
2. Ğarrı kimlerdi kóz aldına keltirdi?
3. Qosıqtıń mazmunın túsiniپ oqıń.

SÚYEMIZ SULÍW JAZDÍ BIZ

Jaz kelgende

Jaz kelgende jadırap,
Qulpı dóner átirap,
Jaz kórkine toymaymız,
Shınıǵamız, oynaymız.

Jaylawlarǵa baramız,
Onda shopan atamız,
Úyretedi ónerdi,
Buzaw, qozı baǵamız.

Bolamız dárya boyında,
Úlkeniń oy-qırında,
Bizdey bolıp shadlanıp,
Kimler júrgen burında?!

K. Aymanov

Qosıqtı tásirli oqıń.

Jaz kewilli

Kúlip turǵan jadrap,
Kók lipas kiyip átirap,
Kózler, qızar toymas qarap,
Júdá sulıw, jaz kewilli.

Suwlarǵa tolı salmalar,
Boyında júzim, almalar,
Úy aldında ǵul ırǵalar,
Júdá sulıw, jaz kewilli.

Baslansa geybir egisler,
Pisip turar kóp jemisler,
Islegiń kelse kóp isler,
Júdá sulıw, jaz kewilli.

Arttırsam dep ónimlerin,
Miyнет etip tógip terin,

Kúter diyqan eginlerin,
Júdá sulıw, jaz kewilli.

Malğa tolı jaylaw bári,
Tikireyisip qulaqları,
Oynar qozı-ılaqları,
Júdá sulıw, jaz kewilli.

Oqıwshılar demalista,
Sayaxatta bolar jolda,
Kim lagerde, kim awılда,
Júdá sulıw, jaz kewilli.

Sağıydulla Abbasov

1. «Kók lipas kiyip átirap» degen qatardıń mánisin muǵallimnen sorap alıń.
2. Qanday gúllerdi bilesiz?
3. Jazda awılǵa barıp kórdińiz be?
4. Jazǵı demalista qayda barasız?
5. Jazǵı demalista ádebiy kitaplar oqıń.
6. Qosıqtı yadlap alıń.

Quslar qaytıp keledi eken

Jazǵı demalıs kúnleri edi. Bir kúni Nurpolat ekewimiz tuńǵısh mártebe qarmaq salıwǵa kólge bardıq. Suwǵa qarmaǵımızdı taslaǵanımız sol,

bir waqıtları meniń qalqımnıń ushı qıymıldap, birden batıp-shúmip ketti. Qarmaqtı dárhal joqarı kóterdim.

— Yasha, belamur! — dep birden quwanıp qoya berdim.

— Nurpolat, há Nurpolat, mınaw nám-náhán eken!

— Tınısh! — dedi ol áste-aqırın alağanı menen awzın basıp.

— Balıqlardı úrkitip jibereseń.

Aradan biraz waqt ótti. Qarmaqqa bir de balıq qappay-aq qoydı...

— Seniń aytqanıń keldi, — dedim oğan.

— Ne ushın?

— Balıqlardı úrkitip alğan ekenbiz.

Sol kúni talabımız ońgarılmay, qamıslıqtıń arası menen awılğa qaytıp kiyatırğanımızda kútpegende shúykildegen bir nárseniń sestı shıqtı.

— Palapan, — dedi Nurpolat, — tap ğazdıń palapanınıń dawısına uqsaydı.

Sonıń arasınsha bolmay-aq jańağı dawıs tap qulağıımızdıń túbinde esitilgendeı boldı.

— Men uslayman, — dep Nurpolat onıń izine shuńqıyıp tústi. Palapan gá oyaqqa, gá buyaqqa júzip tuttırmay-aq qoydı. Zorğa degende men onı birinshi bolıp tutıp aldım. Jolda kiyatırıp ğazdıń palapanı ushın uyanı úyde soǵıwǵa kelistik.

Úyge kelgenimizde apam bizlerdiń uya soǵıp atırǵanımızdı kórip qoyıp, baqıra basladı.

— Jabayı ǵazdıń palapanı binay ómirinde qolǵa úyrenbeydi, — dedi ol.

— Apa, bizler onı sózsiz qolǵa úyretemiz, isene ber, — dep men shıdamsızlana basladım.

Aqırında apam bizlerge kelisim berdi.

...Kúnler izinen kúnler ótti. Palapan «temir qanat» bolıp, maǵan ábden úyrenip qaldı. Izimnen bir eli qalмай, balpańlap erip júretuǵın boldı.

Gúz máwsimi keldi. Qublaǵa qaray sap tartqan quslardıń dizbegi kún sayın kórinip turar edi. Bul waqıtları palapan úp-úlken bolıp ósip qalǵan edi. Geyde ol kókke tigilip erte azan menen «ǵañq-ǵañq» etip shaqıratuǵın ádetti shıǵardı.

Bir kúni mektepten qayıtıp kiyatırǵanımızda bir topar kishkene balalar:

— Ǵazıń ushıp ketti! Ǵazıń ushıp ketti, — dep aldımnan juwırısıp shıqtı. Men úyge qaray quyınday ushıp kettim. Úyge kelsem temir tordıń esigi ashılıp qalıptı. Ishindegi ǵaz joq. Júregim suw ete qaldı. Biraq ta, bunı men apama aytıwǵa qorıqtım.

Erteńine mektepke barǵanımda múgallim ornımnan turgızıp:

— Sharapatov, nege mánisiń joq, awırıp otırǵanıń joq pa? — dep soradı.

Men juwap beriwdiń ornına kózime jas alıp, tómen qaradım. Usı waqıtları Nurpolat ózin irkip turalmay:

— Men aytayın muǵallım, — dep qolın kóterdi hám bolǵan waqıyalardıń barlıǵın aytıp berdi. Balalar bolsa, buǵan awızların ashıp, tań qalısıp qaldı.

— Dáwran, — dedi muǵallım bir waqıtları, — hesh qapa bolma. Quslar álbette óz mákanına qayıtıp keledi.

Sońınan muǵallım bizlerge «Quslar — biziń dostımız» degen temada taza sabaqtı túsindirdi. Mine, usınnan keyin meniń kewlimde isenim nıshanı payda boldı.

Kewlimjay Pazılbekov

1. Balalar kólden ne uslap aldı?
2. Balalar ǵazdı ózine qalay úyretti?
3. Oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Ana mehri

(bolǵan waqıya)

Esimde: úyimizde,
Bar edi qara pıshıq,
Ol waqta bala payıtım,
Kózime edi ısıq.

Biraq ta anam ushın,
Ápsheri jaman edi,
Urlıgın qoymağan soń,
Jazalap qamar edi.

Nanlardı súyrep ketip,
Sútlerin tógip keter,
Góshlerin qumğa kómip,
Anamdı hayran eter.

Bolğan soń ózi arsız,
Urlıgın qoyar emes,
Úyrengeń ádeti me,
Hesh kózi toyar emes.

Bir kúni kúygeninen,
Taw jaqqa alıp ketti.
Aradan aylar ótip,
Umit bop qalıp ketti.

Jaz ótip, gúz de keldi,
Suw jıgıp dáryalıqqa,
Baylanıs toqtap qaldı,
Tap boldıq mol balıqqa.

Úlkenler sazan tutsa,
Al, bizler tutıp shabaq,
Quwanıp júrer edik,
Taptıq dep biz de tamaq.

Sol kúnniń birewinde,
Dıqqattı bir zat tarttı,
Bir nárse júzip keler,
Kórgenler hayran qap tur.

«Ondatra» shıǵar desek,
Reńi qara eken,
Qarasaq, biziń pıshıq,
Awezında balası eken.

Jaǵaǵa jetpey atıp,
Anam da suwǵa tústi,
Kóterip suw ishinen,
Abaylap qolǵa qıstı.

Bir máhál ana pıshıq,
Balasın tasladı da,
Qaytadan suwǵa attı,
Zıp berdi qas qaǵımda.

Mánisin bile almay,
Qarastıq hayran bolıp,
Kewilde ándiyshe kóp,
Ózinshe hárkim jorır.

Ol jáne júzip keler,
Awezına bala tislep,
Bárimiz qayıl qaldıq,
Analıq mehir, kúshke.

Aradan jillar ótti,
Shıqpaydı ele esten,
Birazlar ana mehirin,
Umitar, átteń, átteń!

Kóbeysin Ernazarov

1. Úy iyesi pıshıqtı ne ushın jaman kórdi?
2. Pıshıqtı qayaqqa aparıp tasladı?
3. Suw jıqqınında adamlar qanday waqıyanıń gúwası boldı?
4. Haywanlardaǵı analıq mehir adamlarda qanday tásir qaldırdı?

«Ushar tarelka» haqqında ertek

«Ushatuǵın tarelka»nı,
Kórgen kim bar, aytıń, qáne?
Aq, qızıl, kók jaqtısı bar,
Ushqanda oq kibi zuwlar.
Kúndiz sira bilinbeydi,
Qarasań da kórinbeydi.
Kóz ilesiw qıyın bolıp,
Ótip keter quyın bolıp.
Eki márte mindim oǵan,
Isene ber, dostım maǵan,
Usı jazǵı demalısta,
Barıp qayttım Ay, Marsqa,
Bastan ayt de isenbeyseń,
Jalıqpayın erinbe, sen!

«Qaraqtereń»ge kelgen «tarelka»

«Qarateren» kóli bette,
Bórshitawdan bergi shette,
Biziń awıl qonıs basqan,
Ótmishlerin aytsañ dástan.
Tawda malı bağıladı,
Oyda daqıl ırǵaladı.
Neshe túrli añları bar.
Kólde sansız balıq bolar.
Qısta ańǵa shıǵar hámme,
Aw qaraydı jaz kelgende.

* * *

Jazdıń salqın túni edi,
Juldızlar dım iri edi.
Payda boldı ózge jaqtı,
Keyin zuwlap jerge «aqtı».
Jaqınladı jerge kem-kem,
Bilsek juldız emes eken.

Aq, qızıl, kók proyektor,
Jerge kúshli nur tógip tur,
Tap bir narse izlegendey,
Aylanadı hesh erinbey.

Kóteriler geyde tikke,
Zımıraydı taw tárepke,
Ári ushtı, beri ushtı,
Keyin qızıl kózi óshti.

Tańlanıstıq bárimiz de:
«Vertolyot pa, samolyot pa?»
Olay dewge gúrildemes,
Yaki aqqan juldız emes,
Jaqın ótti tóbemizden,
Jatıp qaldıq qorqıp bizler,
Aq svetten kóz qamastı.
Balıqlar da shapırlastı,

Dóngelek ay! Sonda birden,
Men baqırıp jiberippen:
«Ushatuğın tarelka» — bul!
«Ushatuğın tarelka» — bul!

... «Tarelka»mız kóp aylanıp,
Taw ústine qondı barıp.
Birazdan soń jaqtı óshti,
Tas qarańğı tawdıń ústi.
Kórinbeydi hesh zat kózge,
Kóp uzamay qayttıq biz de.

* * *

Tańğa beyim jer silkindi,
«Gúw-gúw» etip, lárzem berdi.
Úylerde hesh adam qalмай,
Dalada júr kire alмай.

Góne tamlar qulap qalğan,
Taza jaylar da jarılğan.

Mallar jibin úzip ketken,
Ulí-shawqım boldı ábden.

Túske shekem gáp-sóz boldı,
«Tarelka»mız umıtıldı.
Kún kesh boldı qádingidey,
Multfilmdi kórdik hámme.
Peshexana qurıp sırtqa,
Tósek ushın jaydıq shıpta.

Keldi sonda eki adam,
«Járdem beriń» deydi mağan,
(Aq kiyimli robottay,
Ilgekleri janar ottay),
«Tawda edik keshe túnde,
«Motokosmos»tıń ishinde,
Jatırmaq jer qıymıldadı,
Ústimizge jar quladı.
Ózim lyukten zorǵa shıqtım,
Qarańǵı túsiwdi kúttim.
Korablge barıw kerek,
Ústin qazıp alıw kerek.
Alıp juriń bel hám ketpen,
Bizdi tanımaslıq etpeń.
Kim bizlerge járdem berse,
Tezlew ushırıp jiberse,
Qıdırtamız juldızlarǵa,
Aparamız Mars-Ayǵa.

Bizler ÓZGE juldızınan,
Siziń Jerge egiz bolǵan,
Tuwısqanbız tiykarında,
Bizler anda, sizler bunda.
Túrimiz de júdá usas,
Uzınlawmız bizler biraz.
Hawa rayı sál ózgeshe,
Tońamız biz kiyinbesek».

* * *

Qońsı-qoba, hámme bardıq.
Korabldi qazıp aldıq.
Jerge kelgen «ÓZGE»liler,
Raxmet aytıp kúler:
— Bortqa shıǵıń, qálewshiler,
Qıdırtamız, qoldan keler.
Sizlerge jer kórseteyik,
Kewlińizdi kótereyik!

Qıdırıwǵa bizler tayın,
Mindi Dáwlet, Baxıt, Qayıp.
Tórtewimizde skafandr,
Kiyip aldıq. Al, kim tanır?
Nomer taqtıq Tórtke shekem,
Arasında Birinshi — men.

Afrikaǵa sapar

Aldımızda televizor,
Barlıq jaqtı kórsetip tur.

Strelka jol silteydi,
Jazıwları dirildeydi.

Áne — jasıl Amerika,
Mınaw sarı — Afrika.
Túbimizde tur — Túrkiya,
Hindstan, Qıtay, Yaponiya.

Iyrek sızıq — Ámiwdárya,
Mınaw kól me, Aral ma, ya?
Baxıt gúbirlenip oqır:
«Aral» degen jazıwı tur.
Teñiz sonsha qaytıp qalğan,
Suwdıń ornın qumlar alğan.
Bizge ayttı kelgen doslar:
— «Qáne, qayda barasızlar?»
Dáwlet birden qol kóterdi:
— «Afrikağa apar meni!
Sol jaqta kóp krokodil,
Olardı da kóreyik bir!».
Ushıp kettik alıs elge,
Kól boyına jettik mine.
Krokodil dım kóp eken,
Biri kishi, biri úlken,
Qolımızğa tayaq alıp,
Quwıp kettik, túsip barıp.
Krokodil: «Tiymeń!» dedi,
«Jaqınlasań, jeymen!» dedi.

Kórdik qalıń toǵayların,
Jolbarıstıń mákanların.
Biziń tuwalaqqa usar,
Juwırıp júr túyequslar.

Kórdik úlken Begemottı,
Batpaqlıqtan keship ótti.
Bizler sonnan tura qashtıq,
Doslarımız lyukti ashtı.

Tınısh okeanǵa sapar

— Apar Tınısh okeanǵa!
Dedi Baxıt, kit bar sonda.
Akulalar oqtay zuwlar,
Delfin balıq shapship oynar!

Ushıp kettik okeanǵa,
Qay jaǵına qarasańda.
Kók-kómbek suw tolqıp jatır,
Úlken kitler oynap atır.

Tawday eken birewleri,
Úlken awız, qalıń teri.
Bir háwizdiń suwın jutar,
Keyin úplep, fontan atar.

Kórdik úlken kemelerdi,
Ótip atır ári-beri.

Gey birewi úlken sonday,
Biziń Nókis jayǵasqanday.
Bes etajlı jayları bar,
Sport maydanshaları bar.

Aeroport bar tóbesinde,
Samolyotlar qonar kelse.
Balıq awlar adamları,
Konservalar zavodları.

Akulalar ash qasqırday,
Kemelerge erer qalмай.
Ne kórinse awız salıp,
Julqılaydı jetip alıp.
Kórdik taǵı delfinlerdi,
Sekirisip oynap júrdi.

Yaponiyada

Bir atawda — Yaponiya tur,
Robotlar jumısta júr.
Poezdları ózi júrer,
Kompyuteri buyırıq berer.

Televizor kórdik úlken,
Ekranı jayday eken.
Qarap, shıqtı ańı-tańım,
Kórsetip tur «Tarelka»nı!

Men de barman,
Baxıt ta bar.
«Qoy, keteyik!
Bir gáp tabar!»
Dep pilotlar asıqtırdı,
Korabldi shepke burdı.

Kamchatka

Mınaw shetki Kamchatkańız,
Bulaqları fontan naǵız.
Íssı suwı bultqa tiyer,
Tiyip ketse qolıń kúyer.

Appaq puwı burqıraydı,
Tuw alıstan jarqıraydı.
Suw atılar tınıp-tınıp,
Ótip kettik, qarap turıp.

Hindstanda

— Hindstangá bir barayıq,
Pil kóremiz, — dedi Qayıp.
Zuwap kettik tuwrı menen,
Anaw — «Sibir», «Qıtay» degen.
Mine, Hindstannıń jeri,
Bas qalası — sulıw Deli.
Oǵan jaqın qala — Bombay.
Kóshesinde adam seńdey
Íǵısıp júr.

Kúnde bazar,
Bazarları túnde qızar.

Áne, úyretilgen piller,
Ne aytsañ da bárin biler.
Anaw biri sazğa oynar,
Uzın tumsıǵı qıymıldar.
Pildiń kishkentay balası,
Tumsıǵında aǵash tasır.

Pah, birewin alıp qaytsañ,
Minip júrip qosıq aytsam.
Hámme maǵan qarar edi,
Iytler úrip shıǵar edi.
Biziń Jollı pil kórmegen,
Qorqıp qashıp ketermeken?

Kenguru

Hindstannan kettik arı,
Mınaw Hind okeanı.
Úlken suwdıń ortasında,
Bir qurǵaqlıq bar taǵı da,
«Avstraliya» deymiz onı,
Jeri qus hám ańǵa tolı.
Áne, otır bir Kenguru,
Júni qısqa, jıltır sulıw.
Qaltasında balası bar,
Qayda barsa alıp barar.

Tóbesinde turdıq, baqlap,
Shawıp ketti qos ayaqlap.

Kengurudı shaqırdım men,
Toqtamadı, baqırdım men:
— Há, Kenguru!!
— Há, Kenguru!!
Juwırǵanıń qanday sulıw,
Bizler menen júrmeysiń be,
Bir balańdı bermeysiń be?

Ol keynine qaramadı,
Ushıp kettik bizler arı.

* * *

Keyin qarap ushtıq qattı,
Kórdik Tashkent, Samarqandı.
Buxara, Xiywadan ótip,
Awılǵa da keldik jetip.
Suw degen kóp jer betinde,
Kewip atır Aral nege?
Hind, Tınısh, Atlantika,
Okeanda suwlar qansha?
— Endi uzın nasos kerek,
Tapsaq beri aǵızar-ek.
Siziń jaqta joq pa? — dedim,
Pilot maǵan kúlimledi:

— Sen óziń júr, biziń menen,
Saǵan bárin kórsetemen.
Miymandos el — «ÓZGE»liler,
Qoldan kelse járdem berer.

«ÓZGE» planetasına sapar

Jolǵa shıqtıq erteńine,
Diń aspanǵa ushtıq, mine,
Ay degeniń judırıqtay,
Al, biziń Jer — jasıl toptay,
Bolıp qaldı,
Sholpan, Mars,
Yupiter de qaldı tanıs.

Kompyuterler bardı jazıp,
Mınaw juldız — «Temir qazıq».
Kórdim «Jeti qaraqshını»,
Biz onnan da óttik arı.
Biziń Quyash qaldı tómen,
Basqa juldız jaqtı bergen.

Jettik bóten bir álemge,
Ań-tań qalıp turman men de.
Kóp juldızdıń arasında,
(Júdá sulıw rasında!).
Planeta ÓZGE turdı,
Korabldi soǵan burdı.

Kútip aldı bizdi hámmе,
Uzın boylı, tolıq dene.
Adamları keń peyilli,
Balaları xosh kewilli,
Bári mağan qarap atır,
Awhalımdı sorap atır:
«Tınıshlıq pa siziń Jerde,
Silkiniwler kóp gой nege?
Qurttıńızlar toғaylardı,
Qurғap keter topırağı.

Toғay Jerdi saqlar nurdan,
Toғay — kiyim,
Toғay — qorğan».
Kúyip-pisip túsindirer.

Meniń qolımnan ne keler?
Aytayın dep adamlarға
Gápti burdım basqa jolға.
Olar biziń Aral ushın,
Nasos soqtı júdá uzın.
Bir ay aqsa teńiz tolar,
Tağı shalqır biziń Aral.

Qaytıp kelip jil qusları,
Shıғar shadlı hawazları.
Basıladı uytqıǵan shań,
Shadlanısar kórgen adam.
Sazan órship, súwen óser,
Paroxodlar gúrildeser.

Qaytiw

Bizler jolǵa tayarlandıq,
Nasostı da bortqa saldıq.
Aq saqallı úlken ǵarrı,
Alıp keldi bir qaltanı:

— «Jaqsılıqtıń urıǵı bul,
Jerge barıp, jelge suwır.
Jer betinde kóbeysin ol,
Joytıp alma balam, bek bol!».
Dep amanat berdi maǵan,
Onı Jerge aparaman.

Áne, Korabl qozǵaldı,
«ÓZGE» haq jol tilep qaldı.
— Qorıqpań bul «Tarelka»dan,
Shturvalda men de barman,
Nasos qurıp okeanǵa,
Aralımdı toltıraman!!!

Jumaniyaz Óteniyazov

1. «Ushar tarelka» kelgen waqıtta qanday waqıya boldı?
2. Jerge kelgen «ÓZGE»liler balalardan qanday járdem soradı?
3. Sapar dawamında balalar nelerdi kórdi?
4. «ÓZGE» planetadan Aral teńizi ushın ne alıp qayttı?
5. «Qaytalaw» bólimin yadlap alıń.

Xosh bol, ana mektebim!

Ustazımız harmasın,
Kewliñe shadlıq ornasın.
Bilimlerdiñ arnası, —
Xosh bol, ana mektebim!

Kepter sharlap aspanda,
Quwandırsın jas jandı,
Demalısım baslandı,
Xosh bol, ana mektebim!

Oqıp óstim denim saw,
Ármanlarım asqar taw,
Qağıldı soñğı qoñıraw,
Xosh bol, ana mektebim!

Sabağımnan alıqpan,
Kúnlerim joq jalıqqan,
Bawır basıp qalıppan,
Xosh bol, ana mektebim!

Bağında quslar sayraydı,
Kógiñde quyash jaynaydı,
Ketiwge kózim qıymaydı.
Xosh bol, ana mektebim!

Shashıma bantik baylayman,
Gúldey bolıp jaynayman,
Quwanaman, oynayman,
Xosh bol, ana mektebim!

Ilim sheksiz ne degen,
Oqısam barıp bilemen,
Sentyabrde kelemen,
Xosh bol, ana mektebim!

Xalmurat Saparov

1. Bıyılıǵı oqıw jılıńız qalay ótti?
2. Qanday bahalar menen juwmaqlap atırsız?
3. Kelesi oqıw jılına nelerdi rejelestirip atırsız?
4. Qosıqtı túsınip oqıń, mazmunın sóylep beriń.

Úsh tapsırma

Jaz kelgende mekteplerde oqıw jılı juwmaqlandı. Oqıwshılar jazǵı demalısqı shıǵıwǵa tayarlandı. Muǵallım olarǵa úsh tapsırma berdi.

— Gúzge shekem ata-analarıńızdan terek tigiwdi, jiplerdi trubadıǵa yaki aǵashqa tez, muqıyatlap baylawdı, galstuk baylawdı úyrenip keliń. Jańa oqıw jılında jarıs ótkeremiz.

Mırzabek atasınan aq terek qálemshesin egiwdi úyrendi. Kempir apası jiplerdi qolına alıp:

— Sıyırdıń bas jibin qazıqqa «gúrmek shalıp» baylaysań, sonda sıyır oralmay, aynalıp turadı. Buzawdıń bas jibin kelte etip, «qazıq baw shalıp» baylaysań. Ol anasın emip qoymawı kerek. Al, ayaǵındaǵı botinkańnıń bawın «shalıp» baylaysań,

uzin etip baylasañ oralıp jıǵılasañ, — dep jip baylawdıń úsh túrin qayta-qayta kórsetti. Aǵası Mirzabekke galstuk baylawdı kóp mashaqat penen úyretti. Gúzde mektepte jigirma túp aq terek nálin bir qarıqqa shansıp tigiw, jip baylaw, galstuk baylaw boyınsha jarıs ótkerildi.

Jarıs júdá qızıqlı boldı. Keńesbay aq terek qálemshesin jerge teris qaratıp tıǵıp shıqtı. Qayıp nállerdi júdá jiyi tikkennen soń, jartı jarıǵı bos qaldı. Marattıń baylaǵan jipleri sheshilip kete berdi. Izbasardıń jipleri shiyelenip, kelterip qaldı. Balalardıń bári de galstukti durıs baylap bilmeydi eken.

Mirzabek aq terek náliniń búrtigin joqarı qaratıp, bir adımnan tikti. Jiplerdi gúrmek shalıp, qazıq baw shalıp kórsetti. Sport krasovkasınıń bawın shalıp bayladı. Muǵallimniń galstugin jazdırıp, qaytadan sup-sulıw etip taǵıp berdi. Úsh tapsırmanı da durıs orınlaǵan Mirzabek jarısta jeńimpaz boldı.

Al, balalar sizler galstuk baylap, arqandı gúrmek shalıp bilesiz be?

Jumaniyaz Óteniyazov

1. Muǵallim jazǵı demalısta nelerdi úyrenip keliwdi tapsırdı?
2. Balalar tapsırmanı umıtıp ketken be yaki itibarsızlıq penen qaraǵan ba?
3. Sizler de ata-analarıńızdan usı úsh tapsırmanıń orınlanıwın úyrenip alıń.

MAZMUNÍ

Ózbekstan Respublikasınıń Mámleketlik Gimni.....	3
Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Mámleketlik Gimni	4

1-SENTYABR – ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNÍN ĞÁREZSIZLIK KÚNI

ULLÍ HÁM MUQADDESSEŃ, ĞÁREZSIZ WATAN!

Watan táriyipi. X.Dáwletnazarov.....	6
Ózbekstan haqqında qosıq. T. Qabulov.....	7
Sálem, mektep! K. Raxmanov.....	8

JAYNA, JASNA, ÁZIZ WATANÍM!

Qaraqalpaqtıń. T.Qabulov.....	9
Watanım, seni jırlayman. K.Raxmanov.....	10
Watanım. X. Saparov.....	11
Sen degende... I.Yusupov.....	12
Nókisim. Á.Seyitjanov.....	13

GÚZ KELSE TÁBIYAT ALTÍN NUR SHASHAR

Gúz. T.Seytjanov.....	15
Gúzdiń káramatı.....	16
Nan shiyrin, nan mazalı. B.Qazaqbaev.....	18

1-OKTYABR — USTAZLAR KÚNI

Ustazıma. G. Pirnazarova	19
Bilimniń saǵa bulaǵı. X.Seytov	20
Meniń ákem diyqan edi. Q.Jumaniyazov	21

BALALÍGİM — PATSHALÍGİM

Baxıtlı balalıq. N.Muwsaev.....	23
Namıs. Á.Xalmuratov	24
Qıńırılıq. K.Aymanov	26
Qulp nege buzıldı? Ya.Ájimov.....	27
Qus balası «Q». T.Mátmuratov.....	29
Hújdan	30
Ádepsiz bolǵım kelmeydi. X.Saparov	32
Umıtshaq. A.Óteniyazova.....	33

INSANÍYLÍQ PAZÍYLETLER

Atası menen aqlıǵı. A.Seytjanov.....	36
Altın balıq. A. Ábdiev	37
Barlıqbay nege balıq jemedi? A.Sultanov	40
Úmiydaniń tawıqları. Z.Ishmanova	44
Suq qollı balalar. X.Saparov	46
Aǵalarım. G.Nurlepesova	49
Hadallıq. X.Saparov	50

XALÍQ AWÍZEKI DÓRETPELERI

Jaqsılıqqa jaqsılıq. (Ertek).....	52
Hiyleker qoraz. (Ertek).....	54

Maqtanshaq qasqır. (Ertek)	56
Úsh tuwısqan. (Ertek).....	58
Naqıl-maqallar	61
Jumbaqlar	63
Jańıltpashlar.....	64
Ana tilim. Á.Xalmuratov.....	65

ÁPSANALAR

Duz	65
Pıshıqlar ne sebep tamaq jep bolıp juwınadı? ..	66

KÚLDIRGI SÓZLER

Sınap kórmekshimen	67
Ómirbek laqqınıń sózleri	68

KONSTITUCIYA — ALTÍN NÍZAMÍM

Ózbekstan Konstituciyası kúnine. K.Raxmanov	69
Biz dáwirdiń urpaqları. M.Qarabaev.....	70

QÍS KÓRINISI

Gúz sońınan qıs keler. J.Izbasqanov.....	72
Qar jawǵanda. Z.Ishmanova.....	73
Qızıl botinka. Z.Shúkirov	75
Jańa jıl yolkasında. B.Qayıpnazarov.....	78
Jańa jıl tilekleri. Á.Seyitjanov.....	80
Jańa jıl. Z.Zamatdinov.....	82

Sportshı. Á. Xalmuratov.....	83
Shana. Á.Atajanov.....	84
Muzdağı oyın. Á.Xalmuratov.....	88

14-YANVAR – WATAN QORĞAWSHÍLARÍ KÚNI

Qorğayman. Z.Zamatdinov	94
Degeley. T.Tóremuratov.....	95
Hasla urıs bolmaydı. Á.Xalmuratov.....	98

ULLÍLARDAN ÚYRENEMIZ

Dosnazarov kelgende. Q.Ayımbetov	99
Sizge tájim, Ana jer! A.Óteniyazova.....	101
Bul kim, balalar? S.Ziyawov	102
Atadan tálim alamız. K.Sultanov.....	104

JAMANNAN QASH, JAQSÍGA JANTAS

Ádilbektiń ádeti. A.Seytekov	105
Azıp qalğan kúndeliktiń arızı. G.Pirnazarova	107
Sawğa. A.Aqnazarov	108
Ármanlarım. K.Aymanov.....	110
Partanı sızğan bala. Z.Ishmanova	111
Mektebim. K.Seydanov	112

ARALÍMNAN AYÍRMA

Balam-ay. G.Nurlepesova	112
Ağam aytqan ángime. Q.Baetov.....	114
Isenemen buğan men! G.Pirnazarova.....	115

Aralımnan ayırma. S.Ziyawov	116
Qara qozi. J.Ábdreymov	118

KÓKKE BÓLEP TÁBIYATTÍ, BÁHÁR KELDI

Báhár keldi. S.Pirjanov	122
Uya sırı. Z.Ishmanova	123
Báhár quyashında. S.Nurımbetov	125

BAYRAM MÚBÁREK, ÁZIZ ANALAR!

Ana. I.Yusupov	127
Apam jaqsı. S.Abbazov	128
Shıńqobız. Ó. Sársenbaev	130
Ómirimniń gúliseń — ana. G.Pirnazarova	133
Jıllar. S.Abbazov	134
Ópepek. M.Mátekov	138
Báhár. I.Yusupov.....	140
Analıq hújim. S.Sáliev	141

ÁSSALAM, NAWRÍZÍM — BÁHÁR ÁYYAMÍ!

Ullı áyyam. X.Saparov.....	144
Nawrız xabarı. N.Muwsaev.....	145
Súmelek. T.Qabulov	147
Qasharmanniń qızıǵı. B.Seytaev	148

1-APREL — KÚLKI KÚNI

Isbilermen. M.Nızanov.....	149
Qısqa gúrrińler R.Ernasheva.....	152
Kózáynek. J.Óteniyazov.....	153

BAXTÍMNÍŇ QUYASHÍ — KONSTITUCIYAM!

9-aprel — Qaraqalpaqstan Respublikası Konstituciyası kúni.....	154
Baxtımız nızamı. J.Óteniyazov.....	154
Ćárezsizlik ğumshaları. X.Saparov.....	155

ANA TÁBIYATTÍ QÁSTERLEYIK!

Awıl bağı. Á.Atajanov.....	157
Haywanlarǵa da ğamxorlıq kerek. A.Óteniyazova.....	159
Sarı tawıq. X.Saparov.....	160
Birewge — birew dos. Ó.Xojaniyazov.....	163

ÓTMISHSIZ KELESHEK JOQ

Qaraqalpaq haqqında sóz. I.Yusupov.....	166
Ótmishtegi qara úyler. Q.Ayımbetov.....	167
Túrkstandı tıńlasam. K.Allambergenov.....	169

9-MAY — ESKE TÚSIRIW HÁM QÁDIRLEW KÚNI

9-may. A.Dabilov.....	171
Onday urıs bolmaǵay! M.Ótegenov.....	173
Fronttan xat. J.Aymurzaev.....	175
Veteran. G.Júginisov.....	176
«Álipbe»niń tuńǵısh avtorı. Q.Ayımbetov.....	177
Álipbe. G.Júginisov.....	178
Estelik qasında. Sh.Atamuratova.....	179
Paraxatshılıq jasasın! Q.Jumaniyazov.....	180

SÚYEMIZ SULÍW JAZDÍ BIZ

Jaz kelgende. K.Aymanov	182
Jaz kewilli. S.Abbazov.....	183
Quslar qaytip keledi eken. K.Pazilbekov	184
Ana mehri. K.Ernazarov.....	187
«Ushar tarelka» haqqında ertek. J.Óteniyazov....	190
Xosh bol, ana mektebim! X.Saparov.....	204
Úsh tapsırma J.Óteniyazov.....	205

**BAEKESH QÁLIMBETOV, JÍGAGÚL USPANOVA,
XURLIXAN ABDIJABBAROVA**

OQÍW KITABÍ

3-klass ushm sabaqlıq

qaraqalpaq tilinde
«Qaraqalpaqstan» baspası
Nókis — 2019

Redaktorlari	<i>G. Pirnazarova</i> <i>B. Zivarova</i>
Operator	<i>E. Aljanov</i>
Xudojnigi	<i>A. Jarimbetov</i>

Original-maketten basıwǵa ruqsat etildi 15.01.2019-j.
Formatı 70x90 $\frac{1}{16}$. Ofset qaǵazı. Keǵl 15. Tip «School»
garniturası. Ofset usılında basıldı. Kólemi 13,5 baspa
tabaq, 15,79 shártli baspa tabaq, 7,56 esap baspa
tabaq. Buyırtpa № Nusqası 13744 dana.

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti tárepinen baspa xızmeti
menen shuǵıllanıw ushın 2008-jıl 30-sentyabrde

Al №114 licenziyası berilgen.

«Qaraqalpaqstan» baspası, 230100. Nókis qalası.

Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.

Ózbekstan Baspasóz hám xabar agentliginiń

«O‘qituvchi» BPDÚ de basıldı.

Tashkent qalası, Yunusabad massivi,

Yangishahar kóshesi, 1.

Ijarağa berilgen sabaqlıqtıń jaǵdayn kórsetiwshi keste

№	Oqıwshınıń ismi, familiyası	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alıńandaǵı jaǵdayı	Klass basshısınıń qol tańbası	Sabaqlıqtıń qaytıp tapsırılǵan-daǵı jaǵdayı	Klass basshısınıń qol tańbası
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Sabaqlıq ijarağa berilgende hám oqıw jılınıń juwmaǵında qaytarıp alıńanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegishe bahalawǵa muwapıq toltırıladi.

Jańa	Sabaqlıqtıń paydalanıwǵa birinshi berilgendeǵı jaǵdayı
Jaqsı	Muqabası pütün, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajıralmaǵan. Barlıq betleri bar, jırılmaǵan, kóshpegen, betlerinde jazıw hám sıızıwlar joq.
Qanaatlanarlıq	Muqaba jazılǵan, bir qansha sıızılıp, shetleri jelingen, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajıralıw jaǵdayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlıq ońlangan. Kóshken betleri qayta ońlangan, ayırım betleri sıızılǵan.
Qanaatlandır-maydı	Muqaba sıızılǵan, ol jırılǵan, tiykarǵı bólimnen ajıralǵan yamasa pútkilley joq, qanaatlandırarsızlıq ońlangan. Betleri jırılǵan, betleri jetispeydi, sıızıp, boyap taslangan, sabaqlıqtı tiklewge bolmaydı.